În colecția „Meridiane“
au apărut:

F. M. Dostoievski
NOPȚI ALBE

★

Martin Andersen-Nexö
BILETUL DE LOTERIE

★

Branislav Nușici
ANII DE ȘCOALĂ

★

Marcel Willard
MARȘUL AFRICAN

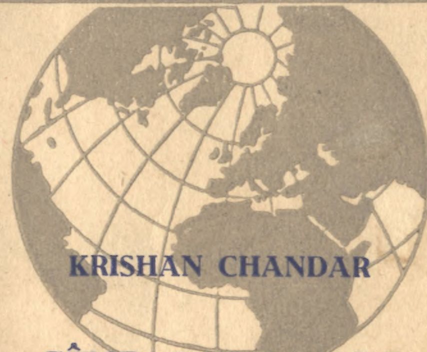
★

Anna Maria Ortese
OCHELARII

Lei 1,50

KRISHAN CHANDAR ★ CÎND VORBESC STATUILE

Meridiane

KRISHAN CHANDAR

CÎND VORBESC STATUILE

EDITURA DE STAT PENTRU LITERATURĂ ȘI ARTĂ

Meridiane

KRISHAN CHANDAR

CÎND VORBESC STATUILE

EDITURA DE STAT PENTRU LITERATURA ȘI ARTĂ

In romîneşte de: *R. Donici* şi *Irina Negură*

CUVÎNT ÎNAINTE

„In veacul nostru — spune criticul sovietic A. Kukarkin — viaţa Indiei şi a poporului ei a încetat să fie o carte închisă pentru oamenii celor mai diferite naţiuni. Din acest punct de vedere un mare merit revine literaturii realiste indiene, fondatorului ei Prem Chand (1880—1936) şi unei pleiade întregi de scriitori realişti contemporani." Printre cei la care se referă criticul se află, în primul rînd, Krishan Chandar, autorul mai multor nuvele şi povestiri despre viaţa de asuprire şi mizerie a popoarelor Indiei.

Născut în 1912 în familia unui medic de plasă din Caşmir, scriitorul are o evoluţie creatoare destul de complicată şi anevoioasă. Inceputurile îi sînt umbrite de influenţe naturaliste şi simboliste pe care însă le înlătură cu timpul, mai ales după ce, în 1936, se alătură luptei împotriva colonialismului. Acum scriitorul cunoaşte operele lui M. Gorki, la şcoala căruia învaţă să asculte cu luare aminte pulsaţiile vieţii, să înţeleagă corul imens

de proteste *pe care-l cîntau tînguitor milioanele de robi ai dominionului britanic. Ca şi în întreaga lui operă, în povestirile de faţă Chandar se apropie astfel de suferinţa şi mizeriile poporului, din mijlocul căruia îşi va alege eroii preferaţi: micul meseriaş din povestirea* O sută de rupii, *vînzătorul de flori şi apoi şomerul din* Te voi aştepta, *sluga umilă din* Kalu Bhanghi *şi, în sfîrşit, tînărul revoluţionar din nuvela* Cînd se trezesc ogoarele.

Problematica povestirilor pe care le întruneşte versiunea romînească surprinde prin varietate şi mai cu seamă prin ascuţimea ei socială.

Eroul povestirii O sută de rupii *trăieşte visul unei fericiri iluzorii. El se abstrage pentru un moment mizeriei, încrezător în cele o sută de bancnote, a căror prezenţă în buzunar îi provoacă un nemaipomenit sentiment euforic. Parcă niciodată n-a fost lustruitorul de mobile aşa de bogat! Dar himerele rămîn pînă la urmă tot himere. In pragul magazinului unde intrase să-şi cumpere un aparat de fotografiat, el îşi aminteşte tabloul sumbru al familiei sale mizere:* „Pe caldarîm plînge un copil cu o cămaşă ruptă. Il recunosc îndată: băiatul meu. Iată şi o femeie înfăşurată într-un văl de sub care îi iese la iveală părul ciufulit... O recunosc şi pe ea..." *Extazul cu care privea bogăţia strălucitoare a vitrinelor a dispărut, şi bietul muncitor s-a întors iarăşi la cruda realitate, convins că n-o poate influenţa cu nimic suma, pentru el fantastică, de o sută de rupii. Krishan Chandar schiţează aici un prim gest de înţelegere a procesului social, destul de vag, dar totuşi promiţător. Eroul povestirii nu se resemnează şi nici nu cade victimă deznădejdii, ci îşi afirmă încrederea într-un viitor mai bun:* „Vreau să spun, dragă, că a sosit timpul să isprăvim cu reparatul şi vopsitul vechiturilor, a sosit timpul să creăm ceva nou".

Mizeria în culorile ei cele mai negre o zugrăveşte scriitorul în nuvela Kalu Bhanghi *unde erou central este un paria. Ingenios prin pretextul naivităţii cu care susţine imposibilitatea de a scrie despre un asemenea tip „neinteresant", scriitorul, în fapt, subliniază ideea contrarie, exprimîndu-şi dragostea şi compasiunea faţă de omul simplu, de indianul ţintuit în întunericul neştiinţei şi al înapoierii de către colonialişti şi latifundiari. Kalu Bhanghi pare desprins din sînul naturii vegetale, primitive, ca o sălbăticiune a pădurilor. El a executat toată viaţa aceeaşi muncă brută şi mecanică, n-a avut nici o plăcere, nici o bucurie, nici o întîmplare de care să-şi amintească. Strămoşii lui au fost robi ca şi el, cu o existenţă la fel de ştearsă şi impersonală, care n-a lăsat nici o urmă. Privind portretul lui Kalu Bhanghi, pe care Krishan Chandar îl zugrăveşte cu atîta precizie, ai în faţă un exemplar din zecile de generaţii de indieni care n-au cunoscut niciodată fericirea, ci au robit toată viaţa, zbătîndu-se într-o înspăimîntătoare mizerie şi declasare umană:* „...îl am şi astăzi în faţa ochilor pe Kalu Bhanghi şi parcă-l văd cum ţine în mînă mătura lui veche şi tocită. Tălpile picioarelor lui vînoase şi uscăţive au crăpat şi s-au îngroşat, genunchii i s-au umflat cu timpul, iar trupul i s-a vlăguit atît de tare, încît pare un schelet care umblă. Pîntecul lui fleşcăit din pricina foamei îndelungate îi cade în cute groase, părul de pe pieptul lui de bătrîn s-a tocit şi s-a îmbîcsit de praf ca o tufă de la marginea unui drum, pe buzele lui strînse

a apărut o expresie de amărăciune, obrajii îi sînt brăzdați de zbîrcituri adînci, iar ochii i se ascund în adîncurile negre ale orbitelor și te privesc de sub o țeastă imensă și pleșuv".

Krishan Chandar a surprins în portretul lui Kalu Bhanghi, cu măiestrie vrednică de școala lui Gorki, chipul trist, îndurerat, al omului simplu, care considerat simbolic, reprezintă India seculară, bîntuită de vînturile foametei periodice, stîrnite din somptuoasele palate de hulpavii compradori.

Aceeași precizie a liniilor, aceeași intensitate a sentimentului unită însă cu o viziune mai clară a viitorului, le găsim în povestirea Te voi aștepta. *Prin alegerea subiectului, scriitorul reușește aci să sublinieze caracterul profund tragic al exploatării popoarelor Asiei, care poartă pecetea unor vechi tradiții orientale. Bătrînul chinez Han, tatăl frumoasei Kiji-i, a trebuit să-și vîndă soția unui bogătaș din pricina foamei. Alungat de stăpîni, a venit în India, unde, negăsind alt mijloc de trai, își pune fiica în vînzare. Asemenea obiceiuri, odioase prin totala respingere a oricărei demnități umane, adîncesc și mai mult mizeria, creîndu-i un îngrozitor specific. Figura bătrînului Han concentrează în sine parcă secole de exploatare, ce au săpat urme de neșters.* „Chipul acesta îți istorisea parcă întreaga istorie a Asiei din ultimii cincizeci de ani. Ochii bătrînului vădeau teamă, șiretenie și ignoranță, iar cearcănele lor mari îți vorbeau despre lanțurile grele ale robiei."

Han însă aparține unei lumi pe care tînăra Kiji-i o părăsește căutîndu-și însetată fericirea în patria liberă unde se întoarce. De o puternică forță emotivă și de o mare gingășie sînt scrisorile pe care Kiji-i le trimite tînărului ei prieten indian, rămas la Bombay. Scriitorul închină în finalul nuvelei un vibrant imn de dragoste și admirație tinerei chinezoaice care se jertfește pentru apărarea patriei și libertatea poporului coreean. Cuvintele exprimă înflăcărarea și optimismul luptătorului, puritatea și lirismul arzător al tinereții : „Primește ultimul sărut al dragostei mele și dormi ; dăruiește privirea ta neînfricată tinerilor și tinerelor țării mele și apoi închide ochii pentru totdeauna ! Dormi fiică iubită a Chinei. Dormi, trandafirul meu, crizantema mea, cea mai frumoasă dintre cele mai frumoase flori...

Inima ta, mintea ta, simțirea ta n-au putut fi ucise. Nici o sabie cît de ascuțită ar fi ea, nu va fi în stare să ucidă prietenia dintre popoarele Asiei".

Protestul împotriva ordinei burghezo-moșierești împletit cu compasiunea față de marele erou anonim, revine și în povestirea Cînd vorbesc statuile, *unde Krishan Chandar, folosind o formă alegorică, denunță minciuna cu care s-a drapat burghezia liberală. Scriitorul arată indignat că adevărații luptători pentru libertatea patriei și pentru dreptate socială sînt ignorați și respinși de oficialitate. Măcinați în căutări zadarnice, ei rătăcesc parcă fără sens, înconjurați de răceală și indiferență. Autorul n-a putut da un răspuns ferm întrebărilor chinuitoare ale marelui erou anonim. Abia în nuvela* Cînd se trezesc ogoarele *va izbuti să descopere calea care duce la descătușarea de robie și întuneric.*

Raghu Rao, eroul nuvelei, nu mai e un paria cu o existență lineară, care să-i solicite în chip exclusiv doar compasiunea autorului. Asistăm aici la evoluția unui țăran

asuprit, a unui vatti, *de la revolta spontană la lupta organizată, conştientă. Raghu Rao este fiul unui argat care îi transmite în mod solemn drept moştenire ura împotriva asupritorilor: „Eu unul n-am nimic în afară de ura asta... şi vreau să ţi-o trec ţie, fiule. Dacă vei voi să cauţi o altă cale în viaţă, ai tot dreptul s-o faci". Cu acest fond moral porneşte Raghu Rao în lume, fiind gata să lupte pentru demnitate, pentru cinste, pentru dreptate. El exploatatul, el înşelatul de fiul boierului care-i necinsteşte iubita, el alungatul şi prigonitul adună în suflet un noian de revoltă, care devine activă în momentul cînd îl întîlneşte pe intelectualul progresist, Makbul. Din această clipă pentru „rikşa" Raghu Rao se deschid alte orizonturi. El nu va mai trăi doar iluzia unei fericiri ieftine, ca eroul din* O sută de rupii, *ci se va bucura de roadele victoriei în luptă. Înţelegînd că „nu Dumnezeu este acela care trimite* zamindari *(moşieri) pe pămînt, ci cresc singuri, pe nesimţite, la adăpostul întunericului nopţii", Raghu Rao se avîntă în fruntea mişcării ţărăneşti de împărţire a pămînturilor. Adevărat conducător înţelept al mulţimilor, Rao se distinge printr-o demnitate ce impresionează pe înşişi duşmanii săi de moarte care-l condamnă la spînzurătoare. Dramatismul momentelor prin care trece Raghu Rao în aşteptarea execuţiei exprimă nu spaima şi deznădejdea, ci o mare stăpînire de sine şi o imensă încredere în viitor. Moartea lui Raghu Rao apare ca un fel de încununare apoteotică a eroului sub stindardul biruitor al răscoalelor ţărăneşti. Cămaşa de purpură ce mîngîie trupul condamnatului înainte de a i se răpi viaţa, capătă simbolul unui jurămînt respectat şi al unui testament politic transmis urmaşilor de la o înălţime morală necunoscută pînă atunci.*

Imnul închinat de Krishan Chandar omului simplu al Indiei înregistrează în nuvela Cînd se trezesc ogoarele *acorduri impetuoase şi grave ce se revarsă cu solemnitatea Gangelui pe care-l proslăveau cu smerenie vechile triburi hindustane. Asemenea acorduri, executate cu măiestrie de Krishan Chandar, se aud tot mai departe, în toate părţile lumii, purtînd mesajul unei vieţi noi, către care, în veacul nostru, se îndreaptă victorios şi popoarele Indiei.*

AL. SANDULESCU

O SUTĂ DE RUPII

Lucrasem ceva pentru un comerciant bogat şi aveam de primit o sută de rupii. Cînd m-am dus la biroul lui să-i cer banii, mi-a spus :

— Treci pe ziua de şaisprezece.

M-am dus pe ziua de şaisprezece. De astă dată comerciantul nu era la birou. Administratorul lui, un bătrîn cu ţeasta pleşuvă şi cu un dinte strîmb care îi ieşea din gură, îşi ocăra ajutorul pentru nu ştiu ce greşeală. M-am adresat administratorului, care mi-a răspuns pe un ton binevoitor :

— Ai cîştigat o sută de rupii — ai să le primeşti. Dar astăzi lipseşte patronul. Vino mîine.

— Şi dacă va lipsi şi mîine ?... am întrebat eu.

— În cazul acesta, am să aranjez eu tot ce trebuie. Să n-ai nici o grijă. Ai să-ţi primeşti banii.

După ce am ieşit din birou, am cumpărat de

două *paise*[1] *betel*[2] din frunze de *puk*, mirodenii și frunze parfumate și am început să le mestec. Aș fi putut să mai cumpăr, firește, și ceva *kala-kandi* sau betel răcoritor, betel cu rădăcini de malț și cu mirodenii roșii, sau chiar betel din frunze mici de Benares cu alune crude, cu drob-șor și cu tutun din cel mai fin. Mi-era însă foame și n-aveam în buzunar decît o *anná* și jumătate sau două, așa că m-am mulțumit cu betelul din frunze de puk, amestecat cu mirodenii și cu frunze parfumate. Betelul pe care-l cumpărasem era tare uscat și a trebuit să-l mestec mult și bine.

După aceea am dat o anná pentru un bilet de tramvai. Cînd m-am urcat în vagon, am scuipat în direcția clădirii în care se afla biroul bogătașului.

A doua zi m-am dus iarăși la birou, dar comerciantul lipsea și de astă dată.

— Patronul lipsește astăzi, îmi zise administratorul. Și apoi, nota dumitale de plată nu-i tocmai bine făcută.

Turbam de mînie. Totul fusese socotit și răs-socotit, administratorul însuși controlase hîrtiile de zece ori, și acum dintr-o dată s-au ivit nu știu ce greșeli. Totuși, nu puteam să-i răspund administratorului pe un ton tăios, pentru că el îmi

---

[1] Monedă măruntă indiană valorînd a 64-a parte din rupie.

[2] Plante și ierburi care se mestecă pentru gustul lor deosebit de plăcut. Numele vine de la un arbust originar din Asia tropicală care se cheamă *piper betel*.

vorbise domol, mieros. I-am răspuns la fel de domol:

— Și totuși socoteala e bine făcută.

Am scos din buzunarul pantalonilor mei kaki o foaie de hîrtie uzată și ne-am apucat împreună să facem socoteala din nou, pentru a unsprezecea oară. Atîtea paise pentru lustruit, atîtea pentru lac, atîtea pentru lucru. Facturile pentru șmirghel și lac le aveam la mine. În privința retribuirii muncii ne înțelesesem dinainte. Tot mobilierul din biroul comerciantului fusese reparat și lustruit de mine, iar acum lucea ca nou.

— E în regulă, îmi zise administratorul după ce isprăvi socoteala. Treci mîine pe-aici.

— Sînt sigur că nici mîine n-o să-mi plătiți, am subliniat eu, ridicînd puțin tonul.

— Nu, nu, mîine îți plătim negreșit, mă asigură administratorul, trecîndu-și palma peste chelie.

Cînd am ieșit din birou, nu mi-am mai cumpărat foi de betel nici măcar de două paise și nici nu m-am mai urcat în tramvai, ci am luat-o pe jos din Firozșah Mehta Road pînă la Sain Road. A doua zi m-am prezentat din nou la birou.

De astă dată nu l-am mai găsit nici pe patron, nici pe administrator. Ajutorul administratorului, un bărbat miop, stătea la masă și se uita gînditor la ceașca de ceai din fața lui. Avea o figură ciudată: pielea îi era alburie pe frunte, gălbuie pe obraji, iar pe bărbie, cenușie. Ai fi spus că cineva i-a învelit fața cu o foiță de

hîrtie mînjită de pete murdare de culoare. M-am uitat la el cu luare-aminte.

În cele din urmă, ajutorul administratorului își ridică privirea spre mine și mă pofti printr-un gest să iau loc.

— Dar unde-i patronul? l-am întrebat eu.

— A plecat la alt birou.

— Și administratorul?

— Administratorul a plecat la un al treilea birou al patronului.

— Atunci de ce mă poartă pe drumuri degeaba? am întrebat eu, ieșindu-mi din fire.

— Luați loc. Administratorul trebuie să pice dintr-un moment într-altul, îmi răspunse cu jumătate glas ajutorul, după ce își isprăvi ceaiul.

Am stat pe scaun de la zece jumătate pînă la două fără un sfert.

La început mi-a trecut prin minte că n-ar fi rău să iau un ciob de sticlă și să zgîrii tot lacul de pe mobila pe care o lustruisem cu atîta trudă și migală. După aceea am simțit nevoia să-l înhaț cu amîndouă mîinile pe ajutorul administratorului și să jupoi de pe fața lui — ce părea o mască — fîșiile galbene de piele, pînă cînd vor ieși la iveală oasele. Pe urmă mi-a trecut prin gînd chiar să-l ucid pe administrator. De asemenea mi-am bătut mult capul ca să găsesc o pedeapsă cît mai cruntă pentru patron și, pînă la urmă, am hotărît că trupul bogătașului trebuie frecat cu șmirghel pînă cînd o să i

se jupoaie toată pielea. Dar între timp sosi administratorul.

— Totul e în ordine, mi se adresă el zîmbind. Cecul pentru o sută de rupii a fost emis...

— Dar acum e două fără un sfert și la două se închide banca. De aici pînă la bancă sînt două mile, mîine banca e închisă, iar poimîine e duminică, am răspuns eu deznădăjduit.

— Așa-i, încuviință administratorul, frecîndu-și mîinile mulțumit.

— Dar pentru Dumnezeu, dați-mi o dată cecul! am strigat eu, ieșindu-mi cu totul din fire.

Pînă ce m-am văzut cu cecul în mînă au mai trecut cinci minute, dar cineva observă că numele meu de familie era scris greșit în loc de Muhammed Safi era scris Muhammed Rafi.

— Te rog foarte mult să nu zbieri! mi se adresă administratorul. S-a făcut o greșeală. Am scris Muhammed Safi și a ieșit Muhammed Rafi. De fapt nu văd nici o nenorocire în asta. Treci luni pe-aici și ai să primești alt cec.

— Dar cecul ăsta e la purtător, am sărit eu. Așa că greșeala asta n-are nici o importanță. Vă dau o chitanță și-mi iau cecul. Ce rost are să mai trec luni? Luni lucrez în altă parte.

— Bine, ia-l... încuviință în silă administratorul.

Am ieșit repede din birou. Era două fără nouă minute. Imposibil să mai ajung la bancă pe jos pînă la două. Aveam în mînă un cec de o sută de rupii, dar pentru ca acest petic de hîrtie să

poată fi schimbat pe o sută de rupii în numerar, trebuia să ajung neapărat la bancă înainte de ora două. Nu era decît o singură soluție. Strigai:

— Taxi !...

O mașină frînă cu zgomot lîngă mine. Îi strigai șoferului :

— Pînă în colțul Kalba Devi-Road-ului, dar, te rog, cît poți de repede !

Cînd am ajuns în Kalba Devi-Road, erau orele două fără două minute. Banca nu se afla în strada aceea. Am întrebat pe cîțiva negustorași de pe acolo, dar n-am putut afla nimic de la ei. Întrucît în Coreea era război, prețurile mărfurilor creșteau mereu și mizerabila sumă de o sută de rupii a unui mărunt vopsitor nu interesa pe nimeni. Deznădăjduit, am intrat în prăvălia unui *sikh* [1] pendjabian, care fabrica instrumente muzicale.

— Poftiți, poftiți vă rog ! Cu ce instrument să vă servesc ? mă întîmpină cu un zîmbet plin de bunăvoință patronul atelierului, lăsînd din mînă o bucată de scîndură la care meșterea ceva.

— Nu-mi trebuie nici un instrument, frate, îmi trebuie adresa Băncii comerciale.

— Vai, domnule ! exclamă el. Banca asta se află pe cealaltă stradă, dincolo de Satta Bazar, lîngă templul acela vechi cu cupolă de argint.

Fără ca măcar să-i mulțumesc, am ieșit repede din atelier și am alergat la taxi. Cînd am

[1] Indian aparținînd unei numeroase secte hinduse stabilite în Pendjab.

intrat în bancă, erau orele două și patru minute. Am prezentat cecul unui funcționar. Acesta ar fi putut foarte bine să-mi refuze cecul, dar pare-se că se pricepea să citească nu numai cecurile, ci și expresia de pe fața omului și, fără să scoată o vorbă, îmi luă hîrtia din mînă, se uită să vadă ce scrie pe verso și-mi zise :

— Iscălește !

Eu mă numesc de fapt Muhamed Safi, dar am semnat : „Muhamed Rafi". Nu știam nimic despre acest Muhamed Rafi. Habar n-aveam cine era, de unde era, cînd s-a născut, cum arăta, cine îi erau părinții...

După ce am încasat banii, am ieșit în stradă. Șoferul taxiului avea de primit de la mine două rupii și două anná. Mașina fiind mică, taxa nu era nici ea mare. Dacă ar fi fost un taxi mai mare, aparatul de taxat ar fi marcat între cinci și șapte rupii. După ce i-am plătit șoferului, am răsuflat ușurat. În clipa aceea cineva mă bătu cu putere pe umăr și exclamă :

— Ce-ai pățit dragul meu, de te plimbi cu taxiul ?

Întorcînd capul, l-am văzut pe prietenul meu Ishak. Ishak e un om din cale afară de blajin. Stă cu chirie în casa unui negustor pe strada Abdurah-man, într-o odăiță mică și strîmtă. Ishak are aceeași meserie ca și mine : lustruiește, repară și restaurează mobile vechi. Iubita lui locuiește la un hotel de lîngă piață, în strada Muhammed Ali colț cu Crawford Market. Am vă-

zut-o de cîteva ori. E o femeie grozav de frumoasă. De aceea îşi petrece uneori nopţile împreună cu cei mai mari comercianţi. La început Ishak a fost şoferul ei, dar munca asta nu i-a plăcut, aşa că şi-a schimbat meseria. Ishak îi plăcea mult acestei femei; şi ea îi plăcea lui. Totuşi se certau mereu, pentru că fiecare din ei se străduia să-l obişnuiască pe celălalt cu felul lui de viaţă. Uneori nu se vedeau cîte zece-douăsprezece zile, dar în cele din urmă femeia se întorcea la el. Aşa trăiau. Uneori, cînd se întîmpla să cîştige o sumă mai mare, Ishak se ducea la ea şi-i dădea toţi banii. Atunci se încingeau între ei discuţii aprinse. Dar poate oare o femeie tînără şi frumoasă, care stă la hotel şi are admiratori bogaţi, să asculte de unul ca Ishak, de un vopsitor oarecare? Bietul om se gîndea de multe ori la asta.

I-am spus lui Ishak că mi-e foame şi i-am propus să mergem la un bufet.

Cînd am ieşit de acolo, Ishak m-a rugat să-i împrumut zece rupii şi s-a dus la treburile sale.

Ishak mi-e foarte drag. Cînd are bani, nu refuză pe nimeni şi face cinste la toată lumea, iar atunci cînd nu are, nu se împrumută de la nimeni în afară de mine. Mai bine moare de foame decît să se împrumute. Unde mai găseşti un prieten ca el, care să nu se împrumute decît de la tine? Sînt foarte mîndru de prietenia noastră şi îmi face o deosebită plăcere cînd îl întîlnesc. Atunci uit ca prin farmec de necazuri şi de

tristeţe şi mi se pare că toată lumea e plină de voie bună şi forfoteşte veselă prin bazaruri, numai ca să-mi facă mie plăcere. De, se întîmplă uneori să ai şi asemenea stări sufleteşti...

Şi de data asta, întîlnindu-mă cu Ishak, am devenit foarte bine dispus. Am cumpărat de la bazar două mere pe care le-am mîncat de îndată, am dat de pomană unui cerşetor nu mai puţin de două anná, apoi am pornit pe jos spre chei. Aveam bani în buzunar aşa că n-aveam de ce să mă grăbesc să plec acasă. M-am plimbat ce m-am plimbat, apoi am luat-o spre Harnbi-Road.

Îmi plac mult prăvăliile de pe Harnbi-Road, mai ales cele cu vitrine de cristal, ale căror reclame luminate în diferite culori se aprind şi se sting într-una. Ce minunate sînt obiectele expuse în dosul acestor vitrine uriaşe şi strălucitoare! Cravate de cea mai bună calitate, ciorapi bărbăteşti şi de damă, haine de tot felul, fulare, încălţăminte: şi toate minunăţiile astea se schimbă în fiecare săptămînă şi sînt aranjate altfel. În fiecare seară, cînd mă întorc acasă, mă opresc mai întotdeauna în faţa vitrinelor de pe Harnbi-Road. Privindu-le, simt o bucurie la fel de mare ca pe vremea cînd eram copil şi primeam în dar jucării.

Am băgat mîna în buzunar şi, după ce am pipăit biletele de bancă noi şi foşnitoare, m-am apropiat de vitrina magazinului „Evan & Preser". Dumnezeule, ce cămaşă frumoasă mi-a fost dat să văd! Era de culoarea migdalei, cu dungi

albastre și roșii și, văzînd-o, mi-am pipăit fără să vreau gulerul meu rupt și ponosit. Tare aș fi vrut să știu cum aș fi arătat eu cu o asemenea minunăție de cămașă. Mă și vedeam parcă în fața unei oglinzi aranjîndu-mă cu mîndrie! Cămașa nu costa decît treizeci de rupii, iar eu aveam în buzunar o sumă de trei ori mai mare. Aș fi putut foarte bine s-o cumpăr, dar doream să mai văd și altceva, așa că am pornit mai departe.

În vitrina de alături erau expuși bureți de baie, prosoape, săpunuri din cele mai fine. Cînd mă uitam la toate acestea, simțeam cum mă cuprinde dorința să fac o baie. Așa ceva, de bună seamă că-mi puteam cumpăra. În altă vitrină se aflau halate bărbătești de noapte; erau halatele atît de frumoase, încît pînă și un lustruitor de mobile dacă s-ar înfășura într-unul din ele ar arăta ca un adevărat pașă egiptean. Un halat costa șaptezeci de rupii. Iar eu aveam în buzunar o sumă mai mare. Mă și vedeam îmbrăcat într-unul din aceste halate șezînd pe covorul fermecat și zburînd departe, departe. Văzduhul e străveziu. Privesc în jos: într-o vîlcea de un verde-închis se vede sclipind în soare dunga șerpuitoare a unui rîu argintiu... Poruncesc covorului fermecat să coboare și el se lasă pe malul rîului și se preface de îndată într-o față de masă fermecată. Apare un urcior, apoi o mînă, niște ochi, un chip fermecător. Apoi... cineva mă înghiontește și se răstește la mine cu glas răgușit:

— Dă-te la o parte. Mai lasă-i și pe alții să privească. De o jumătate de oră stai și holbezi ochii fără nici un rost!

M-am uitat la omul care mă ocăra. Era un funcționar îmbrăcat în uniforma firmei „Evan & Preser". Am pornit încet mai departe.

De unde putea să știe, sărmanul, că eram posesorul unui covor fermecat, iar în buzunar aveam peste șaptezeci de rupii? Aș fi putut să intru îndată în magazin și să cumpăr unul din aceste halate, dar pur și simplu nu aveam chef s-o fac. Desigur că pe Harnbi-Road o să găsesc obiecte mult mai frumoase decît aceste halate, iar în ceea ce îl privește pe acest sclav în uniformă, puteam să-l învăț minte oricînd.

M-am apropiat de o vitrină în care erau expuse aparate fotografice. Aș fi putut să cumpăr unul și să fotografiez toate mobilele vechi și ponosite care, datorită străduințelor mele, luceau acum ca noi. Mă gîndeam: ce-ar fi să cumpăr un aparat fotografic, să mă duc la Ishak și să-i spun: „Hai să te fotografiez cu iubita ta". Să fii posesorul unui covor fermecat și al unui aparat fotografic. Ce minunăție! Ce mai priveliști aș mai fi fotografiat...

Alături de unul din aparatele fotografice se afla un stereoscop. E de ajuns să te uiți în el, ca să vezi tot felul de imagini minunate. Îmi aduc aminte că, pe vremea cînd eram copil, venea adesea în cartierul nostru o bătrînă cu un stereoscop. Îi plăteam o paisă și mă uitam la poze. Pri-

vînd la stereoscopul din vitrină, inima începu să-mi zvîcnească de bucurie, şi mă hotărîi să intru în magazin.

— Cît costă stereoscopul acesta ? l-am întrebat pe tînărul care stătea la tejghea.

— Treizeci şi şapte de rupii şi jumătate, îmi răspunse el.

Tînărul purta o cămaşă frumoasă. Părul lui creţ, dat pe spate, lucea ca o mobilă nouă, bine lustruită. Pe buzele lui, uşor umbrite de un puf auriu, juca un zîmbet mîndru — aşa zîmbesc de obicei oamenii atunci cînd li se semnează un cec. Tînărul se uita la mine, dar chiar în aceeaşi clipă băgă de seamă că în urma mea a intrat în prăvălie o fată frumoasă şi îşi îndreptă toată atenţia asupra ei. Pe mine mă luă în primire un vînzător neastîmpărat, probabil ajutorul celui dintîi. Faţa lui avea o culoare cenuşie, murdară şi pe alocuri parcă se veştejise. Şi nici nu încerca măcar să zîmbească.

— Arată-mi stereoscopul acesta, l-am rugat eu.

După ce introduse în stereocop o peliculă făcută sul, îmi dădu aparatul şi-mi spuse :

— Apăsaţi pe buton, întoarceţi mînerul şi în faţa dumneavoastră se vor ivi mereu alte tablouri.

Am apăsat pe buton şi în faţa mea a apărut Tarzan călare pe un elefant. Am mai apăsat o dată şi l-am văzut pe Tarzan sărind de pe o stîncă înaltă... Şi ce crocodili înspăimîntători mişunau...

Am apăsat din nou pe buton şi în faţa mea au apărut fete îmbrăcate cu fuste făcute din flori naturale şi purtînd la gît ghirlande de trandafiri ; trupurile lor se unduiau într-un dans magic.

Şi iarăşi am apăsat pe buton şi am văzut un ţărm nisipos pe care şedea o femeie cu ochii plecaţi. Alături de ea se afla o sticlă cu vin şi o farfurie plină cu fructe, biscuiţi şi alte bunătăţi. Obrazul femeii era atît de aproape de mine, încît am apăsat grăbit pe buton şi... covorul fermecat a coborît pe pămînt.

— E un stereoscop foarte bun. De o mie de ori mai bun decît acela pe care l-am văzut în copilărie. Cu cît mi-l dai ? l-am întrebat pe vînzător.

— Stereoscopul costă treizeci şi şapte de rupii şi jumătate. În afară de asta, va trebui să mai luaţi şi o duzină de filme colorate, care costă alte zece rupii. Mai e şi impozitul. În total, o să vă coste peste cincizeci de rupii, răspunse vînzătorul fără să zîmbească.

Băgînd mîna în buzunar, am pipăit biletele de bancă noi, foşnitoare, în pachete de cîte zece rupii. Nu ştiu dacă o să mă credeţi, dar ceea ce vă spun e purul adevăr : pînă în clipa aceea nu avusesem decît o singură dorinţă, aceea de a cumpăra un stereoscop. A fost însă de ajuns să ating banii, pentru ca în faţa mea să se perinde, fără să mai apăs pe buton, o sumedenie de imagini.

Pe caldarîm plînge un copil îmbrăcat într-o cămaşă ruptă. Îl recunosc îndată : e băiatul meu. Iată şi o femeie cu capul înfăşurat într-un văl de

sub care îi iese la iveală părul ciufulit. Unul din cracii șalvarilor ei ponosiți e mult mai lung decît celălalt. O recunosc și pe ea... În pragul casei se află un om. Pe fața lui se oglindește răutate și mînie care cresc dintr-o clipă în alta. În fața mea omul apare cînd ca administrator al casei, care vine să ceară chiria în numele proprietarului, cînd ca încasator al societății de electricitate, cînd ca agent al uzinei de apă, cînd ca...

După aceea mi-am văzut casa. Pe dușumea zace o farfurie goală, cu un pahar răsturnat...

Am scos din buzunar biletele de bancă și le-am strîns în mînă.

Vînzătorul cel chipeș îi vînduse fetei un aparat fotografic și, după ce o condusese pînă la ieșire, se înapoie la tejghea. Am ieșit repede din prăvălie. Eram sigur că filfizonul acesta pomădat s-a uitat la gulerul murdar și rupt al cămășii mele și a zîmbit.

Scrîșnind din dinți, m-am îndreptat spre chei, fără să mă mai uit la vitrine. Aveam senzația unui om păcălit într-un mod îngrozitor: mi se dăduseră o sută de rupii, dar în același timp parcă mi se luaseră înapoi două sute și împreună cu banii mi se răpise și covorul fermecat și stereoscopul... Iar pe fiecare bilet de bancă din buzunarul meu parcă stătea scris: „Asta nu-i pentru tine“.

Pașii îmi deveneau din ce în ce mai grei. Îmi dădeam seama că toate hîrtiile acestea, cîștigate prin munca mea, se transformaseră în adevărate

lanțuri ale tristeții pe care mi le prinsesem cu propriile mele mîini. Cînd am ajuns la chei m-am hotărît pe neașteptate ca în ziua aceea să nu mă mai înapoiez acasă cu trenul, ci să mă duc pe jos pînă în Saint-Road.

Am ajuns acasă frînt de oboseală mult după miezul nopții. Soția mea era supărată și îngrijorată — își pierduse răbdarea așteptîndu-mă. Aflînd că am adus banii, se bucură mult. Nu înțelegea însă de ce sînt atît de trist.

— Ce s-a întîmplat cu tine? mă întrebă ea. De ce ești atît de supărat? Văd că nu te bucuri de loc de banii cîștigați!

— Draga mea, am început eu, așezîndu-mă pe pat. De-abia astăzi mi-am dat seama cît e de veche lumea asta în care trăim. Eu am nevoie de o lume nouă, care să zîmbească așa cum zîmbesc copiii.

— Nu te înțeleg. Ce vrei să spui? se miră soția mea.

— Vreau să spun, dragă, că a sosit timpul să isprăvim cu reparatul și vopsitul vechiturilor, a sosit timpul să creăm ceva nou.

TE VOI AŞTEPTA

Aşa subţirică şi gingaşă cum era, Kiji-i semăna cu un vas chinezesc, care ar fi putut să împodobească de minune o firidă sculptată sau o vitrină din orice casă de bogătaş. Cel puţin aşa mi-a apărut mie în ziua aceea, cînd am ieşit pentru prima dată să vînd flori de hîrtie. Stătea alături de tatăl ei, bătrînul Han, la o răscruce din Crawford Market şi oferea trecătorilor flori, boboci şi ramuri, coşuleţe şi evantaie, toate din hîrtie. Deşi era frig, nu avea pe ea decît o bluză gălbuie şi albastră şi nişte pantaloni tot albaştri dintr-o ţesătură simplă de bumbac. Picioarele ei nu erau schilodite de feşi : Kiji-i nu făcea parte din categoria acelor femei din China veche a căror înfăţişare te face să-ţi aminteşti fără să vrei de femeile care păşesc pe o sîrmă întinsă, cu o umbrelă în mîini, căutînd să-şi menţină echilibrul.

Faţa bătrînului Han semăna cu un dovleac uscat. Suferinţele şi necazurile vieţii, i-o brăzdaseră adînc, lăsînd în urma lor urme de neşters. Chipul acesta îţi istorisea parcă întreaga istorie a Asiei din ultimii cincizeci de ani. Ochii bătrînului vădeau teamă, şiretenie şi ignoranţă, iar cearcănele lor mari îţi vorbeau despre lanţurile grele ale robiei. Obrazul stîng, de la ureche pînă la bărbie, era brăzdat de o cicatrice vînătă : semnul unei răni vechi. Bătrînul Han lucrase pe vremuri cu rikşa la Hongkong şi o dată un englez se înfuriase pe el pentru că se mişca prea încet şi-l bătuse crunt. Urme asemănătoare se vedeau şi pe trupul său, ca şi cum veacurile de violenţă şi asuprire ar fi azvîrlit într-însul cu pietre grele şi colţuroase. Deşi ducea pe umeri ani mulţi, omul acesta n-ar fi ştiut să-ţi spună cum vine primăvara şi cum plesnesc mugurii copacilor ; nu avusese niciodată timp să privească cum se deschid florile şi cum se pleacă ramurile sub povara roadelor. La început viaţa îi apăruse lui Han mai întîi ca o foamete cumplită şi fără de sfîrşit, apoi ca un munte uriaş pe ale cărui povîrnişuri rişti să-ţi frîngi gîtul la fiecare pas şi, în cele din urmă, ca un deşert neţărmurit, cu neputinţă de străbătut. Îşi spusese atunci că orice împotrivire e zadarnică. Viaţa va rămîne întotdeauna aşa cum e : o piuă uriaşă de piatră în care sînt pisaţi mii şi mii de oameni şi din care prea puţini mai scapă şi pot să trăiască fericiţi. Aceştia sînt o mînă de oameni care au pus mîna pe putere,

iar toţi ceilalţi trăiesc sub teroare. Aşa e făcută viaţa de zei, şi cea mai mică încercare de a o schimba e un păcat. Aceasta e concluzia la care ajunsese Han şi de atunci îşi lăsase barca să plutească în voia valurilor, barca vieţii care îl purtase pînă în portul Bombay. Şi iată că au trecut zece ani de cînd locuieşte într-un carier insalubru din Bombay, cartierul Kamatipur. Se căsătorise cu o prostituată chineză şi devenise mijlocitorul ei. Fuma opiu, bea ceandu şi o bătea mereu pe Kiji-i, fiica lui din prima căsătorie. Aşa au trecut opt ani. Dar pare-se că nici această brumă de prosperitate nu era pe placul cerului. Zeii hotărîseră să-i ia nevasta. Femeia a zăcut cîteva zile şi apoi s-a prăpădit, iar bătrînul Han n-a avut încotro şi s-a apucat împreună cu fiica lui, care între timp crescuse, de negoţul cu flori şi evantaie de hîrtie.

Astăzi cerul îi hărăzise lui Han o nouă lovitură : mă trimisese să vînd flori în Crawford Market şi mă aşezase chiar în faţa lui. Cînd mă văzu, ochii bătrînului se umplură de ură — o ură aprigă în care desluşeai sclipiri de teamă şi de şiretenie. Îi spuse ceva fetei în chinezeşte şi fata mă privi şi ea cu duşmănie, întorcînd capul.

Eu însă nu meritam ura lor. Mă ocupam cu acest negoţ de nevoie. Visasem odată să devin un pictor celebru. Încă din copilărie îmi plăcea desenul şi în şcoală mă dăruisem în întregime picturii. Zile întregi nu făceam decît să pictez, să

colorez flori, să desenez ornamente care de care mai frumoase. Nimic altceva nu mă interesa. În cele din urmă căzusem la examene, şi unchiul meu, la care locuiam din ziua în care îmi pierdusem părinţii, refuzase să mă ţină mai departe la şcoală. După aceea, la biroul unde lucra unchiul meu, începuseră concedierile şi el fusese dat afară. Am fost nevoit să plec din casa lui, iar acum sînt silit să dorm acolo unde, cu rare excepţii, dorm toţi oamenii cinstiţi din Bombay : adică pe trotuar. La început îmi făcusem tot felul de vise minunate : îmi închipuiam că sînt posesorul unui Packard, că unchiul meu e şofer, iar eu prorector al universităţii. Acum puteam să fac observaţii profesorilor care mă trîntiseră la examene. Alteori mă vedam la Paris, unde pictorii cei mai renumiţi îmi arătau tablourile lor, în timp ce eu întorceam capul cu dispreţ : „Vai cît de palidă şi de inexpresivă e arta voastră !..."

După un timp însă, o puzderie de bube mi-au apărut pe tot corpul şi noaptea am început să visez codri de pîine. Eram hotărît să fac ceva.

La început am încercat să intru undeva ca funcţionar, dar mi-am dat seama îndată că fără un titlu şi fără neamuri care să mă susţină, nu poţi căpăta nici măcar un astfel de post. Atunci m-am angajat la un frizer. După scurt timp, frizerul a fost însă nevoit să tragă obloanele : din pricina mizeriei, a şomajului şi a foamei, cetăţenilor din Bombay începuse să le cadă părul. Acum frizerul prinde peşte în Barşov. După aceea

am intrat la o uzină, dar n-a trecut mult şi am declarat grevă. Drept urmare, m-au înhăţat şi m-au zvîrlit în temniţă pentru trei luni. După ce am fost pus în libertate, mi-am dat seama că porţile fabricilor şi uzinelor s-au închis pentru mine. De atunci n-am mai izbutit să-mi găsesc de lucru. La început am fost nevoit să mă angajez ca hamal, iar după aceea am intrat la hotelul „Iran"; nu izbuteam să rămîn mai mult timp în acelaşi loc. Atunci mi-a dat prin gînd să fac flori din hîrtie şi să mă apuc de negoţ în Crawford Market.

Observasem de mult că în locul acela florile de hîrtie se vînd deosebit de bine şi că de acest negoţ se ocupau mai mult chinezii. Ce-i drept, printre vînzători se aflau şi cîţiva localnici, dar ei nu izbuteau să atingă nici pe departe măiestria cu care lucrau chinezii şi de obicei nu rezistau concurenţei, aşa că se îndreptau în altă parte, schimbîndu-şi de cele mai multe ori îndeletnicirea. De aceea în Crawford Market vin cu deosebire chinezii.

Unii din ei şi-au aşezat tarabele pe strada care duce spre Kalbadevi, alţii pe strada portului sau în jurul pieţei Mangaldas. Lîngă staţia de tramvai din Crawford Market nu observasem decît pe bătrînul Han şi pe fata lui. „Aici sînt puţini concurenţi şi mulţi muşterii", mi-am spus eu şi m-am aşezat acolo cu florile şi cu ghirlandele mele. Numai mizeria mă îndemnase să mă îndrept spre locul acela şi numai mizeria îl făcuse pe bătrînul

Han şi pe fiica lui să-mi arunce priviri duşmănoase.

La drept vorbind, ura bătrînului nu mă nelinişte prea mult, dar cum să înduri mînia unei fete tinere şi atît de frumoase cum era Kiji-i? Florile mele nu erau mai prost lucrate ca ale ei. Ştiam să tai flori de hîrtie, dar nu ştiu de ce nu învăţasem încă să tai buzunarele trecătorilor.

Făceam crizanteme atît de frumoase, încît doritorii de nimicuri de-astea se băteau pentru ele; privind florile de pădure de un roşu aprins, parcă auzeai cîntecul privighetorii, iar frunzele care încadrau buchetele de iasomie albă erau tăiate cu atîta iscusinţă, încît buchetele se vindeau numai din pricina lor. Dar, după părerea mea, oamenii care cumpără flori artificiale sînt în general oameni proşti. Mai toţi sînt bărbaţi care le cumpără ca să le ofere unor femei care se vînd; şi împodobindu-şi o dragoste falsă cu flori şi parfumuri false, nu obţin altceva decît o fericire falsă.

Spre seară am vîndut toate florile şi din buchetul acela imens nu-mi rămăsese decît un singur trandafir. Am întins floarea lui Kiji-i ca să-şi împodobească părul cu ea, dar fata a rupt floarea în bucăţi şi a zvîrlit-o cît colo, cu mînie, iar bătrînul Han, mi-a aruncat o privire plină de răutate şi a început să mă ameninţe:

— Să ştii că astăzi te iert, dar dacă te mai văd şi mîine pe-aici, o să pun pe cineva să te bată sau să mă înţeleg cu poliţia să te aresteze.

— Oi fi cumva neam cu poliţiştii ? l-am întrebat eu.

— Plătesc poliţistului din post opt anná ca să stau singur aici !

Am vîrît mîna în buzunar şi am făcut să zăngăne cele cîteva monede mărunte pe care le aveam.

— Dumneata îi dai opt anná, iar eu am să-i dau douăsprezece.

A doua zi, cînd a apărut poliţistul, am făcut întocmai. Bietul Han a fost nevoit să se supună. Am încheiat un pact: în primul rînd nu voi încerca să-i răpesc fata, în al doilea rînd nu voi fabrica aceleaşi flori ca el, iar în al treilea rînd nu voi vinde evantaie de hîrtie colorată — evantaiele aveau să rămînă monopolul său.

Cu ultimele două condiţii am fost îndată de acord, în ceea ce priveşte însă primul punct, lucrurile se cam încurcau deoarece Kiji-i îmi plăcea din zi în zi tot mai mult. Ea însă nu-mi dădea nici o atenţie. Din puţinul pe care-l învăţasem eu din viaţă, ştiam că fetele care vorbesc prea mult la prima întîlnire sînt periculoase şi că, dacă le atingi din întîmplare umărul cu mîna, nu aşteaptă mult şi cheamă poliţia în ajutor. Kiji-i însă nu făcea parte din această categorie. Aproape că nici nu-mi vorbea, dar adesea ochii ei mă priveau pe sub genele-i stufoase în aşa fel, încît începusem să cred că în dosul acestor gene plecate se ascund cu totul alţi ochi pe care încă nu-i văzusem. Ori de cîte ori se uita la mine, inima începea să-mi

bată cu atîta putere, de parcă eram un şcolar care a zărit nuiaua învăţătorului.

Intr-o zi, pe cînd se afla singur, bătrînul Han, care pare-se că îmi ghicise gîndurile, mi se adresă :

— Ce zici, n-ai vrea să te însori cu Kiji-i ?

— Să mă însor ?

— Da, da, întări Han, descoperindu-şi într-un zîmbet şiret dinţii strîmbi. Acum s-ar putea. Cîştigi bine, ai o înfăţişare destul de plăcută. Dar nici Kiji-i a mea nu-i de lepădat. Ştie să citească englezeşte şi chiar chinezeşte şi nu găseşti pe cineva în tot Kamatipurul care să ştie mai bine decît ea să facă flori, căciuliţe şi evantaie de hîrtie atît de frumoase. Să nu-ţi închipui că e o prostuţă de la ţară !

— Bine ! Am să mă însor cu Kiji-i, deşi, ca să-ţi spun cinstit, îmi pusesem în gînd s-o răpesc.

— Ştiu. Nu sînt chiar atît de prost şi cunosc oamenii. Dar atîta timp cît trăiesc eu, nu vei izbuti să faci una ca asta.

— Aş putea să încerc. Poate nu voi izbuti de la prima încercare, dar asta n-are nici o importanţă. Cînd e vorba de o treabă ca asta, n-ai altceva de făcut decît să speri în ajutorul cerului.

— Vezi însă că eu nu mă prea încred în ceruri.

— Bine, primesc să mă însor. Cît ceri ?

Bătrînul îşi roti privirea în jur.

— Un chinez bătrîn şi bogat, patronul unui restaurant din Fort, mi-a oferit pentru Kiji-i o

mie de rupii. Eu însă n-am primit : e prea bătrîn. Dumitale ți-o dau cu șase sute.

— Și de unde să iau aceste șase sute de rupii?

— Ai să mi le plătești în rate.

Am căzut pe gînduri.

— Ce vezi rău în asta ? încercă bătrînul să mă înduplece. Acum toate se cumpără în rate : și aparatele de radio, și automobilele, și mobilele. Ai să-mi dai în fiecare lună cîte patruzeci-cincizeci de rupii și într-un an ai să-mi plătești toată suma. La anul ai să poți lua fata.

— S-a făcut ! Bate palma !

Bătrînul Han îmi întinse mîna zîmbind.

— Să ții minte că, începînd de astăzi, ești fiul meu, așa că va trebui să mă asculți. Ai să-mi dai în fiecare zi o parte din cîștigul tău, pentru că altfel, la sfîrșitul lunii, o să-ți fie greu să-mi plătești. Mă pricep la astfel de treburi.

— Ai să primești de la mine în fiecare zi o rupie sau o rupie și un sfert, iar restul la sfîrșitul lunii.

— Foarte bine ! încuviință Han și îmi strînse mîna cu putere. Kiji-i însă nu trebuie să știe nimic. Ea nu trebuie să bănuiască înțelegerea dintre noi nici după purtarea ta, nici după vorbele tale. De altfel, pînă la nuntă nici n-am să-i dau voie să-ți vorbească. Așa se obișnuiește la noi.

— Și la noi, i-am răspuns.

— E un obicei foarte bun ! aprobă Han, izbucnind într-un hohot de rîs care semăna a tuse. Atîta timp cît un bărbat și o femeie n-au stat de

vorbă, au tot felul de păreri greșite unul despre celălalt. Uite, eu, de pildă : atîta timp cît am fost logodit cu mama lui Kiji-i, nici n-am bănuit măcar că-i atît de vorbăreață, iar ea habar n-avea că gura îmi miroase urît. După nuntă, părerile noastre greșite s-au spulberat însă... Ha-ha-ha...

Fără să vreau am izbucnit și eu în rîs, dar după o clipă l-am întrebat pe un ton grav :

— Spune-mi cel puțin ce fel de glas are Kiji-i !

— Să n-ai nici o grijă, glasul ei seamănă cu clinchetul unui clopoțel de argint, mi-a răspuns Han.

De la discuția aceea trecuseră șase luni, dar eu nu izbutisem să-i plătesc lui Han decît o sută cincizeci de rupii : cîștigul meu scădea din ce în ce. Bătrînul își dădea seama cît de greu o duc și se mulțumea în tăcere cu ceea ce îi dădeam eu.

Relațiile dintre mine și Kiji-i rămăseseră cele de mai înainte : vorbeam puțin și aproape că nici nu ne uitam unul la celălalt. Uneori purtarea ei față de mine vădea mai mult decît indiferență, iar lucrul acesta mă tulbura pînă într-atîta, încît eram gata să-mi deschid inima în fața ei.

Într-o zi norocul mi-a surîs. Sufla musonul și ploua cu găleata. Mă retrăsesem cu florile mele de hîrtie în adăpostul din fața stației de tramvai. Alături de mine stătea un bătrîn, lîngă o sobiță cu mangal în care pusese la copt cîteva arahide. Tot acolo se instalase și un mic cerșetor cu pîn-

tecele imens, cu mîinile și picioarele firave, pline de buboaie. Clănțănea din dinți din pricina frigului și încerca în zadar să se înfășoare în zdrențele lui murdare.

Pe străzi se rostogoleau cu furie puhoaie de apă. Oamenii se adăposteau prin unghere, prin fața ochilor mei treceau ca fulgerul trăsuri acoperite și goneau nebunește mașini cu capotele ridicate. Ziua se stingea, începea să se lase întunericul. Se aprindeau felinarele, tramvaiele și autobusele se retrăgeau, dar ploaia nu mai contenea.

Stăteam în adăpostul meu în așteptarea bătrînului Han și a fetei. În ziua aceea n-o văzusem și numai așa mi-am dat seama cît de mult suferearn dacă trecea măcar o singură zi fără s-o văd pe ființa aceea care îmi devenise atît de dragă.

Ce ploaie tristă ! Stîlpii din piață păreau stingheri. Străzile pustii. Liniile de tramvai se întindeau pînă departe, ascunzînd parcă în ele o tristețe de neînțeles. Mi se părea că fericirea mea — tot atît de plăpîndă ca și florile de hîrtie pe care le vindeam — se topea sub stropii de ploaie. În fața dragostei mele se închideau toate drumurile, iar eu mă aflam singur pe stradă, sub acoperișul unei stații de tramvai.

Deodată cineva se apropie de mine și mă întrebă :

— Cît costă floarea asta ?

Întrebarea venea de la o distanță atît de mică, încît suflarea aceluia care îmi vorbise îmi atin-

sese fața. Am ridicat capul chiar în clipa cînd ființa aceea care se afla în apropierea mea își întorcea ochii spre mine, și după sclipirea ochilor ei am recunoscut-o pe Kiji-i. Da, ea era. Singură, cu hainele ude leoarcă, ușoară ca o aromă, cu părul înmiresmat și cu o lucire ciudată pe buzele umede.

— Cum se face că ai venit singură pe o ploaie ca asta și la o oră atît de tîrzie ? am întrebat-o eu. Unde-i Han ?

— M-a trimis la dumneata după bani. E bolnav și trebuie să-și ia doctoria.

I-am întins cîteva monede.

— De unde ai bani ? Sînt sigură că astăzi n-ai vîndut nici o floare.

— E din cîștigul de ieri.

— Dar și ieri i-ai dat bani.

— De unde știi ?

— Știu tot, răspunse Kiji-i.

N-am răspuns nimic.

— Cît timp ai de gînd să-i mai dai bani ?

— Trebuie să-i plătesc șase sute de rupii.

Kiji-i oftă.

— Află că nu numai de la dumneata ia bani. A încheiat tîrgul cu cineva pentru opt sute de rupii, iar cu un al treilea s-a înțeles pentru o mie două sute. Iar Kiji-i e una singură.

O priveam uimit în tăcere.

— Așa e cum îți spun, continuă, observîndu-mi uimirea.

— Dar asta nu-i o treabă cinstită ! am strigat mînios.

Kiji-i oftă din nou :

— Am văzut în viața mea treburi și mai urîte.

— După cîte știu, nu v-am făcut nici un rău, am spus eu din ce în ce mai revoltat.

— De ce nu m-ai întrebat și pe mine ?

Ochii umezi ai lui Kiji-i trădau o amărăciune fără de margini.

— De ce nu m-ai întrebat și pe mine, înainte de a încheia tîrgul ? Oare nu știi că în ziua de astăzi femeilor chineze nu li se mai înfășoară picioarele, că acum pot să meargă unde vor ?

După tonul cu care rostise acest „unde vor" mi-am dat seama că e gata să mă părăsească de îndată, că e gata să plece undeva departe, foarte departe, dincolo de India, Birmania, Siam și Indochina... Ai fi spus că în fața ochilor ei au și apărut plaiurile Chinei...

— Mă gîndesc la patria mea, zise Kiji-i îngîndurată. Acolo oamenii luptă pentru o viață nouă și fete ca mine luptă umăr la umăr cu bărbații. Numai eu lîncezesc aici. Dacă aș avea aripi, aș zbura acum, în clipa asta, acolo unde se desfășoară această luptă.

— Ce fel de luptă e asta ? am întrebat eu, privind-o uimit : era prima oară cînd Kiji-i vorbea atît de mult.

Ea nu-mi răspunse îndată. Un timp am tăcut amîndoi, apoi ea continuă.

— Știi, numele meu adevărat nu e Kiji-i !

— Nu ? !

— Port cu totul alt nume. Fu singură mi-am zis Kiji-i. Kiji-i e o eroină chineză, care a pierit luptînd vitejește împotriva lui Cian Kai-și. Vreau și eu să lupt ca ea.

— Pentru ce ?

— Cum să-ți explic ? Uite, am să încerc... Ascultă : în preajma satului nostru trece rîul Han, iar satul nostru se numește Guanșa. Pe-acolo sînt livezi întinse de piersici și de peri iar crengile împletite ale sălciilor aproape că ating fața apei. Pe culmea unui deal se află casa moșierului Bu, și casa asta parc-ar fi o strajă care veghează din înălțimi — satul. Moșierul a furat pămîntul tatălui meu, iar pe el l-a dat afară din sat. Pe vremea aceea eu nu aveam decît patru ani.

— Pentru ce l-a dat afară din sat ?

— Tata n-a putut să-i dea înapoi banii cu care s-a împrumutat de la el cînd m-am născut eu...

Chiar în clipa aceea mi-am adus aminte de felul în care m-a izgonit unchiul meu.

— Acum înțeleg.

— Adevărat ? întrebă ea.

— Da, cam la fel mi s-a întîmplat și mie. Dar povestește mai departe !

— Pe urmă — continuă Kiji-i — am plecat în alt sat. Am lucrat pe ogoarele altora. Mama mea era o femeie frumoasă...

— Nu-i greu să-mi închipui asta, am întrerupt-o eu.

Fata se aprinse.

— Nu-i nevoie să mă lauzi. Vreau să-ţi povestesc tot.

— Da, povesteşte! Povesteşte!

— Aşadar, mama era o femeie frumoasă, iar noi eram săraci. De aceea, proprietarii pămîntului pe care munceam ne sileau să lucrăm şi pe deasupra doreau să se şi distreze. Asta nu i-a plăcut tatei, aşa că am plecat din satul acela...

— Şi după aceea ce s-a mai întîmplat?

— După aceea au venit vremuri grele. Oamenii se prăpădeau din pricina secetei, o secete îngrozitoare şi tata, ajungînd în cea mai neagră mizerie, şi-a vîndut soţia unui bogătaş bătrîn, pentru două mii de rupii.

— Pe mama dumitale?

— Da, pe mama mea. Cînd am ajuns la Hongkong nu aveam decît două mii de rupii. Se spunea că dacă lucrezi cu rikşa, poţi cîştiga bine. Tata a cumpărat o trăsurică şi a început să alerge cu ea pe străzi. Europenii beţi făceau mereu scandaluri şi într-o zi unul din ei l-a bătut pe tata cu cravaşa atît de rău, încît bătrînul şi-a pierdut cunoştinţa. Pe urmă altul a dat foc trăsurii.

— Şi în felul acesta au ars şi cele două mii, nu-i aşa?

— După aceea — continuă Kiji-i — tata a vrut să mă vîndă şi pe mine. Eu însă eram încă prea mică şi firavă şi nimeni nu voia să mă cumpere. În cele din urmă, un misionar m-a angajat slujnică la el. Soţia lui m-a învăţat engleza. Cît despre tata, nu şi-a mai găsit de lucru. În cele din urmă, a furat o mînă de orez de la depozitul unei societăţi engleze şi a fost prins şi osîndit la doi ani închisoare...

Ascultam cu răsuflarea la gură.

— A furat orez de la depozit, pentru că îi era foame — explică ea — şi-i era foame pentru că guvernul Cian Kai-şi furase orezul de pe ogorul lui şi-l deşertase în hambarele englezilor şi americanilor. Oamenii aceştia au făcut mai mult decît să-i ia orezul: i-au luat pămîntul şi l-au dat moşierului Bu.

Fata îşi întrerupse pentru cîteva minute povestirea.

— Şi după aceea? am întrebat eu.

— După aceea am ajuns la Singapore — continuă Kiji-i cu un fel de nepăsare în glas — iar de acolo am plecat în Malaya. Acolo am lucrat la plantaţiile de cauciuc. Pe urmă am plecat în Birmania şi, în cele din urmă, am ajuns la Bombay. Mai departe ştii.

— Şi acum?

— Acum te rog să nu-i mai dai bani tatei. N-am de gînd să mă mărit nici cu dumneata, nici cu altul.

— De ce?

— Vreau să mă întorc în patrie. In ziua în care am să am bani, am să plec în China.

— Atunci trebuie să-ţi dau cîte o rupie şi jumătate pe zi.

Ea mă privi mirată.

— Dacă am să iau banii aceştia ca să mă înapoiez în China, cu ce-ai să rămîi dumneata ?

— Am să te aştept, am răspuns eu.

Kiji-i zîmbi.

— Kiji-i nu-i o frumuseţe nemaivăzută. Uită-mă. Fetele voastre din India sînt destul de frumoase. Chipul lor e atît de gingaş, iar ochii atît de mari şi de luminoşi ! Nu, n-am văzut nicăieri ochi atît de minunaţi !

— Pleacă, i-am spus eu. Am să te aştept !

Fata se apropie de mine şi şopti :

— Mi-e foame.

— Kiji-i, nu mai am bani decît pentru alune, i-am răspuns eu, apoi, întorcîndu-mă spre vînzătorul de arahide : Dă-mi de două anná *ming*.

— Ming ? Aşa se numesc arahidele ? se miră fata. E un cuvînt curat chinezesc.

În timp ce mîncam, mîinile noastre se întîlneau din cînd în cînd pentru o clipă. Acum ochii lui Kiji-i mă priveau cu o încredere înduioşătoare. Nu mai citeam într-înşii sfiala de altădată. Deodată am băgat de seamă că fata tresare... Şi ploua, ploua într-una...

După un timp, Kiji-i zise :

— În jurul nostru e atîta lume şi totuşi parcă sîntem singuri.

— Ce bine e că sîntem singuri, am şoptit eu.

Kiji-i zîmbi :

— E timpul să plec.

Nu i-am răspuns nimic, dar mi-am spus în gînd : „Chiar dacă va pleca *acolo,* n-am s-o învinovăţesc pentru asta. Am s-o aştept şi atîta tot".

Timpul înainta cu paşi mari şi-n ziarele de seară scria negru pe alb : „Pekinul a fost ocupat, Şanhaiul a fost ocupat ; trupele lui Mao au străbătut întreaga Chină şi s-au oprit în faţa zidurilor Hongkongului". Cînd a citit această ultimă ştire, Kiji-i mi-a spus :

— Acum a sosit timpul să ne despărţim.

— Putem să luptăm şi aici, am încercat eu s-o înduplec.

— Tu fă cum ştii. Eu însă voi pleca acolo.

— Kiji-i ! am strigat eu, strîngîndu-i cu putere mîna. Lumea s-a împărţit în două pretutindeni, lupta ar putea să înceapă şi aici. Să mergem împreună, mînă în mînă !

Fata şovăi, mîna ei zăbovi într-a mea, dar după o clipă şi-o retrase cu băgare de seamă şi cu duioşie.

— Dă-mi voie să plec în patrie. Aici n-o să-mi găsesc niciodată fericirea. Am să fiu mereu cu gîndul acolo.

— Bine, pleacă ! Am să te aştept, i-am spus eu.

Înainte de plecare Kiji-i se certă cu tatăl ei. Bătrînul Han n-avea chef să se înapoieze în China şi nu voia s-o lase nici pe ea să plece. Se văicărea într-una, o ameninţa pe Kiji-i, o bătea şi în cele din urmă o reclamă la poliţie, ba mai mult decît atît, se adresă justiţiei. Fata însă de-

venise majoră și avea dreptul să dispună singură de soarta ei. Acum nici o putere din lume, nici măcar dragostea, n-o mai putea reține.

Kiji-i părăsi Bombay-ul și ajunse la Calcutta, iar de acolo la Hongkong. Pînă în ziua plecării n-am schimbat nici o vorbă, iar cînd a sosit clipa despărțirii, n-am zărit lacrimi în ochii ei; dimpotrivă, ochii îi străluceau de fericire, de o emoție plină de bucurie și de nerăbdare. Doar în ultima clipă, înainte de despărțire, Kiji-i mi-a strîns cu putere mîna și mi-a șoptit: „Mă voi întoarce negreșit. Așteaptă-mă!"

A plecat... Mie mi se părea că împreună cu ea și-au luat zborul toate bucuriile vieții și că acum nu-mi mai rămîneau decît bietele mele flori de hîrtie.

Bătrînul Han n-a venit să-și ia rămas bun de la Kiji-i și de atunci nu l-am mai întîlnit. Poate că nici nu mai vinde flori de hîrtie. Mai tîrziu am aflat de la un chinez că Han s-a căsătorit cu o prostituată și că iarăși fumează opiu zile întregi.

După o bună bucată de vreme am primit o scrisoare de la Kiji-i.

„*Dragul meu* — începea ea — *îți scriu această scrisoare din satul meu de pe malul rîului Han, unde frunzișul des al livezilor de peri e presărat cu aur și topaze, în timp ce piersicii s-au gătit cu flori albe. În casa bătrînului moșier Bu s-a deschis acum școala satului nostru. Toți țăranii au primit pămînt. Am regăsit-o pe mama și am luat-o la mine. Moșierul care o cumpărase de la tata în timpul foametei a fost aruncat în temniță pentru trădarea patriei. Am primit sarcina să predau la școală, și acum îi învăț pe copii. Ți-ai fi închipuit vreodată că Kiji-i a ta va fi învățătoare? E de ajuns să mă gîndesc la asta, pentru ca inima să-mi tresalte de bucurie. De cînd mă știu n-am fost niciodată atît de fericită. Dacă ai ști însă cu cîte jertfe, cu cîtă muncă și de cîte a trebuit să ne lipsim pînă am dobîndit această libertate! Și mi-e rușine cînd mă gîndesc că am făcut atît de puțin pentru cucerirea ei. Chiar de-ar fi să-mi dau viața pentru ea, și tot ar fi o jertfă prea mică. Ce bine-ar fi să vii și tu aici! Nici nu ți-ar veni să-ți crezi ochilor: fata chineză pe care ai cunoscut-o tu s-a schimbat cu totul și nici satul nostru nu mai e cel de odinioară. Ai spune că pînă și pămîntul s-a schimbat, că pînă și păsările din sat simt că acum sîntem stăpîni pe soarta noastră.*

Vino! Vreau mult să te văd. Amintește-ți că aici trăiește o fată care nu te poate uita.

A ta, Kiji-i."

N-am răspuns la scrisoarea lui Kiji-i. Aveam multe griji: hîrtia colorată se scumpise mult, prețul șireturilor colorate care se întrebuințau la legarea ghirlandelor și a ramurilor crescuse, iar din cauza scumpetei oamenii nu mai cumpărau atîtea flori de hîrtie. De ce-ar fi cumpărat

flori, cînd nu le ajungeau banii pentru pîine și îmbrăcăminte! Nu aveam de lucru, eram mereu flămînd, devenisem nervos și irascibil și în cîteva rînduri m-am certat cu polițistul; erau zile în care nu cîștigam mai nimic, așa că de unde era să iau cele douăsprezece anna pe care mi le cerea în fiecare zi? La început omul încercă să mă convingă că el nu este un șperțar că, dimpotrivă, e dușmanul cel mai înverșunat al șperțarilor, dar că nu are încotro: soția lui e bolnavă și din leafă nu-i rămîne nici un ban pentru medicamente. Și apoi prețurile cresc într-una, și dacă ești cinstit nu-i chip s-o scoți la capăt: e un adevărat chin să umbli cu stomacul gol. Eu însă nu aveam de unde să fac rost de bani pentru polițist.

În cele din urmă omul și-a ieșit din fire și m-a arestat. Am stat la închisoare cincisprezece zile pentru vagabondaj.

După ce am ieșit de la închisoare, am mai primit o scrisoare de la Kiji-i:

„Dragul meu, nu mi-ai răspuns la prima mea scrisoare. Scrie-mi mai repede, sînt dornică să știu ce s-a întîmplat cu tine. Anul acesta, în satul nostru recolta a fost mai mare ca oricînd, iar noi n-am fost nevoiți s-o predăm nici unui moșier. Întreaga recoltă, pînă la ultimul grăunte, e a noastră! Prețurile mărfurilor au scăzut și continuă să scadă. Viața a devenit mult mai ușoară.

Ieri a fost sărbătoare națională. Ulițele satului au fost luminate cu lampioane de hîrtie colorată și oamenii au dansat și au cîntat într-una. În fața școlii s-a ținut un miting la care au luat parte o mulțime de oameni; se adunaseră acolo toți sătenii. Eu m-am ocupat cu instalarea unui scrînciob mare, care nu s-a învîrtit mai rău decît cele de prin circuri și bîlciuri. Țăranii au fost foarte mulțumiți, iar eu am primit o medalie de argint. Am fost lăudată și pentru activitatea mea de la școală.

Nu cumva ești supărat pe mine?

A ta Kiji-i."

Drept răspuns la această scrisoare, i-am scris:

„Fii fericită, dragă Kiji-i! Eu am ieșit de curînd de la închisoare, unde am stat cincisprezece zile. Singura mea vină a fost aceea că eram șomer. Am fost pedepsit pentru șomaj, dar la drept vorbind n-ar fi trebuit să mă pedepsească pe mine, ci pe ministrul sub a cărui guvernare devenisem șomer. Acum la noi e tare greu să găsești de lucru; nimeni nu mai cumpără flori; pîinea s-a scumpit, îmbrăcămintea la fel, prețurile mărfurilor cresc necontenit. Mă întreb mereu — oare de ce la noi viața se scumpește, în timp ce la voi toate se ieftinesc? Să știi însă că nu dragostea mea pentru tine, ci realitatea înconjurătoare îmi provoacă asemenea

întrebări. Mă gîndesc într-una şi mă întreb : ce să fac?

Mă bucur că eşti fericită, cît despre mine, deocamdată nu am motive să fiu fericit. Totuşi, sînt sigur că nimeni nu va izbuti să te izgonească din inima mea. Te aştept.

Al tău pentru totdeauna...“

Curînd după izbucnirea războiului din Coreea, am mai primit o scrisoare de la Kiji-i :

„Războiul acesta mi-a schimbat toată viaţa, scria ea. Acum nu mai pot să rămîn învăţătoare, aşa cum visasem odinioară. Plec pe front împreună cu alţi voluntari chinezi. Voi fi sanitară şi dacă voi scăpa cu viaţă, s-ar putea să ne revedem într-o zi. Dar poate că voi muri şi atunci, rămîi cu bine!“

În josul paginii se afla un post-scriptum :

„Caută să mă uiţi. Mizeria a fost aceea care a făcut să ne întîlnim. Acum eu am luat drumul tranşeelor, al gloanţelor şi al morţii. Înlătură florile de hîrtie din drumul meu. Viaţa patriei mele, viaţa Coreii, viaţa întregii Asii e în pericol!“

După aceea n-am mai primit nici o scrisoare de la Kiji-i. Sperasem să aflu ceva de la bătrînul Han, dar el îşi izgonise fata cu ură şi nu

mai vrea să ştie de ea. De altfel, Kiji-i rupsese cu el orice legături de rudenie. Nu se interesa de el în nici o scrisoare. Se despărţiseră pentru totdeauna. Acum Kiji-i era liberă şi lupta în Coreea.

Războiul coreean dura de cîteva luni, şi eu nu primisem încă nici o veste de la Kiji-i. În ziua celei dintîi aniversări a Chinei libere, am trimis o scrisoare pe adresa şcolii la care lucrase Kiji-i, dar n-am primit nici un răspuns.

Citeam ziarele în fiecare zi : războiul din Coreea nu era acum numai războiul lui Kiji-i, dar şi al meu. Şi iată că ieri, frunzărind ziarul *Blitz* am aflat pe neaşteptate care a fost soarta lui Kiji-i. Ziarul publica o fotografie de pe frontul coreean, o fotografie în care se puteau vedea douăsprezece capete retezate — capetele unor soldaţi chinezi şi printre ele se afla şi capul lui Kiji-i! Aş fi recunoscut-o nu numai din douăsprezece, ci dintr-un milion de capete! Avea buzele încleştate, ochii deschişi şi părul despletit. Kiji-i a mea — ca şi eroina de la care împrumutase numele — îşi dăduse viaţa pentru patria ei şi nu numai pentru patria ei, ci şi pentru patria unor oameni pe care nu-i cunoscuse niciodată.

Mi-am amintit din nou de seara aceea tulburătoare, de ploaia care nu mai contenea. Ne adăpostiserăm sub acoperişul staţiei de tramvai şi în răstimpuri simţeam atingerea delicată a mîinilor ei. Iar acum am în faţa ochilor capul retezat al aceleia care a pierit pentru ca dragostea şi tine-

rețea să poată dăinui veșnic. Da, s-a întrerupt firul unei vieți fragede și înmiresmate ca un boboc de floare. Kiji-i, mă adresez ție pentru ultima oară; sărutîndu-ți părul, vreau să-ți spun:

— Primește ultimul sărut al dragostei mele și dormi: dăruiește privirea ta neînfricată tinerilor și tinerelor țării mele și apoi închide ochii pentru totdeauna! Dormi, fiică iubită a Chinei. Dormi, trandafirul meu, crizantema mea, cea mai frumoasă dintre cele mai frumoase flori...

Inima ta, mintea ta, simțirea ta n-au putut fi ucise. Nici o sabie, oricît de ascuțită ar fi ea, nu va fi în stare să ucidă prietenia dintre popoarele Asiei.

Astăzi cred cu tărie că vei veni la mine, Kiji-i! Te aștept, pentru că aștept zorile, aștept primăvara.

CÎND VORBESC STATUILE

Mă grăbesc să scriu această povestire chiar astăzi, pentru că întîmplarea care m-a făcut s-o scriu s-a întîmplat azi-noapte, după orele douăsprezece.

Aseară am rămas ore întregi la masa mea de scris, dar, cu toate străduințele mele, n-am izbutit să scriu un rînd, și cum mă simțeam grozav de amețit, m-am hotărît să ies puțin să mă plimb. Am hoinărit vreme îndelungată pe străzi în căutarea unui subiect pentru o povestire și în cele din urmă pașii m-au purtat spre țărmul mării, pustiu la ora aceea tîrzie. Undeva departe, foarte departe, acolo unde ochiul nu mai poate desluși nimic, marea se contopea cu cerul. Valurile se izbeau alene de țărm, apoi se retrăgeau, murmurîndu-și cîntecul în șoaptă. Nisipul de pe mal, pe care se zăreau urme misterioase de pași, scîrțîia sub picioarele mele și la răstimpuri mi se părea

că aud cum geme marea. Pe țărm pluteau umbre ciudate, de o formă stranie, care lunecau și se roteau necontenit ca într-un dans bizar. Mi-am continuat plimbarea, furat de vraja acestei nopți minunate.

Deodată am auzit răsunînd în noapte un glas omenesc:

— Tilak *bhagvan!*

Am întors capul și m-am uitat în jur. În fața mea se afla statuia lui Tilak. Capul său se înălța cu mîndrie și ochii lui semeți scrutau zările. La picioarele statuii se mișca o mogîldeață neagră, umbra unui bărbat. Deși omul stătea cu spatele la mine, mi-am dat seama de îndată că nu e prea înalt și nici prea bătrîn. Cămașa din *dhotiul*[1] lui erau rupte pe alocuri, era desculț și picioarele lui purtau urmele unor răni adînci. M-am oprit locului și m-am întins repede pe nisip. Voiam să ascult discuția dintre necunoscut și statuie. Îmi făcusem socoteala că, dacă omul mă va observa, își va închipui că e vorba despre un individ care a adormit pe plajă și căruia nici prin gînd nu-i trece să asculte convorbirea lui.

Necunoscutul repetă:

— Tilak bhagvan!

— Vrei să-mi spui ceva? întrebă statuia.

Veți fi, probabil, foarte surprinși aflînd că o statuie de piatră poate să vorbească. În nopțile întunecoase, cam pe la miezul nopții, statuile vor-

[1] Un fel de cearșaf care servește drept îmbrăcăminte.

besc întotdeauna. Mai exact, ele nu vorbesc singure, dar dacă le pui o întrebare, îți răspund. V-ați fi închipuit vreodată una ca asta? Eu știam lucrul acesta de mult, dar n-am avut niciodată prilejul să stau de vorbă cu o statuie.

Mai întîi pentru că nu-mi mai văd capul de atîtea treburi și griji și n-am cînd să-mi mai fac timp să stau de vorbă noaptea cu statuile, apoi pentru că statuile din Bombay reprezintă oameni de vază, iar cînd ești un simplu muritor, te gîndești, fără să vrei, că poate nu se cuvine să tulburi cu tot felul de întrebări liniștea unor personalități de seamă și vrednice de stimă. Mai știi? Poate că vorbele tale nu vor fi pe placul lor. De altfel, înainte de a se fi proclamat libertatea, ți-ar fi fost și frică să stai de vorbă cu o statuie: ce-ar fi spus cei de la poliția secretă dacă te-ar fi văzut că stai de vorbă cu statuia lui Tilak? Fără îndoială că te-ar fi bănuit că pui la cale un complot împotriva orînduirii britanice și te-ar fi arestat pe loc! Dar nici astăzi nu ești ferit de pericolul unei arestări. „Vedeți? — va spune poliția secretă — omul acesta nu-i mulțumit de guvernul și de conducătorii țării sale și a venit să i se plîngă lui Tilak."

Ținînd seamă de toate acestea, nu m-am încumetat niciodată să intru în vorbă cu statuile de oameni politici de seamă, deși, între timp au fost destule nopți întunecoase. Tăceam și-mi vedeam de treabă.

Astăzi vedeam pentru întîia oară un om cura-

jos, un om care cuteza să intre în vorba cu statuia lui Tilak. Fără să mă ridic, m-am tîrît încetişor ca să aud cît mai bine discuţia.

— Mă numesc Atimrao Khandikar, începu necunoscutul. M-am născut la sfîrşitul secolului al optsprezecelea.

— Şi eu m-am născut pe vremea aceea, răspunse statuia lui Tilak.

— Am fost învăţător la o şcoală din Puna, urmă Khandikar. Aveam o adevărată pasiune pentru istorie.

— Şi eu am manifestat întotdeauna mult interes pentru istorie, observă Tilak.

— În zilele cînd tu ai declarat că libertatea este un drept incontestabil al fiecărui om, eu eram învăţător. Izbutisem să citesc toate cărţile tale şi să aud majoritatea cuvîntărilor tale. Pe vremea aceea îi învăţam pe copii istoria. Pe măsură ce-i pătrundeam mai adînc sensul, se zămisleau în mine idei noi. În felul acesta, am ajuns la concluzia necesităţii unei revoluţii şi am început să-i învăţ pe copii într-un fel nou.

— Şi ce s-a întîmplat după aceea? întrebă Tilak.

— Am fost dat afară din şcoală. Şefii au spus că sînt un răzvrătit, un şarlatan şi un complotist, că otrăvesc minţile copiilor, că aprind în inimile lor ura pentru cîrmuire. Am fost azvîrlit în stradă şi în calea mea s-au închis toate porţile.

— Şi pe urmă?

— Pe urmă am început să bat la uşile unde speram să găsesc ceva de lucru. N-am avut însă noroc, deşi recunosc că nimeni nu era vinovat de aceasta. Guvernul băgase groaza în oameni şi nimeni n-ar fi îndrăznit să-ţi vină în ajutor. Atunci m-am hotărît să lupt cu toată puterea pentru eliberarea patriei mele şi am luat parte activă la mişcarea de eliberare. Pe vremea aceea soţia mea era învăţătoare la o şcoală de fete. Cînd m-au arestat întiia oară, ea a fost concediată şi cei doi copii ai noştri au murit de foame. Biata femeie s-a înapoiat în ţinutul ei de baştină, dar *patelul*[1] satului a izgonit-o din casa părintească. I-am spus că dacă va rămîne acolo, vor suferi cu toţii din pricina mea. După ce a fost alungată din sat, soţia mea n-a mai avut încotro şi s-a făcut prostituată. N-a fost însă în stare să îndure o ruşine atît de mare şi în cele din urmă s-a aruncat într-un rîu şi s-a înecat. Cînd am ieşit din închisoare, mi-am dat seama că sînt singur pe lume. Grija familiei nu mă mai apăsa, aşa că am început să muncesc cu puteri noi, şi atunci cînd a început o mişcare a ţăranilor împotriva achitării impozitului funciar către moşieri, am luat conducerea răscoalei din satul Ceandadari. Funcţionarii, poliţia şi trupele voiau să-i constrîngă pe ţărani să plătească impozitul, dar eu i-am convins să nu cedeze. Acesta e motivul pentru care am fost îm-

[1] Primarul satului.

pușcat. Privește la rănile mele, pe trupul meu poți găsi cel puțin douăzeci de urme de gloanțe.

— Ce grozăvie! zise Tilak. Cum ai spus că te numești?

— Atimrao Khandikar.

— N-am auzit niciodată acest nume!

— Nimeni nu-mi cunoaște numele — continuă Khandikar — după cum nimeni nu cunoaște nici numele soției mele care s-a înecat într-un rîu; nici numele copiilor mei care au murit de foame. Istoria n-a păstrat numele noastre; ele nu figurează nici în Cronica Congresului. Numele noastre nu se află nicăieri. Toți m-au uitat — și locuitorii Punei, și țăranii, și întreaga Indie.

— Dar acum ce griji te frămîntă? se interesă Tilak.

— Nu mă frămîntă nici o grijă, am însă o dorință și am venit la tine ca să mi-o împlinești.

— Cu ce aș putea să te ajut? se miră Tilak. Nu sînt decît o biată statuie de piatră.

— Vreau să devin și eu o statuie de piatră asemenea ție. De cînd am murit rătăcesc într-una și nu-mi găsesc liniștea. Acum doresc să fiu o statuie de piatră. Dă-te puțin la o parte și fă-mi loc lîngă tine.

Spunînd acestea, omul începu să se cațăre pe soclu. Tilak se neliniști.

— Dar ce faci, omule?

— Fă-mi puțin loc. Vreau să stau alături de tine, vreau să mă odihnesc. Cît am fost în viață am lucrat cot la cot pentru cauza noastră comună. Oare după moarte apropierea noastră sufletească să fi dispărut?

— Nu, frate, nu despre asta e vorba, dar vezi că acesta e locul meu, soclul meu...

— Dar atunci unde-i locul meu? întrebă Khandikar. El nu se află nici în istorie, nici pe malul mării, nici în inimile oamenilor. Unde să mă duc?

— Du-te la municipalitate. Cei de-acolo îți vor ridica un monument.

— Nu uita că sînt oameni. Pot ei oare să audă glasul unui spirit?

— Tu du-te... Du-te chiar acum, pentru că am și zărit un polițist și mi-e teamă să nu te aresteze. Să nu uiți să le spui celor de acolo să-ți ridice statuia în altă parte, nu aici. Am la picioare nisip, iar deasupra capului cerul și soarele îmi dogorește fruntea într-un chip atît de necruțător, încît am veșnic dureri de cap. În afară de aceasta, în jurul meu de dimineața pînă seara e o forfoteală de nedescris și oamenii aceștia prost crescuți și-au făcut un obicei dezgustător: după ce își iau gustarea, aruncă în mine cu frunzele de palmier care le țin loc de farfurii. Să-ți ridice statuia într-un loc mai bun!

La auzul cuvîntului polițist, umbra lui Khandikar dispăru într-o clipă. M-am ridicat și eu de pe plajă și am luat-o la goană. Cînd am ajuns la Church Gate, mi-am încetinit mersul și m-am îndreptat spre stadion. Acolo m-am oprit locu-

lui şi m-am rezemat de un copac. În clipa aceea am auzit un glas :

— Gokhale-maharadj !

Am tresărit şi am întors capul. În faţa mea se afla statuia lui Gopel Krishan Gokhale. Un om îmbrăcat europeneşte — cu sacou şi pantaloni — se căţăra pe soclu. Cînd omul ajunse sus, Gopel Krishan i se adresă cu supărare în glas :

— Dacă mai faci o singură mişcare, chem poliţia !

— De ce ? se miră omul.

— Sînt un erou naţional şi mă ofensezi.

— Nici prin gînd nu-mi trece să te ofensez, răspunse necunoscutul. Vreau să stau puţin de vorbă cu tine şi atîta tot.

— Atunci stai ceva mai departe şi vorbeşte cu respectul cuvenit. Cine eşti ?

— Mă numesc Kartar Singh Sarabhe, răspunse omul îmbrăcat în sacou şi pantaloni.

— De bună seamă că eşti sikh pendjabian, dacă te apropii de mine cu atîta lipsă de respect. Nu ştii oare că sînt membru în Consiliul Imperial ?

— Prietene, tribunalul suprem de pe vremea guvernului în care ai fost membru m-a condamnat la moarte prin spînzurătoare.

— Şi ce vină am eu în afacerea asta ? Toată viaţa mea n-am făcut decît să-mi slujesc patria atîta cît m-au ajutat puterile.

— Ai stat vreodată la închisoare ? întrebă Kartar Singh.

— Nu.

— Ai declarat vreodată greva foamei ?

— Nu.

— Te-au bătut vreodată temnicerii în aşa fel încît spatele tău să devină o rană ? Ai simţit vreodată pe spinare şerpii de foc ai biciului ? Ştii oare ce înseamnă să-ţi fie sete, atît de sete încît să-ţi iasă limba din gură, umflată, şi nimeni să nu vrea să-ţi dea un strop de apă ?

— Nu, n-am avut niciodată prilejul să îndur asemenea grozăvii, răspunse Gokhale.

— Eu însă cunosc foarte bine toate aceste plăceri, continuă Kartar Singh şi, în aceeaşi clipă, îşi scoase hainele de pe el şi le aruncă jos. Biciul sfîrtecase spinarea nenorocitului pînă la os, şi din această rană îngrozitoare şiroia sîngele. De gîtul omului mai atîrna şi acum un capăt de funie.

— Dar asta ce-i ? întrebă Gokhale-maharadj.

— E ştreangul pe care-l mai port şi astăzi la gît, ştreangul cu care am fost spînzurat. Pe vremea aceea eram tînăr şi puternic, eram fericit. Făceam naveta între Calcutta, Miruth şi Amritsar şi încercam să-i ridic pe soldaţii din aceste garnizoane la o răscoală împotriva cîrmuirii britanice.

— Eu unul n-am fost niciodată partizan al mişcărilor teroriste, obiectă Gokhale-maharadj. Îmi pusesem întotdeauna speranţa într-o rezolvare paşnică a lucrurilor.

Fără a da importanță cuvintelor lui Gokhale-maharadj, Karter Singh urmă:

— Noi nu eram însă prea bine organizați așa că răscoala noastră n-a avut succes și a fost înăbușită. Voiam să cucerim libertatea, dar încercarea noastră a fost înecată în valuri de sînge.

— Și acum ce dorești de la mine? întrebă Gokhale.

— Doresc să te dai puțin la o parte și să-mi faci loc lîngă tine, doar și eu am dreptul la asta. Știi, în ziua de cincisprezece august, cînd poporul te-a împodobit cu ghirlande de trandafiri, am fost și eu lîngă statuia ta. Mie însă nu mi-a pus nimeni cunună, nimeni nu s-a uitat la capătul de funie de la gîtul meu, nimeni n-a văzut rănile sîngerînde de pe spatele meu, nimeni nu mi-a văzut trupul vlăguit de pe urma unei îndelungate greve a foamei. Nu, nimeni n-a știut că sufletul meu chinuit și sfîșiat cînta ca și înainte imnul libertății, nimeni n-a rostit un cuvînt despre curajul meu, despre faptul că m-am dăruit în întregime luptei pentru libertate. Am consacrat acestei lupte cele mai frumoase zile din viața mea, primăvara tinereții mele, speranțele, năzuințele și entuziasmul meu. Ție oamenii ți-au pus la gît ghirlande de trandafiri, mie însă nu mi-a oferit nimeni nici măcar o singură floare. Ce-i drept, prietene, eu n-am rostit cuvîntări pentru apărarea patriei în sălile Consiliului Imperial, dar de dragul eliberării ei am primit ca lațul morții să-mi înlănțuie grumazul. Te respect, mă închin în fața măreției tale, dar sînt obosit și vreau să mă odihnesc, vreau să devin o statuie de piatră asemenea ție. Fă-mi puțin loc lîngă tine.

— Frate dragă — răspunse Gokhale-maharadj — țin să-ți amintesc că mie îmi plăcea rezolvarea pașnică a conflictelor, în timp ce tu ai fost partizanul răscoalelor și de aceea nu pot să-ți fac loc lîngă mine. Concepțiile noastre sînt diferite. Dar de ce nu te-ai adresat municipalității? Du-te acolo și poate că rugămintea ta va fi satisfăcută. Bagă însă de seamă să nu-ți așeze statuia undeva prin apropiere. Eu unul am o groază de necazuri. Vezi, lîngă mine se află un copac. În frunzișul lui trăiesc o mulțime de păsărele, care se bat mereu deasupra capului meu. În zilele obișnuite nimeni nu-mi dă nici cea mai mică atenție, dar atunci cînd se desfășoară pe stadion vreun concurs sportiv la care iau parte și fete, e o adevărată pacoste: oamenii se urcă pe soclu ca să admire picioarele goale ale sportivelor, iar eu sînt gata, gata să mă prăbușesc. Nu-ți mai spun că noaptea toate băncile astea din jurul meu sînt pline de îndrăgostiți care se sărută.

Gokhale ar mai fi vorbit încă mult și bine, dacă între timp n-ar fi apărut un polițist care tocmai își făcea rondul. Observîndu-l, Kartar Singh o luă la goană. Eu încercam să-l ajung dar omul alerga atît de repede, încît în cele din

urmă l-am pierdut din vedere. M-am oprit locului, sleit de puteri, și răsuflînd din greu, m-am uitat în jur. Mă aflam într-un parc imens de-o frumusețe neasemuită, în mijlocul căruia se înălța statuia măreață a lui Dada Bhai Toru. Statuia era înconjurată de altele mai mici, înfățișînd îngeri. Mă uitam cu admirație la nobilul părinte al națiunii indiene a cărui privire, plină de o dragoste părintească era îndreptată asupra întregii Indii, cînd deodată cineva rosti lîngă mine :

— Dada Bhai !

În apropierea mea se afla un bărbat înalt și negricios îmbrăcat într-o cămașă albă și pantaloni kaki. Își ținea ochii plecați, buzele lui păreau încleștate, iar pe frunte avea o gaură întunecată, din care șiroia sîngele.

— Dada Bhai !

Era același glas dinainte — se vede. Probabil că vorbise același om, și mi se părea ciudat că un om cu buzele încleștate poate să vorbească. Statuia întrebă :

— Ce s-a întîmplat, fiule ?

— Dada Bhai — începu necunoscutul — am fost muncitor la o fabrică.

— La o fabrică din Bombay ?

— De fapt eu am locuit la Amlez. Numele meu e Patel. Sînt căsătorit, am trei copii și trăiesc și bătrînii mei părinți. Eu le port de grijă, eu trebuie să-i hrănesc pe toți, dar leafa e atît de mică, încît nu sînt în stare s-o fac.

— Și ce dorești acum ? Un spor de salariu ? îl întrebă Dada.

— Chiar așa. Nevoi sînt multe și prețurile urcă mereu. Dac-ai ști cît de grea a devenit viața !

— Ai încercat să stai de vorbă cu patronul ?

— I-am vorbit de nenumărate ori, dar nici nu mă ia în seamă.

— Atunci adresează-te cîrmuirii.

— Nici cîrmuirea nu vrea să-și plece urechea la unul ca mine. Vezi semnul acesta de pe fruntea mea. E urma unui glonte. Am lucrat la o fabrică din Amlez, am soție, trei copii și părinții. Trebuie să-i hrănesc pe toți, dar am fost ucis. Acum rabdă cu toții de foame. Eu însă am contribuit întotdeauna la fondul Congresului Național, am luat parte la greve și am luptat pentru libertate. Iar atunci cînd libertatea a sosit în sfîrșit, primul ei glonte a nimerit drept în fruntea mea.

— Și ce dorești de la mine ? întrebă Dada Bhai.

— Nimic deosebit. Aș vrea pur și simplu să te dai puțin la o parte de pe soclu și să mă lași să stau alături de tine. Vreau ca lumea întreagă să vadă rana aceasta deschisă din fruntea mea. Oare sîngele nu va înceta niciodată să curgă din rana mea ? Oare nu se va găsi nimeni care să dea o bucată de pîine bătrînului meu tată, nimeni care să aibă grijă de soția mea și de bătrîna mea mamă ? Răspunde ! Dada Bhai, răs-

punde o dată ! Înainte răcneai în parlament ca un tigru de Bengal, iar acum taci ? De ce taci, de ce ? Răspunde o dată !

Nu mai eram în stare să ascult această discuţie : simţeam că mă îneacă plînsul. Am părăsit parcul în grabă, fără să-mi mai pot stăpîni lacrimile care mi se prelingeau pe faţă şi m-am oprit în faţa unui pavilion de bambu. Acolo se ţineau de obicei şedinţele parlamentului, dar acum sesiunea se încheiase, deputaţii plecaseră pe la casele lor şi muncitorii demontau pavilionul. Aşezau beţele lungi de bambu în autocamioane şi le transportau. Lîngă pavilion se afla o statuie mare a lui Mahatma Gandhi.

M-am apropiat de statuie şi i-am vorbit :

— Vezi, babu, vezi cum trăieşte ţara ta ? O, babu, care porţi haina oamenilor simpli !

Statuia nu mi-a răspuns însă nimic : trecuse de miezul nopţii, se lumina de ziuă, iar ziua, după cum se ştie, statuile nu vorbesc. Pe neaşteptate un muncitor s-a apropiat de mine şi m-a rugat să mă dau la o parte.

— Vrem să dăm jos statuia, mi-a explicat el.

— Dar pentru ce ?

— Statuia a fost cumpărată de un fabricant şi trebuie să i-o ducem chiar acum.

KALU BHANGHI

Am încercat de nenumărate ori să scriu ceva despre Kalu Bhanghi, dar de fiecare dată cădeam pe gînduri : ce să povestesc despre el ? Şi peniţa îmi încremenea pe hîrtie.

Mă gîndeam în fel şi chip la viaţa lui, chibzuiam, cîntăream, căutam s-o înţeleg, dar totul era în zadar : nu reuşeam să înjghebez o povestire şi pace. Nu mai vorbesc de faptul că un asemenea subiect nu e cîtuşi de puţin interesant. Ce să scrii despre Kalu Bhanghi, sau mai bine zis despre Kalu Gunoierul ? Despre un om ca el e imposibil să scrii o povestire, fie ea cît de simplă, de searbădă şi de plictisitoare.

Totuşi, ori de cîte ori încep să scriu o nouă povestire, Kalu Bhanghi îmi răsare în minte. Se aşază în faţa mea şi mă întreabă, zîmbind cu sfială :

— Oare nu vrei să scrii ceva şi despre mine, stăpîne? Ia spune, de cînd ai început să scrii?

— De opt ani, îi răspund eu.

— Şi cîte povestiri ai scris pînă acum?

— Şaizeci şi două, şaizeci şi două de povestiri.

— Şi numai despre mine nu vrei să scrii nimic! De ce oare? Şi cînd te gîndeşti că aştept de atîta vreme. Stau nerăbdător, cu mîinile încrucişate la piept, în colţul cel mai îndepărtat al memoriei dumitale, stau şi aştept. Te slujesc de atîţia ani, sînt un vechi servitor al dumitale, şi totuşi nu vrei să scrii şi despre mine.

Aşa îmi vorbeşte Kalu Bhanghi de fiecare dată şi eu nu pot să răspund nimic. Viaţa acestui om a fost atît de simplă şi de lipsită de interes, încît pur şi simplu nu ştiu ce aş putea să scriu despre el. De fapt, nu mi-am pus în gînd să nu scriu despre Kalu Bhanghi, nicidecum! Ba chiar mă gîndesc de foarte multă vreme să scriu ceva despre el, şi pînă acum am făcut zeci de încercări, dar n-am izbutit niciodată. De aceea îl am şi astăzi în faţa ochilor pe Kalu Bhanghi şi parcă îl văd cum ţine în mînă mătura lui veche şi tocită. Tălpile picioarelor lui vînoase şi uscăţive au crăpat şi s-au îngroşat, genunchii i s-au umflat cu timpul, iar trupul i s-a vlăguit atît de tare, încît pare un schelet care umblă. Pîntecul lui fleşcăit din pricina foamei îndelungate îi cade în cute groase, părul de pe pieptul lui de bătrîn s-a tocit şi s-a îmbîcsit de praf ca o tufă de la marginea unui drum, pe buzele lui strînse a apărut o expresie de amărăciune, obrajii îi sînt brăzdaţi de zbîrcituri adînci, iar ochii lui ascunşi în adîncurile negre ale orbitelor te privesc de sub o ţeastă imensă şi pleşuvă.

În mintea mea apar tot felul de oameni. Vin, îmi vorbesc despre viaţa lor şi apoi pleacă. Femei încîntătoare, imagini fantastice sau minunate, chipuri demonice — toate acestea mi-au intrat parcă în sînge. Apar în faţa ochilor mei, aprind în mine făclia inspiraţiei şi apoi mă părăsesc. Numai Kalu Bhanghi rămîne mereu în colţul cel mai îndepărtat al memoriei mele, cu mătura lui ponosită în mînă.

Kalu Bhanghi a văzut oamenii cum plîng, se ceartă, iubesc, urăsc, adorm, se trezesc, citesc, rîd, ascultă conferinţe... A cunoscut în viaţa lui oameni de toate vîrstele şi de toate categoriile sociale.

Kalu Bhanghi a văzut, încă de cînd era copil, oamenii care intrau pe uşa casei noastre, i-a văzut şi mai tîrziu cînd a devenit matur şi bătrîn, i-a văzut pînă în ultima clipă a vieţii lui. Mătura gunoaiele din drumul lor, apoi se dădea la o parte. Kalu Bhanghi, Kalu Gunoierul, a stat întotdeauna deoparte, el nu era decît un „paria", un om de care ţi-e frică să te atingi.

Da, aşa s-a purtat el întotdeauna şi poate că de aceea stă şi astăzi deoparte, în colţul cel mai îndepărtat al memoriei mele, deşi în amintirea mea apar tot felul de oameni şi de imagini.

Dar iată că Bhanghi a schiţat un pas, unul

singur, și s-a oprit chiar în fața ochilor mei. Îl văd foarte bine. Chelia îi strălucește, iar pe buzele lui a încremenit parcă o întrebare...

Îl privesc în tăcere. Ce-aș putea să scriu despre el ? Nu știu și pace. Astăzi, însă, acest „bhanghi" nu vrea să plece de loc. De atîția ani tot încerc să scriu și amîn mereu. Poate că astăzi voi izbuti, în sfîrșit, ia să încerc :...

*

Cînd l-am văzut întîia oară pe Kalu Bhanghi aveam șapte ani și îmi amintesc că atunci arăta la fel ca și mai tîrziu, peste douăzeci de ani, sau în ultima clipă a vieții lui. Omul acesta nu se schimba niciodată : aceiași genunchi umflați, aceleași picioare uscățive, aceeași culoare a feței, aceeași gură știrbă, același cap pleșuv și aceeași mătură ponosită care părea să facă parte din chiar ființa lui, ca și cum Kalu ar fi ieșit împreună cu ea din pîntecele mamei.

Kalu Bhanghi scotea în fiecare zi plosca bolnavilor de la spital, dădea pe jos cu acid fenic, mătura casa doctorului și aceea a farmacistului, ducea la păscut vaca doctorului și capra farmacistului și nu se înapoia acasă decît seara tîrziu. După ce lega vaca și capra, își pregătea cina, mînca și se culca. Douăzeci de ani în șir l-am văzut făcînd treaba asta zi de zi, fără nici o schimbare, fie ea cît de mică. În toți acești douăzeci de ani el n-a lipsit nici măcar o singură zi,

n-a fost bolnav nici măcar o singură dată. Era un fapt cu adevărat uimitor, totuși nu destul de semnificativ ca să poți scrie despre el o povestire. Nu, nici vorbă că nu !

Astăzi scriu de nevoie. Timp de opt ani am tot încercat să mă strecor, am amînat mereu, dar omul acesta nu vrea să țină seama de nimic. Mă silește să scriu despre el și socot că asta este o nedreptate care mi se face nu numai mie, dar și dumneavoastră. Față de mine pentru că sînt constrîns să scriu, iar față de dumneavoastră pentru că sînteți nevoiți să citiți o povestire pe care o scriu împotriva voinței mele.

Repet : Kalu Bhanghi nu este un personaj interesant, care să merite să te ostenești pentru el, dar ce pot să-i fac ? Privirea lui vădește o rugă atît de plină de umilință, o deznădejde atît de cumplită, încît mă văd silit să scriu. Scriu și totodată mă întreb ce să vă povestesc despre el ?

În viața lui nu se poate găsi nici măcar un singur amănunt interesant, în ea nu există nici un singur ungher a cărui lumină ciudată să-ți poată atrage atenția. Și totuși nu înțeleg de ce s-a așezat omul acesta în fața mea și de ce așteaptă de opt ani încheiați. După părerea mea, asta se numește încăpățînare.

Pe vremuri eram mult mai romantic decît acum. Știam să găsesc frumosul în toate tainițele lui și încercam să prind stele căzătoare. Am cunoscut puterea dragostei, am observat de la înălțimea balconului meu mizeria acelora care

muncesc pentru noi și ne dau pîinea cea de toate zilele, am privit la șiroaiele de sînge care înecau pămîntul Pandjabului și mi-am spus îngrozit că tot mai sînt un barbar și un sălbatic, dar îmi aduc foarte bine aminte că și în zilele acelea Kalu Bhanghi se afla în pragul conștiinței mele. Stătea în tăcere, răbdător, nemișcat. Acum însă va pleca. Acum va trebui să plece, pentru că m-am hotărît să scriu despre el. Nu, să nu-mi luați în nume de rău această povestire searbădă și anostă. Citind-o, mă veți ajuta să scap de Kalu, care va pleca în sfîrșit undeva departe și mă va scuti de prezența lui atît de neplăcută. Dacă nu voi scrie astăzi despre el și dacă dumneavoastră nu-mi veți citi povestirea, e în stare să mă chinuiască cu vizitele lui încă opt ani de zile sau poate toată viața.

Dar nenorocirea este că nu știu ce să scriu despre el.

Părinții lui Kalu Bhanghi au fost și ei „bhanghi" (gunoieri). Cred că toți strămoșii lui au fost „bhanghi" și au trăit în locurile acestea veac după veac, ca și el, în aceleași condiții.

Kalu n-a fost căsătorit niciodată, n-a iubit niciodată, n-a plecat nicăieri, n-a fost nicăiri. E pur și simplu uimitor că nu și-a părăsit niciodată satul! Zile în șir își vedea de treaba lui, seara se culca, iar a doua zi dimineața se scula și se apuca iarăși de treabă. A muncit așa din cea mai fragedă copilărie.

Dar de ce-aș minți? Kalu a avut totuși o particularitate cu adevărat ciudată! Îi plăcea mult cînd un animal oarecare — un bivol sau o vacă — îi lingeau cu limba lor aspră capul chel. În ceasurile de după-amiază îl vedeam adesea pe Kalu stînd ghemuit pe cîte un hat, la marginea unui ogor. Sub bolta albastră a cerului rămînea nemișcat pe iarba verde și catifelată, scăldată în razele orbitoare ale soarelui, iar lîngă el stătea o vacă și-l lingea în cap. Kalu începea să moțăie și uitîndu-mă la el simțeam, cu inima cuprinsă de o bucurie liniștită, că în fața mea se află întruchiparea frumuseții triste și ostenite a pămîntului nostru.

Deși sînt tînăr, am avut prilejul să întîlnesc cele mai frumoase femei, am admirat cele mai mărețe priveliști și am văzut cum se deschid bobocii florilor, dar atîta simplitate, atîta frumusețe plină de măreție și atîta liniște n-am întîlnit niciodată.

Pe vremea aceea aveam șapte ani. Cîmpia mi se părea nemărginită, iar albastrul cerului, deosebit de adînc și de senin. Capul chel al lui Kalu sclipea în soare ca oglinda, iar capul îngîndurat al vacii se pleca spre el cu o nespusă blîndețe. Îmi doream să fiu și eu chel, ca să pot sta împreună cu Kalu Bhanghi lîngă vaca aceea și să moțăi liniștit și fericit. Intr-o zi am încercat chiar să-mi rad părul, dar tata m-a bătut fără cruțare; l-a bătut însă și mai cumplit pe Kalu Bhanghi. L-a bătut atît de tare, încît am țipat de spaimă: eram sigur că după o asemenea bătaie

Kalu va muri. Kalu însă n-a pățit nimic și a doua zi a venit ca de obicei să ne măture bungalow-ul.

Kalu Bhanghi iubea animalele cu abnegație și cu devotament, iar ele îl ascultau de parcă ar fi înțeles acest lucru. Vaca noastră ar fi fost gata să-și dea sufletul pentru Kalu Bhanghi, și nici capra farmacistului n-ar fi rămas mai prejos, deși prin firea lor caprele sînt mai schimbătoare și mai perfide decît femeile. Kalu Bhanghi adăpa numai el aceste două vite, numai el le aducea nutreț și le ducea la păscut, și de aceea numai lui animalele îi înțelegeau fiecare gest și-l ascultau ca niște copii cuminți. Mă duceam uneori cu Kalu Bhanghi la pădure și îmi amintesc că deși nu erau legate, vaca și capra nu rămîneau niciodată în urma lui. Cînd le vedeai cum pășesc alături de el, ai fi spus că sînt doi prieteni de-ai lui cu care a ieșit la plimbare. Dacă găsea pe drum iarbă verde, vaca începea să mestece, iar capra se apuca să rupă frunzele de prin tufe. Kalu Bhanghi căuta și el ierburi care puteau fi mîncate. Mînca și el și-i dădea și caprei să mănînce. Kalu vorbea neîncetat — uneori vorbea singur, iar alteori vorbea cu vitele, vitele îi răspundeau printr-un muget sau printr-un behăit, dădeau din coadă sau băteau din copite. Eu unul n-am înțeles niciodată despre ce vorbesc ei.

Apoi, cînd Kalu Bhanghi pornea mai departe, vaca se oprea din mestecat, capra lăsa tufele și amîndouă se luau după el. Dacă se întîmpla să

întîlnească în cale un pîrău sau un izvor, Kalu Bhanghi se întindea pe mal și aplecîndu-se deasupra undelor, sorbea apa cu nesaț. Văzîndu-l, vaca și capra se adăpau alături de el. Cînd Kalu se așeza pe iarbă, capra se tolănea alături de el, cu picioarele adunate sub ea, ca un musulman care se pregătește de rugă, iar vaca se așeza de partea cealaltă și începea să rumege. În ochii ei se citea atîta liniște și atîta pace îmbietoare, încît ai fi spus că alături de Kalu s-a așezat soția lui bună și grijulie, care după ce a dat de mîncare soțului, stă și croșetează sau brodează în tihnă o cuvertură.

În afară de vacă și de capră, cel mai bun prieten al lui Kalu era un cîine șchiop. Cîinele acesta era întotdeauna flămînd și pentru că era beteag și nu putea s-o ia la goană după ceilalți cîini, aceștia îl tărbăceau și îl mușcau fără cruțare. Kalu Bhanghi îl îngrijea și-i lega rănile, îl spăla, îl căuta de purici și, ori de cîte ori putea, îl ospăta cu o turtă uscată de porumb. Cîinele era însă egoist: venea la Kalu Bhanghi numai la amiază și seara, de două ori pe zi înfuleca tot ce-i dădea și, după ce prietenul său îi lega rănile, o lua la goană. Întrevederile dintre Kalu și cîine erau scurte, dar cît se poate de interesante. Eu nu puteam să sufăr animalul acela, dar Kalu Bhanghi îl întîmpina de fiecare dată cu cele mai blînde cuvinte.

În afară de aceste trei animale, Kalu cunoștea în pădure fiecare lighioană și fiecare pasăre.

Dacă găsea pe drum un gîndăcel, îl ridica de pe jos şi îl aşeza pe o tufă. Dacă o mangustă începea să ţipe în iarbă, Kalu îi răspundea pe limba ei. Cunoştea limba tuturor păsărilor şi animalelor. Mie, care nu aveam pe vremea aceea decît şapte ani, Kalu mi se părea cel mai bun dintre oameni, mai bun chiar decît părinţii mei.

Şi, în sfîrşit, Kalu Bhanghi ştia să coacă ştiuleţii de porumb într-un fel cu totul deosebit. Cocea ştiuletele la un foc domol şi se uita la el cu luare-aminte, ca şi cum l-ar fi cunoscut de ani de zile, ba uneori îi şi vorbea, aşa cum vorbeşti cu un prieten. Într-un cuvînt, îl cocea cu atîta grijă şi cu atîta duioşie, de parcă i-ar fi fost frate bun. Se pricep şi alţii să coacă porumb, dar ca omul acesta nu se pricepea nimeni. La ceilalţi, ştiuleţii rămîneau cruzi şi nu aveau nici un gust. Se numeau „ştiuleţi de porumb", şi atîta tot. Dacă un astfel de ştiulete încăpea însă pe mîna lui Kalu Bhanghi, devenea ceva cu totul neobişnuit. Cînd ştiuletele era aproape gata, căpăta o culoare aurie cu reflexe trandafirii şi începea să sclipească într-un chip nespus de gingaş; parcă era o mireasă tinerică, gătită cu rochia ei de cununie. Sînt sigur că pînă şi ştiuletele simţea dragostea şi grija lui Kalu Bhanghi, căci fără dragoste e cu neputinţă să prefaci un lucru lipsit de viaţă într-o asemenea minunăţie. Ştiuleţii pe care îi cocea Kalu Bhanghi erau pentru mine o adevărată desfătare şi-i mîncam întotdeauna pe furiş, cu teamă şi cu entuziam. Într-o zi am fost

prins asupra faptului şi pedepsit aşa cum se cuvine. Pe bietul Kalu l-au bătut însă cu şi mai multă asprime şi totuşi a doua zi a venit ca de obicei cu mătura lui să ne mături bungalow-ul.

*

Asta-i tot. Un alt amănunt interesant în legătură cu Kalu Bhanghi nu-mi mai amintesc.

Eu creşteam, deveneam om matur, dar Kalu Bhanghi rămînea acelaşi. Atîta doar, că nu mai avea farmecul de altădată şi cu timpul am început să-mi pierd interesul pentru el.

Ce-i drept, mi-am mai abătut uneori atenţia asupra lui, şi asta la începutul carierei mele de scriitor. Cînd voiam să studiez oamenii, luam tocul în mînă, deschideam carnetul de notiţe şi începeam să-i pun întrebări lui Kalu Bhanghi.

— Ia spune, Kalu, s-a petrecut vreodată ceva deosebit în viaţa ta ?

— Cum adică, deosebit ?

— Ştiu eu, vreo întîmplare neobişnuită, ceva mai ciudat, mai nou.

— Nu, stăpîne.

Era curată pierdere de vreme să-i pui întrebări. Dar poate că totuşi... Şi începeam din nou :

— Dar ia spune, Kalu, ce faci tu cu banii ?

— Ce fac cu banii ?

Cădea pe gînduri, apoi începea să socotească încet, pe degete :

— Primesc opt rupii. Cumpăr făină... de patru

rupii, sare de o rupie, tutun de o rupie, ceai de opt anná, zahăr de opt anná, inibahar şi piper de patru anná... Cîte rupii face asta, stăpîne ?

— Şapte rupii.

— Da, aşa e, şapte rupii. Dar ultima rupie i-o dau lui *bania*[1], ca să-mi plătesc datoria. Ştii, stăpîne, mă împrumut cu bani de la el ca să-mi cumpăr haine. Tot omul trebuie să aibă două schimburi de haine pe an. Dar dacă stăpînul meu cel mare mi-ar plăti măcar cu o singură rupie mai mult, tare bine-ar fi !

— Ce-ai face atunci ?

— Atunci... atunci mi-aş lua de o rupie unt topit şi aş mînca turta de porumb cu unt. N-am mîncat niciodată turtă de asta şi dac-ai şti, stăpîne, de cînd visez să mănînc...

Acum judecaţi şi dumneavoastră ce povestire se poate scrie pentru aceste opt rupii ?

După aceea mi-a venit timpul să mă însor. Nopţile s-au umplut pe neaşteptate de vraja tinereţii, au devenit parcă mai luminoase, pădurea din apropiere răspîndea în jur mireasmă de miere şi de flori, iar mie mi se părea că văd cerbii cum gonesc nebuneşte spre desişuri şi stelele cum se apleacă să-mi şoptească ceva la ureche. Dar chiar şi atunci cînd buzele fragede ale iubitei începeau să freamăte în aşteptarea sărutului, chiar şi atunci simţeam cum mă cuprinde dorinţa chinuitoare de a scrie ceva despre Kalu Bhanghi...

[1] Cămătar.

Luam din nou tocul şi carnetul de notiţe şi mă duceam la el.

— Kalu, ai fost vreodată căsătorit ?

— Nu, stăpîne.

— Şi de ce nu te-ai căsătorit ?

— Stăpîne, prin părţile astea eu sînt singurul „bhanghi", şi de vreme ce nu se află nici un alt „bhanghi" prin împrejurimi, cu cine era să mă însor ?

Eu stăruiam însă :

— Ia spune, n-ai simţit oare niciodată că te cuprinde dorinţa ?

— Ce fel de dorinţă, stăpîne ?

— Oare n-ai dorit niciodată dragostea ? Poate că ai iubit şi tu pe cineva şi de aceea nu te-ai însurat pîn-acum !

— Ce-i aceea „dragoste", stăpîne ?

— Cum să-ţi explic ! Uite, bărbaţii iubesc femeile... Da, le iubesc !

— Cum adică le iubesc ? Am auzit şi eu că mulţi bărbaţi se însoară. Poate că cei bogaţi pot să iubească, dar despre ceea ce mă întrebi dumneata n-am auzit niciodată. Cît despre însurătoare, ţi-am mai spus : cu cine era să mă însor eu, stăpîne ?

Ce puteam să-i răspund lui Kalu Bhanghi ? Nu puteam să-i răspund nimic şi de aceea continuam să-i pun întrebări :

— Ţie nu-ţi pare rău de nimic, Kalu ?

— Să-mi pară rău ? De ce să-mi pară rău, stăpîne ?

Această discuţie m-a convins o dată mai mult că Bhanghi nu reprezintă nici un interes pentru mine, aşa că am părăsit ideea de a scrie o povestire despre el.

*

Acum opt ani Kalu Bhanghi a murit. Omul acesta n-a fost bolnav în viaţa lui, dar într-o bună zi a căzut la pat şi nu s-a mai făcut bine. L-au dus la spital, i-am găsit o rezervă şi farmacistul a început să-i toarne pe gît tot felul de doctorii, bineînţeles fără să se atingă de el; mîncarea i-o aducea un om de serviciu. Kalu îşi scotea singur plosca, îşi făcea patul şi îşi mătura prin odaie, iar după ce a murit, a fost îngropat de poliţie, pentru că nu avea moştenitori. A muncit pentru noi douăzeci de ani în şir, dar noi nu-i eram rude, aşa că din lipsă de moştenitori, ultima leafă a lui Kalu Bhanghi a fost încasată de autorităţi.

Kalu Bhanghi a murit, dar în ziua aceea nu s-a întîmplat nimic deosebit. Dimineaţa, spitalul s-a deschis la ora obişnuită, doctorul a prescris reţete, farmacistul a preparat medicamente, bolnavii s-au dus la consultaţii şi apoi au plecat. Seara, ca de obicei, spitalul s-a închis şi noi ne-am întors acasă. Am mîncat, am mai stat puţin după-masă, am ascultat radio, apoi ne-am culcat, ne-am învelit cu plăpumile şi am adormit adînc, iar a doua zi dimineaţă, cînd ne-am sculat,

am aflat că poliţia l-a înmormîntat din milă pe Kalu Bhanghi, pe Kalu Gunoierul.

Numai vaca doctorului şi capra farmacistului n-au mîncat şi n-au băut nimic timp de două zile. S-au aşezat sub fereastra rezervei pustii şi s-au tînguit prosteşte pe limba lor. Dar ce-i de mirare? La urma urmei, ele nu erau decît nişte vite!

*

— Iarăşi ai venit cu mătura ta? Acum, ce mai vrei de la mine?

Kalu Bhanghi se uită drept în ochii mei şi tace.

— Ascultă, prietene, am scris despre tine tot ce am ştiut. De ce stai iarăşi în faţa mea şi mă tulburi? De ce nu vrei să pleci? Ţi-am greşit cu ceva? Am trecut ceva cu vederea? Numele tău e Kalu, eşti de meserie gunoier, n-ai părăsit niciodată satul în care te-ai născut, n-ai fost căsătorit niciodată, n-ai iubit niciodată, în viaţa ta nu s-a petrecut nimic deosebit, nici o minune, nimic care să semene măcar pe departe cu zîmbetul femeii iubite, cu dragostea pentru copilul tău sau cu versurile lui Galib[1]. În general în viaţa ta nu s-a petrecut nimic. Atunci, ce-aş putea să mai scriu despre tine?

Cîştigai opt rupii: patru pentru făină, una

[1] Mirza Galib, ilustru literat şi filozof indian din prima jumătate a secolului al XIX-lea.

pentru sare, una pentru tutun, opt anná pentru ceai, opt pentru zahăr, patru pentru piper, în total şapte rupii. Cît despre ultima rupie, i-o dădeai cămătarului. În total opt rupii. Dar se poate scrie oare o povestire despre opt rupii ? În vremurile noastre nu poţi să scrii o povestire nici despre douăzeci şi cinci de rupii, nici despre cincizeci de rupii, nici chiar despre o sută cincizeci de rupii ! Iar despre opt rupii nu se poate scrie nimic. Atunci cum vrei să povestesc ceva despre tine ? De ce tocmai despre tine ?

Să-l luăm, de pildă, pe Kildji. E farmacist la spital şi cîştigă în fiecare lună cel puţin treizeci şi două de rupii. Părinţii lui, mic-burghezi, i-au dat posibilitatea să studieze şi Kildji a studiat, şi-a dat examenele şi a devenit farmacist. E tînăr şi plin de viaţă şi sufletul său aspiră la lucruri dintre cele mai nobile. Kildji poartă şalvari albi ca zăpada, îşi scrobeşte cămăşile, îşi piaptănă părul cu grijă şi apoi şi-l unge cu ulei aromat. Lui Kildji i s-a dat o căsuţă la cîţiva paşi de spital, iar atunci cînd nu-l vede doctorul, primeşte de la bolnavi bani pentru medicamente şi face pe ascuns curte femeilor frumoase internate în spital. Oare nu-ţi mai aduci aminte, Kalu, de cele petrecute între Kildji şi Nura ?

Nura venise la noi din Bhit. Era o fată tînără, în vîrstă de şaisprezece ani, care îţi atrăgea atenţia de departe ca un afiş viu colorat. Şi era atît de naivă, atît de prostuţă !

Pe Nura o iubeau doi flăcăi din satul nostru ;

unul din ei era fiul nambardarului — primarul satului — iar celălalt fiul patvariului, adică al notarului. Fiul nambardarului s-a dus primul la ea şi fata i s-a dăruit, dar după cîtva timp ea l-a întîlnit pe fiul patvariului şi s-a simţit atrasă şi de acesta. Într-un cuvînt, nu era în stare să ia nici o hotărîre..

Acei care cred că dragostea e un lucru simplu şi clar se înşală. În realitate, dragostea e de cele mai multe ori o chestiune din cale-afară de complicată. Şi plină de semne de întrebare. Iubeşti pe unul, apoi pe altul sau uneori nu iubeşti de loc, iar atunci cînd crezi că te-ai îndrăgostit cu adevărat, îţi dai seama că dragostea ta e atît de trecătoare, încît dispare de îndată ce nu-l mai vezi pe cel care ţi-e drag. E firesc să iubeşti, dar din păcate dragostea nu durează cît lumea şi de aceea Nura nu putea ajunge la nici o hotărîre.

Inima ei bătea la fel de vijelios atît pentru fiul nambardarului, cît şi pentru acela al patvariului. Cînd fiul nambardarului se apropia de ea s-o sărute, buzele ei începeau să tremure, în schimb cînd fiul patvariului îi arunca o privire, inima pornea să-i zvîcnească şi să se legene ca o barcă pe valuri, ca o barcă micuţă, cu pînza subţire şi rară. Dar cînd în jur sînt valurile şi pînza se apleacă ba într-o parte, ba într-alta, se poate întîmpla ca barca să se pomenească deodată în mîini gingaşe, şi atunci ţi se taie răsuflarea, iar inima ţi se opreşte în loc. Îţi pleci

ochii, părul îţi cade pe umeri, iar valurile se împrăştie în cercuri din ce în ce mai largi şi în jur se aşterne o linişte atît de adîncă, încît ţi se pare că cineva ţi-a cuprins inima cu braţele lui vînjoase. La fel i s-a întîmplat şi Nurei: cînd l-a văzut pe fiul patvariului n-a mai fost în stare să ia nici o hotărîre. Fiul patvariului — fiul nambardarului, fiul nambardarului — fiul patvariului... Poftim de te mai descurcă!... Şi-a dat cuvîntul fiecăruia din ei, i-a făgăduit fiecăruia că se va mărita cu el şi ar fi fost gata să moară pentru amîndoi.

În cele din urmă cei doi flăcăi s-au luat la harţă, apoi au sărit unul la celălalt şi sîngele a pornit să curgă în valuri. Pînă să-şi vină ei în fire şi să-şi dea seama de prostia lor, a curs sînge mult, iar cînd şi-au venit în sfîrşit în fire, s-au mîniat iarăşi, din cale-afară, dar în alt fel. Fiul nambardarului a luat un cuţit şi a sărit la Nura, gata s-o ucidă, dar n-a izbutit decît să-i rănească mîinile. După cîteva clipe şi-a făcut apariţia şi fiul patvariului, tot cu gînd s-o omoare şi i-a umplut picioarele de răni. Pînă în cele din urmă, biata fată a scăpat totuşi cu viaţa şi asta datorită faptului că a fost dusă în grabă la spital, unde i s-a dat primul ajutor. După aceea, Nura a rămas la spital pentru tratament.

Oamenii rămîn oameni şi în spital, şi frumuseţea are asupra inimilor efectul unei injecţii stimulatoare, cu singura deosebire că acest efect este mai puternic asupra unora şi mai slab

asupra altora. Pe doctor, de pildă, frumuseţea Nurei l-a lăsat oarecum nepăsător, în schimb farmacistul a fost adînc impresionat de farmecul ei.

Kildji îi arăta Nurei toată simpatia. Mai înainte îi făcuse curte Begmei, înainte de Begma, Reşmei, înainte de Reşma, Djankei. Farmacistul nu avusese însă noroc cu nici una din aceste femei, pentru că fiecare din ele era măritată, ba Reşma avea şi un copil. Dar în afară de copii mai erau şi părinţii şi, în sfîrşit, soţii care-l priveau cu duşmănie pe farmacist şi care ar fi fost oricînd gata să-l spintece cu cuţitul. Ce putea să facă bietul Kildji? Se simţea cu totul dezorientat. I-a făcut curte mai întîi Begmei, apoi Reşmei, pe urmă Djankei. Îi dădea în fiecare zi bomboane frăţiorului Begmei, se învîrtea zile întregi pe lîngă băieţaşul Reşmei, iar pentru Djanka, căreia îi plăceau foarte mult florile, se scula în fiecare dimineaţă înainte de revărsatul zorilor şi se ducea în junglă ca să-i culeagă cele mai frumoase flori. Kildji n-a precupeţit nimic pentru această femeie. I-a oferit cele mai bune medicamente, cea mai bună mîncare, cea mai bună îngrijire.

Dar într-o bună zi Begma s-a făcut bine şi, plîngînd în hohote, a plecat acasă cu bărbatul ei. Nu mult după ea a plecat şi Reşma cu copilul. Cînd i-a venit şi ei rîndul să părăsească spitalul, Djanki a strîns la piept florile culese de Kildji şi ochii i s-au umplut de lacrimi, dar

asta n-a împiedicat-o să-şi ia bărbatul de mînă şi s-o pornească împreună cu el spre colinele de la marginea văii. Cînd a ajuns în vîrf, femeia a întors capul şi i-a aruncat lui Kildji o ultimă privire, iar Kildji şi-a rezemat fruntea de zidul spitalului şi a izbucnit în plîns.

Farmacistul a vărsat şiroaie de lacrimi şi la plecarea Reşmei, şi la plecarea Begmei, dar nici Begma, nici Reşma, nici Djanka n-au înţeles să-şi părăsească bărbatul de dragul lui.

Şi iată că acum, peste cîţiva ani, veni Nura. La vederea ei, inima lui Kildji începu să zvîcnească din nou şi bătăile ei deveneau din zi în zi tot mai neliniştite şi tot mai repezi.

Nura s-a zbătut o bucată de vreme între viaţă şi moarte, dar încetul cu încetul, datorită îngrijirii stăruitoare a lui Kildji, rănile ei au început să se închidă, puroiul să se resoarbă, mirosul urît din odaie să dispară, iar umflăturile de la mîini şi de la picioare să dea înapoi. Acum în ochii Nurei strălucea iarăşi tinereţea, iar obrajii ei, atît de palizi înainte, arătau ca doi bujori. În ziua în care Kildji i-a desfăcut bandajele de la mîini, Nura a plîns cu lacrimi de recunoştinţă, iar atunci cînd i-a scos feşele cu care îi erau înfăşurate picioarele, ea s-a bucurat atît de mult, încît şi-a vopsit tălpile şi palmele cu *menhdi*, şi-a înnegrit pleoapele cu *kadjal* şi şi-a buclat părul. În faţa unei apariţii atît de fermecătoare, farmacistul simţea cum îi tresaltă inima de fericire. A cerut-o pe Nura în căsătorie, iar fata

care nu era mai puţin îndrăgostită decît el, i-a acceptat îndată propunerea.

Fiul nambardarului şi fiul patvariului au venit de cîteva ori la spital, s-o vadă pe Nura. Au rugat-o să-i ierte şi, spre a-i aminti de promisiunea pe care le-o făcuse de a se mărita cu ei, au cerut-o din nou în căsătorie, dar de fiecare dată fata începea să tremure de emoţie, îşi acoperea faţa, întorcea capul şi nu-şi găsea liniştea decît în clipa în care cei doi părăseau încăperea, iar Kildji îi lua mîinile între ale lui.

În ziua în care Nura s-a făcut sănătoasă, tot satul a venit s-o vadă. Fiica satului scăpase cu viaţa datorită doctorului şi farmacistului, şi părinţii Nurei nu mai ştiau cum să-şi exprime recunoştinţa faţă de ei. Nambardarul şi patvariul veniseră şi ei s-o vadă pe Nura, iar nătîngii lor de fii, cărora le era ruşine de fapta lor mîrşavă, se uitau din nou la ea cu dragoste şi cu compătimire.

Nura s-a sprijinit de braţul maică-si şi le-a ieşit în întîmpinare. Îşi înnegrise pleoapele atît de tare, încît ochii ei parcă pluteau în kadjal. S-a uitat la Kildji, ochii i s-au umplut de duioşie şi apoi a pornit spre satul ei.

Toţi sătenii veniseră s-o vadă pe Nura şi acum o însoţeau cu toţii, iar fiul nambardarului şi fiul patvariului se ţinea ca scaiul de ea. Paşii acestor oameni care veneau în urma fetei stîrneau un ecou dureros în pieptul lui Kildji, ca şi cum pieptul lui ar fi fost însăşi valea pe care o

străbăteau, călcînd totul în picioare și lăsînd în urma lor un drum trist, pustiu și plin de praf.

În ziua aceea farmacistul și-a rezemat din nou fruntea de zidul spitalului și a vărsat șiroaie de lacrimi.

Da, Kildji trăise o viață frumoasă și romantică. În afară de cele treizeci și două de rupii pe care le primea în fiecare lună, mai căpăta și de la bolnavi vreo cincisprezece, douăzeci de rupii și apoi era tînăr, iubea, locuia singur într-o căsuță, citea cele mai bune romane și avea necazuri în dragoste. Oare se poate concepe o viață mai frumoasă și mai romantică!

Cît despre Kalu Bhanghi ce-aș mai putea să vă povestesc? Dacă doriți să aflați totuși cîte ceva, atunci iată:

Kalu Bhanghi spăla pansamentele Begmei, îmbibate cu sînge și cu puroi.

Kalu Bhanghi scotea plosca după Begma.

Kalu Bhanghi spăla pansamentele murdare ale Reșmei.

Kalu Bhanghi cinstea cu porumb pe fiul Reșmei.

Kalu Bhanghi spăla pansamentele murdare ale Djankei, stropea în fiecare zi cu acid fenic podeaua din odaia ei, făcea focul în sobiță, iar în amurg închidea fereastra, pentru ca Djanka să nu răcească.

Kalu Bhanghi a scos plosca după Nura timp de trei luni și zece zile.

Ce s-ar mai putea spune despre el? Kalu

Bhanghi a văzut cum a plecat Reșma, cum a plecat Begma, cum a plecat Djanka. A văzut cum a plecat Nura, dar n-a plîns niciodată, cu fața rezemată de zid. Ce-i drept, la început era cam nedumerit: se scărpina după ceafă și nu înțelegea nimic. Mai tîrziu a luat obiceiul să se ducă pe cîmpul de lîngă spital și să-și sprijine capul pleșuv de botul blînd al vacii. Dar despre asta v-am mai spus.

Ce să mai scriu despre tine, Kalu Bhanghi? Am spus tot ce am putut. Dacă cel puțin ai fi primit treizeci și două de rupii sau ai fi mers la școală, dacă ai fi dat examene, dacă ai fi căzut la examene, dacă ai fi fost cît de cît civilizat, atunci poate că m-aș fi hotărît să scriu o povestire despre tine, pe cînd așa, ce-aș putea să scriu? Ce se poate scrie despre opt rupii? Mă gîndesc numai la aceste opt rupii ale tale, le răsucesc în fel și chip: patru rupii pentru făină, una pentru sare, una pentru tutun, opt anná pentru ceai, opt pentru zahăr, patru pentru piper și inibahar și ultima rupie pentru bania. În total opt rupii. Ia gîndește-te puțin, Kalu Bhanghi, cum aș putea să scriu o povestire despre tine? Nu pot să scriu nimic despre cele opt rupii ale tale, și chiar dacă aș scrie, nimeni n-ar sta să citească așa ceva. Dă-mi pace, Kalu Bhanghi! Te rog, te implor, pleacă!

•

Acest gunoier blestemat mai stă însă și acum în fața mea. Pe buzele lui a apărut un zîmbet

trist, un zîmbet care scoate la iveală dinţii lui galbeni şi mari. Nu vrei să pleci, Kalu? Ei bine, atunci am să încerc să scutur încă o dată praful de pe chipul tău care mi-a rămas în memorie. De dragul tău, am să cobor sub treizeci şi două de rupii, şi am să vorbesc şi de curierul de la spital.

Curierul Bahtiar nu primeşte decît cincisprezece rupii. In schimb, cînd umblă prin sate împreună cu doctorul, farmacistul sau sanitarul care îi vaccinează pe săteni, primeşte salariu dublu şi încă vreo cîteva rupii pentru deplasare. În afară de asta, Bahtiar are în sat un petic de pămînt şi o căsuţă cu grădină, înconjurată din trei părţi de copaci înalţi. Soţia lui Bahtiar cultivă în grădină tot felul de legume: îi place această îndeletnicire şi o cunoaşte de minune. Bahtiar are trei copii şi o mamă bătrînă, care se ceartă mereu cu noră-sa.

Intr-o zi, mama lui Bahtiar s-a certat atît de rău cu noră-sa, încît s-a hotărît să plece de acasă. In ziua aceea tot cerul era acoperit de nori negri şi era atît de frig, încît oamenii clănţăneau din dinţi. Băiatul cel mare al lui Bahtiar a alergat la spital şi i-a dat de veste tatălui său că bunică-sa a plecat de acasă. Cînd a auzit asta, omul a năvălit în stradă, s-o caute pe bătrînă.

A căutat-o în pădure pînă seara tîrziu împreună cu soţia lui şi cu Kalu Bhanghi. Soţiei lui Bahtiar îi părea tare rău că s-a certat cu soacră-sa şi remuşcarea îi chinuia sufletul. O strigau pe bătrînă cu glas tare, o strigau şi plîngeau. Norii alergau ameninţători pe cer şi oamenii simţeau cum le îngheaţă mîinile şi cum le alunecă picioarele pe frunzele care se scuturau din copaci. Intre timp, ploaia care cădea din belşug se transformase în lapoviţă şi totul în jur se învălui într-o linişte atît de adîncă, încît ai fi spus că din slăvi au coborît pe pămînt îngerii tăcerii. Fulgi mari de nea se cerneau din înălţimi, acoperind valea şi munţii cu un covor alb şi catifelat.

— Mamă! strigă din răsputeri soţia lui Bahtiar.

— Mamă! striga Bahtiar.

— Mamă! striga Kalu Bhanghi.

Nu le răspundea însă decît ecoul pădurii, apoi iar se făcea linişte.

— De bună seamă că a plecat la Nakkar, la fratele ei, zise într-un tîrziu Kalu Bhanghi.

Au găsit-o pe mama lui Bahtiar la patru mile depărtare de Nakkar. Bătrîna păşea prin nămeţii de zăpadă şi se împiedica la fiecare pas; cădea, se ridica din nou şi tremura de frig. Totuşi, mergea mereu înainte. Atunci cînd Bahtiar a ajuns-o din urmă, ea n-a vrut să se întoarcă acasă pentru nimic în lume, dar după un timp a căzut în braţele lui şi şi-a pierdut cunoştinţa. Soţia lui Bahtiar a sărit îndată să-i dea ajutor.

La întoarcere, curierul şi Kalu Bhanghi au purtat-o cu schimbul pe bătrîna mamă a lui

Bahtiar. Cînd au ajuns acasă, se înnoptase de-a binelea. Copiii şi-au întîmpinat bunica cu plînsete şi cu ţipete şi de aceea Kalu Bhanghi s-a retras repede într-un colţişor. A stat cît a stat, s-a scărpinat nedumerit după ceafă, s-a uitat în jurul lui, apoi s-a îndreptat încet spre uşă, a deschis-o încet şi a părăsit casa lui Bahtiar.

După cum vezi, pînă şi în viaţa curierului Bahtiar se petreceau unele evenimente, mai mult sau mai puţin interesante, dar despre viaţa ta, ce-aş putea să scriu, Kalu Bhanghi? Aş putea să scriu cîte ceva despre fiecare om, aş putea să povestesc multe şi despre cei de la spital, dar despre tine nu am ce povesti. Mi-am bătut multă vreme capul, m-am sucit, m-am învîrtit, dar tot nu ştiu ce să fac cu tine! Şi acum te rog: pleacă, pleacă o dată, pentru numele lui Dumnezeu! M-ai chinuit destul!

*

Ştiu că n-ai să pleci. Ştiu că ai să stai aşa în faţa mea, ai să stai răbdător cu mătura în mînă ori de cîte ori am să scriu o povestire. Ştiu asta, pentru că, în sfîrşit, am înţeles ce vrei. Vrei să asculţi o povestire despre ceva care n-a existat niciodată, dar ar fi putut să existe. Bine, voi începe această povestire cu picioarele tale.

Spune drept, Kalu, nu-i aşa că ai fi dorit să-ţi speli cu apă caldă picioarele tale murdare şi noduroase şi să-ţi ungi zgîrieturile şi crăpăturile cu

o alifie tămăduitoare? Sînt sigur că lucrul acesta ţi-ar fi plăcut. Ai fi dorit desigur ca pe oasele tale colţuroase să crească puţină carne, ca pulpele tale să fie elastice şi puternice, ca zbîrciturile de pe pîntecul tău supt să dispară, iar părul care îţi acoperă pieptul îngust să nu mai fie îmbîcsit de praf. Ţi-ar fi plăcut să vorbeşti frumos, să simţi dulceaţa cuvintelor alese pe buzele tale, ai fi vrut ca ochii tăi să aibă strălucirea tinereţii, ca obrajii tăi să fie îmbujoraţi, iar capul să-ţi fie acoperit de păr des. Ţi-ar fi plăcut şi ţie să porţi haine curate şi îngrijite, să ai o căsuţă veselă şi curată, în care să gospodărească soţia ta; de cîte ori ai visat, că dincolo de gardul acestei căsuţe se joacă rîzînd copiii tăi! Ai fi vrut... Dar ce să mai vorbim! Parcă eu sînt în stare să-ţi dau toate acestea?

Îmi aduc aminte, Kalu, cum îţi descopereai într-un zîmbet larg gura ştirbă atunci cînd vaca îţi lingea capul pleşuv. Ce bine te înţelegeam. Cred că în asemenea momente ţi se părea că mîna duioasă a soţiei tale îţi mîngîie părul şi asta îţi făcea atîta plăcere, încît închideai ochii, te aşezai pe jos şi adormeai, cu capul pe genunchi.

Ce bine te înţelegeam Kalu, atunci cînd coceai cu atîta dragoste şi luare-aminte ştiuleţii de porumb şi mă ospătai şi pe mine: în aceste clipe vedeai cu ochii minţii un alt copil, un băieţaş care n-a existat şi nici nu va exista vreodată, dar pe care tu l-ai iubit cu o dragoste duioasă de părinte. În gîndurile tale te jucai cu el, îl

ţineai în braţe, îl sărutai pe faţă, ţi-l aşezai pe umăr şi-l arătai, mîndru tuturor: „Priviţi, acesta este băieţaşul meu, fiul meu!"

În realitate tu n-ai avut însă nimic din toate acestea. Ai fost un om sărac şi ai trăit întotdeauna într-o nedumerire chinuitoare. Uneori te scărpinai după ceafă şi socoteai prosteşte pe degete: o rupie, două rupii, cinci rupii, în total opt rupii, chiar aşa, opt rupii!

Ca scriitor am imaginaţie şi ştiu cum ar fi putut să fie viaţa ta, viaţa pe care tu ai fi putut s-o trăieşti. Despre această viaţă aş putea să scriu o nouă povestire, mi-e însă cu neputinţă să creez un om nou. Pentru aceasta nu mă ajută puterile. Pentru aceasta e nevoie de eforturile unite ale scriitorului şi cititorului, ale doctorului, farmacistului şi curierului Bahtiar, ale nambardarului şi patvariului, ale prăvăliaşului, funcţionarului de stat şi ale oamenilor politici, e nevoie de eforturile milioanelor de muncitori de la oraşe, ale milioanelor de ţărani de pe ogoare, ale milioanelor de oameni de pe pămînt. Singur, nu sînt în stare să fac nimic.

Atîta timp cît nu ne vom uni forţele, această problemă nu va fi rezolvată, iar tu, Kalu Bhanghi, vei sta în pragul conştiinţei mele cu mătura în mînă. Atîta timp cît nu mă părăseşti, eu nu voi fi în stare să scriu o povestire adevărată, o povestire în care să se oglindească un suflet omenesc cu adevărat mare şi nimeni nu va fi în stare să ridice edificiul acela înalt şi luminos, în

care să se oglindească măreţia şi gloria tuturor oamenilor, nimeni nu va cînta cîntecul acela menit să dezvăluie misterioasa adîncime a universului.

O viaţă adevărată şi luminoasă nu este cu putinţă atîta timp cît stai aici, cu mătura ta în mînă.

Şi totuşi, Kalu Bhanghi, rămîi aici! Va veni o zi cînd oamenii îţi vor lua mătura din mînă şi te vor ajuta, grijulii, să păşeşti spre lumină!

CÎND SE TREZESC OGOARELE

Raghu Rao are douăzeci şi doi de ani. Noaptea asta e ultima noapte din viaţa lui. Mîine dimineaţă va fi executat...

Raghu Rao stă culcat în celula lui întunecoasă şi încearcă să-şi aducă aminte de toate întîmplările care s-au petrecut în puţinii ani pe care i-a trăit. Încearcă să-şi aducă aminte de aceste întîmplări şi se opreşte îndelung asupra fiecăreia din ele, întocmai ca un ţăran care, înainte de a vîrî în buzunar banii încasaţi la piaţă, învîrteşte la nesfîrşit pe o parte şi pe alta fiecare monedă.

Raghu Rao se gîndeşte cu luare-aminte la fiecare zi pe care a trăit-o, şi fiecare zi poate fi asemuită cu o monedă. Se gîndeşte la anii copilăriei, la cîntecele de leagăn ale mamei, la umărul cald al tatălui... Acestea sînt monede pe care i le-au dăruit părinţii. Raghu Rao. îşi aminteşte

însă şi de alte monede, acelea pe care i le-a oferit societatea fără să le fi cerut măcar... Totuşi, dacă stai şi te gîndeşti, din aceste monede, cele mai frumoase, cele mai preţioase şi cele mai strălucitoare (evenimente din viaţa lui) au fost bătute cu propriile sale mîini, au fost făcute de el însuşi, prin muncă. Cu alte cuvinte, soarta lui Raghu Rao, gîndurile, faptele lui dovedesc cu prisosinţă că el şi-a ales singur calea pe care a trăit-o. Întîmplările dinafara voinţei n-au jucat nici un rol în viaţa lui.

Fiecare om primeşte în viaţă şi monede bune şi monede false, aşa că trebuie să ţină seama şi de unele şi de altele. De aceea, acum în aşteptarea sfîrşitului, Raghu Rao îşi aminteşte cu emoţie anii pe care i-a lăsat în urmă şi încearcă să facă un ultim bilanţ. Cute adînci — urmele unor meditaţii profunde — îi brăzdează fruntea înaltă. Raghu Rao are greutăţi la picioare, iar lanţul de la cătuşe e strîns legat de inelele de fier înşurubate în zidul celulei, în schimb memoria şi imaginaţia lui au rămas neîncătuşate şi Raghu poate să-şi amintească. în voie de bucuriile şi de necazurile lui.

Acest apel atît de stăruitor la trecut ar fi părut poate nepotrivit dacă în celulă s-ar fi aflat altcineva, dar Raghu Rao nu face parte din categoria acelora care se pleacă supuşi în faţa sorţii şi lui îi place să măsoare timpul cu etalonul veşniciei. Raghu Rao a frămîntat îndelung aceste probleme şi a ajuns la concluzia că timpul se află

în mîinile omului întocmai ca un lut moale, căruia îi poți da orice formă, iar munca, făcînd din timp un supus al ei, poate să transforme lumea. Tocmai acesta a fost țelul spre care a năzuit Raghu Rao toată viața lui. Și-a atins oare țelul? În pragul morții, el simte nevoia să privească în urmă, să cerceteze cu luare-aminte fiecare monedă — fiecare eveniment din viața lui. Le ia pe rînd în mînă și le întoarce pe o față și pe alta...

Iat-o pe mama lui Raghu Rao; a murit demult, pe vremea cînd el nu avea decît trei ani, și de aceea n-a păstrat despre ea decît amintiri dintre cele mai vagi. Își amintește de ochii ei mari și negri, de gustul dulce al laptelui pe care l-a supt la sînul ei, de îmbrățișările ei calde și duioase... Își amintește cum adormea la pieptul ei... Asta-i tot...

Raghu Rao sărută cu evlavie această monedă și o pune deoparte.

Iată-l pe tatăl lui, pe bătrînul Veriia... El i-a ținut loc de mamă, i-a fost prieten, l-a pregătit pentru viață și i-a fost tovarăș de luptă, un tovarăș cu care a luptat umăr la umăr. În ochii lui Raghu Rao, tatăl său întruchipa perfecțiunea și ar fi fost fericit ca în viață să întîlnească numai oameni ca el. Cînd ai prilejul să cunoști astfel de oameni, viața e mai interesantă, mai frumoasă și mai bogată!

Monedele pe care societatea i le dă omului, fără să le ceară, îl condamnaseră pe Veriia, ca și pe mulți alții, la o existență plină de tristețe și de

lipsuri. Pe scurt, Veriia era un muncitor agricol, un *vatti* [1] rob *zamindarului* [2] căruia îi plătea *begger*-ul [3] său. Era atît de sărac, încît atunci cînd a rămas văduv, n-a avut posibilitatea să se recăsătorească, n-a avut posibilitatea nici măcar să-și trimită feciorul la școală. În astfel de împrejurări ce-i de mirare că Veriia a trebuit să-i țină loc fiului său de învățător, de mamă și de tovarăș de joacă?

Rahgu Rao îl vede parcă înaintea ochilor pe tatăl său. Veriia era un om voinic, cu capul ras, cu ochii cufundați în orbite. Umbla desculț și picioarele lui vînjoase erau arse de soare. Asemenea picioare n-au nevoie de încălțăminte. Cînd Raghu Rao a crescut, picioarele lui au devenit întocmai ca ale tatălui său. Condamnatul simți nevoia să-și privească picioarele, dar chiar în clipa aceea își aduse aminte de lanțurile și de greutățile cu care era legat și zîmbi.

Dacă sufletul lui Raghu Rao s-a oțelit cu timpul, asta se datorește tatălui său. Veriia n-a avut posibilitatea să-i îndulcească anii copilăriei, să-l înconjoare cu grija aceea plină de duioșie cu care l-ar fi înconjurat mama lui, dacă ar fi trăit. De altfel nici mama lui n-ar fi fost în stare să-l crească așa cum ar fi dorit. O soție de vatti nu poate să-și îngăduie lucrul acesta. Cît despre Veriia a fost nevoit toată viața lui să muncească

[1] Argat înrobit pe viață de către moșier.
[2] Moșier.
[3] Zile de muncă obligatorii.

de dimineaţa pînă noaptea tîrziu. N-avea pămîntul lui, după cum n-avea pămînt nici Ramlu, nici Rangdu, nici Sum Appa, nici atîţia ţărani din satul lui de baştină — Sripuram. Pămîntul aparţinea zamindarului iar ei toţi erau vatiii lui: argaţi, ciobani, vite de povară. In afară de aceasta, ei erau nevoiţi să-şi întreţină soţiile şi copiii, iar atunci cînd un om trebuie să muncească din răsputeri pentru a-şi cîştiga existenţa, ar însemna să-şi trădeze copilul dacă nu i-ar oţeli sufletul.

Nu, Veriia nu şi-a trădat feciorul. Raghu Rao a fost obişnuit încă din copilărie să mănînce puţin, să îndure frigul şi să-şi ducă singur de grijă. A fost nevoit dintotdeauna să se mulţumească cu darurile sărăcăcioase pe care i le oferea viaţa. În felul acesta a cunoscut el lumea înconjurătoare.

În inima lui Raghu a rămas întipărită o imagine — o zi de iarnă din copilăria lui. Era prin ianuarie şi afară încă nu se luminase bine de ziuă. El era micuţ şi tare ar fi vrut să mai lenevească puţin în pat, trupul lui de copil avea nevoie de cîteva ore de somn în plus, dar tatăl lui l-a luat în spate şi a pornit spre plantaţia de bumbac a zamindarului, unde a cules ore în şir bumbac, cu feciorul în circă. Tatăl muncea, cu fruntea scăldată în sudoare, iar copilul nu se mai ostoia din plîns. Încetul cu încetul, copilul s-a potolit şi în loc de lapte s-a mulţumit cu *ceatni*[1].

[1] Un fel de sos amestecat cu mult oţet.

Mai tîrziu, Veriia a început să-şi înveţe băiatul fel de fel de lucruri. Era încă prea mic ca să-l ia cu el la cîmp, iar aceasta era o muncă prea grea. L-a învăţat mai întîi să facă mîncarea : trebuia să fiarbă meiul ca pe orez, în apă clocotită, apoi să-l amestece cu un pic de ceatni şi să înfăşoare totul într-o frunză de banan. Raghu Rao ducea această „pîine" tatălui său la cîmp. Uneori, de la conacul zamindarului se aducea pentru vattii lapte subţiat cu apă. Dacă mănînci ceatni şi bei puţin lapte, fie el şi îndoit cu apă, oboseala îţi trece ca prin farmec. După ce îşi refăcea forţele, Veriia se punea din nou pe muncă, iar Raghu Rao îl ajuta.

Şi într-o bună zi Raghu Rao a învăţat să semene şi să strîngă recolta la fel ca şi tatăl său, fără să se bucure însă de roadele muncii sale. Devenise un adevărat vatti şi tatăl său nu mai avea ce să-l înveţe. Cînd se uita la fiul său — un vatti ca şi el — Veriia încerca desigur acelaşi sentiment pe care îl încearcă măgarul cînd vede că puiul său a crescut destul ca să poată duce în spate o povară. Un tată care îşi iubeşte copilul încearcă cît de cît să-i uşureze munca grea, iar copilul, la rîndul său, încearcă să ia povara de pe umerii tatălui. În ceea ce-l priveşte însă pe zamindar, acesta nu avea decît o singură dorinţă : să pună poveri cît mai mari pe umerii lor.

Raghu întoarse pe o faţă şi pe alta această monedă şi îşi mai opri o dată privirea asupra ei. La urma urmei ce avea comun cu tatăl său ? Moşte-

nise, ce-i drept, de la el culoarea pielii, statura, mizeria. Nu putea și nici nu dorea să-și schimbe statura și culoarea pielii, dar în ceea ce privește mizeria, ar fi renunțat cu plăcere la ea. A suferit din pricina ei nu numai în tinerețe, dar și în copilărie. Cînd îi vedea pe ceilalți copii care mergeau la școală, cînd se uita la cărțile lor și la hainele lor curate, simțea cum se aprinde în sufletul lui o dorință aprigă de a avea și el aceste lucruri. Ce mult s-ar fi bucurat de ele și cît le-ar fi îngrijit! Tatăl său i-a explicat însă că n-o să aibă niciodată nimic din toate astea: fiul unui vatti se naște pentru a deveni la rîndul său un vatti, după cum fiul zamindarului are menirea să devină zamindar, fiul patelului — patel, iar fiul preotului — preot.

În felul acesta, e lesne de înțeles pentru ce unii copii merg la școală, iar alții muncesc la cîmp. Așa se întîmplă de milenii și așa se va întîmpla în vecii vecilor. Raghu Rao nu și-a contrazis părintele și acesta și-a închipuit că, după exemplul lui, feciorul său s-a resemnat în fața inevitabilului. Dar oare așa s-au petrecut lucrurile în realitate?

Raghu Rao își amintește de o altă întîmplare din viața lui. Cînd împlinise unsprezece ani, în satul lui de baștină, Sripuram, se făcuse un bîlci. Astfel de bîlciuri se țineau acolo o dată la zece ani. Sătucul pierdut printre crîngurile dese de palmieri se trezise parcă la viață și oamenii erau plini de voioșie. Veriia își îmbrăcase pentru întîia oară băiatul în straie noi. Micuțul purta dhoti și o bluză țesută dintr-o pînză groasă și trainică, iar capul îi era înfășurat într-un turban. În afară de asta, tatăl prinsese de gîtul feciorului său o panglicuță neagră cu o amuletă primită în dar de la un om cucernic, pe care toți îl prețuiau pentru cinstea și resemnarea lui. În ziua aceea, Raghu Rao s-a scăldat în rîul Bhugavati, și-a pus hainele cele noi și s-a simțit fericit. Apoi a gustat în grabă *annam* cu măcriș și a plecat cu tatăl său la bîlci. Drumul era înțesat de copii care săreau capra, iar fetele din sat se adunaseră la umbra unui smochin bătrîn și falnic și jucau tot felul de jocuri tinerești... Ceva mai departe, pe un colnic pietruit din mijlocul satului, se ținea iarmarocul.

Negustorii aduseseră o groază de mărfuri! Vase, brățări, piepteni de tot felul, ulei, saci, tutun, glucoză, jucării de lut pentru copii! Într-una din tarabe se vindeau mătăsuri japoneze. Raghu Rao își amintește bine că s-a oprit îndelung în fața acestei tarabe. Ce minunate sînt unele țesături! S-a apropiat de tejghea și a atins cu mîna o bucată de mătase argintie. Mătasea era subțire și ușoară, iar băiatului nu-i venea să creadă că astfel de țesături pot exista aievea. Vrînd să se convingă că nu visează, a mai atins o dată, sfios, țesătura. Sînt ani de-atunci, dar în inima condamnatului amintirea s-a păstrat atît de vie, încît i se pare că vede sclipind în întunericul celulei mătasea cu scînteieri de argint. Raghu

Rao retrăiește intens această clipă de fericire și inima îi bate mai puternic.

El n-a uitat nici pînă astăzi cum l-a înjurat și l-a alungat Rania Satii, patronul tarabei.

— Cum îndrăznești să pui laba pe mătase, ticălosule ! Uiți că ești un vatti ? Cară-te de aici, că te jupoi !

Raghu Rao își aduse aminte că tatăl său l-a tras într-o clipă de lîngă tejghea. După această întîmplare, și-a spus multă vreme că lui îi era rezervată numai goliciunea și sărăcia. Lui nu-i era sortită mătasea vieții, suplețea și splendoarea.

Raghu Rao cercetă cu luare-aminte această monedă falsă. Cu ea nu putea să cumpere nimic din tot ce-l atrăgea la iarmarocul vieții. Nu putea s-o schimbe sau să primească alta în locul ei. Ea nu fusese turnată de mîinile lui, nici de acelea ale tatălui său ; ci purta efigia societății.

Grosolănia negustorului l-a jignit atît de tare pe Raghu Rao, încît tatăl său a izbutit cu greu să-l mîngîie. A trebuit să-l dea în leagăn și să-i ofere șerbet preparat cu glucoză, ca să-l facă să uite de insultele negustorului. Raghu Rao își amintește că a dus multă vreme dorul țesăturilor de mătase.

*

Pe seară, tatăl și fiul au pornit-o spre casă, dar pe drum le-au ațiunt calea Bhimiia și Darghia, ajutoarele patelului. Ochii lor erau injectați de băutură și amîndoi purtau revolvere.

— Bună seara, l-a salutat respectuos Veriia.

— Bună seara, bună seara, l-a îngînat Darghia. Duceți-vă îndată la lucru !

— Unde să ne ducem ?

— La Suriapet și cît mai repede ! Așa a poruncit zamindarul.

— Păi astăzi e bîlci ! a răspuns indignat Raghu Rao.

Bhimiia l-a înșfăcat pe Raghu Rao de guler, i-a tras două palme, i-a smuls turbanul de pe cap, l-a azvîrlit în mijlocul drumului și l-a călcat în picioare. Apoi a rupt în bucăți bluza nouă a băiatului, i-a smuls hainele de pe el și după ce l-a lăsat gol-goluț i-a tras un ghiont în spate.

Raghu Rao a încercat să se împotrivească, dar cine ar fi putut să țină piept unui vlăjgan ca Bhimiia ? Între timp, Darghia își îndreptase revolverul asupra băiatului. Tatăl lui Raghu s-a repezit ca fulgerul spre ticălos, l-a apucat de mînă și l-a rugat cu lacrimi în ochi :

— În fața ta se află un copil, stăpîne ! El nu știe că sîntem doar niște robi îndatorați *sardarului*[1]. Dacă zamindarul ne-ar fi poruncit să ne ducem la lucru, am fi lăsat bîlciul în părăsire și ne-am fi dus !

— Ba n-o să ne ducem, se amestecă în vorbă Raghu Rao.

— Taci ! strigă Veriia și în aceeași clipă ridică mîna asupra băiatului și-l lovi cu putere.

Din buza spartă a micuțului țîșni sîngele. Tatăl

[1] Domn, stăpîn.

său îl lovise pentru întîia oară și băiatul era atît de uimit, încît se uita drept în ochii lui, fără să simtă măcar că pe bărbie i se prelinge o dîră de sînge. Sîngele curgea din ce în ce mai tare și Raghu Rao își șterse cu palma buza spartă, fără să-și ia ochii de la tatăl său.

— Hai s-o pornim, zise Veriia, după ce își mai ocărî o dată fiul. Stăpîne, eu nu-s decît un vatti și voi face tot ce-mi va porunci stăpînul meu. Fiul meu e și el un vatti și va merge cu mine. Bîlciurile nu-s făcute pentru vattii!

— Ei, bine că te-ai potolit în sfîrșit! i se adresă Darghia lui Raghu Rao, îmbrîncindu-l. Prea o luaseși razna! Credeai că straiele tale noi or să mă facă praf?

— Sîntem vinovați, stăpîne! zise Veriia, împreunîndu-și mîinile la piept, în semn de rugă. Nu l-aș fi luat cu mine, dar haimanaua asta nu voia să știe de nimic și spunea într-una: „Azi e bîlci și am să mă îmbrac de sărbătoare!"

— Totuși, cum ai îndrăznit?...

— Sînt vinovat, stăpîne! N-am să mai fac.

— Am știut eu ce fac cînd i-am rupt boarfele în bucăți! Altă dată o să fie mai înțelept! observă Bhimiia, plin de sine. Un vatti trebuie să se îmbrace așa cum i se cuvine unuia de teapa lui.

— Ai dreptate, stăpîne, ai dreptate!

În ziua aceea ajutoarele patelului au ridicat de la bîlci vreo cincizeci-șaizeci de oameni. Îi ocărau și-i mînau ca pe o turmă spre conacul zamindarului.

Raghu Rao pășea în tăcere alături de tatăl său și din cînd în cînd scuipa sînge, care i se prelingea din buza spartă.

Casa zamindarului se ridica în mijlocul unei curți mari, împrejmuite cu un gard înalt, a cărui poartă sculptată îți atrăgea de îndată atenția. Înainte vattiii nu erau lăsați să intre acolo, așa că Raghu Rao intra pentru întîia oară în conacul stăpînului, pe care pînă atunci nu-l zărise decît de departe. Ce-i drept, o dată își luase inima în dinți și se strecurase pe lîngă gard, prin fața paznicului care stătea de strajă la poartă. Dar cine ar fi îndrăznit să intre în curtea conacului? Raghu Rao era lacom de noutăți, așa cum sînt toți copiii. O dată ajuns în fața temutului zamindar, uită într-o clipă de bătaia pe care i-o trăseseră ajutoarele patelului și începu să-și rotească privirea în toate părțile. Tatăl său îl lovi însă cu palma peste ceafă și-i șopti:

— Nu te mai uita în dreapta și în stînga, uită-te în jos, că altfel se supără stăpînul!

În clipa aceea Raghu Rao băgă de seamă că vattiii se așezaseră într-un singur rînd și așteptau supuși, cu capul plecat și cu mîinile împreunate. Un glas tăios și scîrțîitor rosti:

— Darghia!

— Sînt aici, stăpîne! se grăbi să răspundă Darghia.

Acum Raghu Rao nu mai îndrăznise să-și ridice ochii spre zamindar.

— Cîți vattii ai adus?

— Vreo şaizeci de oameni, stăpîne.
— Foarte bine! Ia ceva de mîncare pentru ei, căci drumul e lung.
— Şi-au luat ei singuri de mîncare, stăpîne! se amestecă în vorbă Bhimiia.
— Nu-i adevărat! îngăimă Veriia.
— Bine! Puteţi să plecaţi! se auzi din nou acelaşi glas scîrţîitor.

Bhimiia şi Darghia îi scoaseră pe vattii din curtea conacului şi porniră să-i încarce cu poveri, ca pe nişte catîri. Zamindarul avea de gînd să serbeze în mod solemn, la Suriapet, logodna fiului său şi de aceea voia să trimită acolo toate bagajele. În faţa intrării aşteptau patru palanchine. Unul din ele era pregătit pentru însuşi zamindarul, Djagan Nath Reddi, stăpînul absolut al Sripuramului, al Pitti Padu-ului şi al altor patruzeci de sate. În cel de al doilea avea să ia loc fiul său, Partab Reddi, iar în cel de al treilea, mama lui Partab Reddi. Două palanchine erau descoperite, iar două, acoperite. Al patrulea palanchin, care încheia procesiunea, era proaspăt vopsit şi peste măsură de împodobit. Perdeluţele roşii, elegant brodate, care atîrnau de amîndouă părţile palanchinului, se legănau la cea mai uşoară adiere de vînt şi din cînd în cînd se auzea clinchetul vesel al ghirlandelor de mărgele prinse de acoperiş, care aducea cu hohotele de rîs ale unor fete tinere. Raghu Rao se uită curios la cel de al patrulea palanchin; era dornic să ştie cine avea să se urce în el. Cînd îl întrebă pe tatăl său

despre asta, primi drept răspuns o lovitură în ceafă.

Peste vreo oră şi jumătate, pregătirile şi zarva luară sfîrşit şi caravana se urni din loc. Fiecare palanchin era purtat de opt vattii. În primul palanchin se afla zamindarul, în cel de al doilea, fiul său, iar în cel de al treilea, soţia lui. Cel de al patrulea palanchin era gol.

— De ce-o fi gol? se întreba nedumerit Raghu Rao.

Cîţiva oameni îl ajutară pe Veriia să ridice palanchinul care se afla în fruntea procesiunii, iar lui Raghu Rao i se porunci să poarte pe braţe o oglindă mare. Băiatul se privea mereu într-însa încîntat. Dar nici chiar oglinda nu se dovedi în stare să sustragă atenţia băiatului de la cel de al patrulea palanchin. Raghu Rao făcea ce făcea şi se apropia de el. Printre vattiii care purtau acest palanchin se afla şi Rangdu, un prieten de al lui Veriia şi Raghu Rao i se alătură. Cînd ultimul palanchin rămase puţin în urma celorlalte, băiatul se uită cu băgare de seamă în jur şi îl întrebă în şoaptă pe Rangdu.

— Unchiule, al cui e palanchinul ăsta?
— De unde vrei să ştiu eu? mormăi Rangdu.
— Hai, unchiule, spune! stărui Raghu Rao.

Ajutoarele patelului îl aduseseră pe Rangdu la lucru de-a dreptul de la iarmaroc şi era furios. Muncea tot anul pentru zemindar şi măcar în ziua iarmarocului se cuvenea să fie şi el liber, potrivit obiceiului. Bătrînul era întunecat la faţă

ca un nor și nu avea chef de vorbă, dar văzînd că pe băiat îl roade curiozitatea, se îmbună și încercă să-i explice în felul său:

— Cu el o să vie aia... dracu s-o pieptene... nora zamindarului... dar-ar boala în ea!...

— Cine zici c-o să vie? întrebă Raghu Rao, care nu înțelegea despre ce e vorba.

— Nevasta lui fecioru-su... sări-i-ar ochii... ea o să vie, noră-sa... lua-o-ar dracu s-o ia!

Raghu Rao își holba ochii la Rangdu și nu înțelegea nimic. După ce își drese glasul, bătrînul continuă:

— Peste un an, cînd zamindarul o să-l însoare pe feciorul-su, în palanchinul ăsta or s-o aducă pe nevastă-sa. Știi, or s-o aducă de la Suriapet la noi în Sripuram. Atunci or să ne înhame iarăși!

Bhimiia, care între timp se furișase lîngă ei, îl plesni pe Rangdu cu cravașa.

— Lasă vorba! Mișcă mai repede! Nu cumva să vă depărtați de palanchinul al treilea!

Vattiii care purtau palanchinul împreună cu Rangdu începură să alerge ca niște catîri. Strîngînd cu putere oglinda la piept, Raghu Rao grăbi pasul în urma lor.

Drumul de la Sripuram spre Suriapet era peste măsură de greu. Cu toate acestea, în amintirea lui Raghu Rao s-au întipărit pentru totdeauna două imagini. După ce caravana parcurse o bună parte din drum și ajunse pe o cărare care urca pieptiș spre vîrful unui deal, Raghu Rao întoarse capul și își îndreptă privirea spre satul său care

se reflecta ca într-o oglindă pe fața lucie a lacului. În vale se zăreau plantațiile uriașe de bumbac (localnicii numeau bumbacul „zăpada din Andhra“), colibele pierdute printre crîngurile de palmieri care se întindeau în jurul satului, piața pierdută din vîrful colnicului, unde bîlciul desigur că era în toi, iar pe fundul de un albastru întunecat al amurgului se desenau stoluri de păsări care se întorceau la cuiburile lor. Pe Raghu Rao îl durea tot trupul, era obosit și flămînd, dar nu putea să-și ia ochii de la această priveliște. Farmecul ținutului său îl vrăjea. Pînă atunci nu avusese prilejul să-și privească satul de la o astfel de înălțime și frumusețea lui sporită de distanță, așa cum se întîmplă întotdeauna, îl tulbura pînă în adîncul sufletului. Priveliștea minunată a ținutului în care se născuse, a casei părintești se întipări pentru totdeauna în amintirea lui. Chiar și aici, între cele patru ziduri ale acestei celule întunecoase, era de ajuns să închidă ochii, pentru ca să-i apară în față ținutul acesta fermecător. Raghu Rao a luptat pentru Andhra lui toată viața și avea tot dreptul s-o admire, s-o privească, să se bucure de splendorile ei.

În sufletul lui Raghu Rao s-a mai păstrat o amintire din zilele acelea, o amintire legată de Suriapet. În grajdul uriaș în care își țineau caii Șri Rama Puntalu, notarul satului, Șri Șia Ram Șastri, preotul satului, Șri Lakșmi Kant Rao, polițaiul satului, precum și alți oaspeți de seamă, se culcaseră în seara aceea și vattiii. În aer plutea

un miros de năduşeală, în curte zăceau mormane de gunoaie, iar pe duşumelele aspre şi reci se întinseseră claie peste grămadă vattiii; totuşi Raghu Rao nu-şi mai aminteşte de toate aceste amănunte. În inima lui s-a întipărit pentru toată viaţa doar legenda pe care a auzit-o în noaptea aceea de la povestitorii din satul Patti Padu.

Povestitorii, ca şi vattiii, erau socotiţi proprietate deplină a lui Djagan Nath Reddi şi fuseseră chemaţi în Suriapet cu prilejul logodnei lui Partab Reddi. Erau trei. Primul, un bătrîn cu o barbă albă şi lungă, avea faţa împînzită de zbîrcituri; la lumina şovăitoare a felinarului, faţa lui semăna cu pămîntul roşu şi crăpat al Andhrei. Bătrînul ţinea pe genunchi o *ectara*[1]. Cel de al doilea povestitor — un *mushara*[2] — era încă tînăr. Capul îi era înfăşurat într-un turban mare, iar pe chipul său sclipeau bujorii tinereţii. Oamenii îl porecliseră „Mushara cel vesel“, pentru că nu-şi punea prea mult la inimă suferinţele şi necazurile. Cel de al treilea povestitor ţinea în mînă un *mridang*[3]. În timp ce bătrînul povestea o legendă, acompaniat de ectara şi mridang, măscăriciul îl întrerupea mereu: punea întrebări şi răspundea singur, stîrnind hohotele de rîs ale ascultătorilor.

Se înnoptase; liniştea nopţii se revărsa peste fire; caii şi vattiii îşi potoliseră foamea: caii

[1] Instrument muzical popular, cu o singură coardă.
[2] Măscărici.
[3] Tobă dublă.

cu mei crud, iar vattii cu mei fiert. Povestitorii aprinseră pe malul lacului cîteva felinare şi reprezentaţia începu.

Bătrînul lovi în tobă, apoi porni să povestească:

— A fost odată ca niciodată...

— Pe vremea cînd Djagan Nath Reddi nu era încă pe lume, interveni mushara.

Povestitorul bătu iarăşi darabana:

— A fost odată ca niciodată...

— ...pe vremea cînd vattiii mîncau orezul curăţat şi purtau haine albe de mătase, îl întrerupse iarăşi mushara.

— Cu multe veacuri în urmă — continuă imperturbabil bătrînul — pe vremea cînd în Varangal se afla statul Kakitia, pe care-l cîrmuia Urma Devi, în apropiere de satul Bilam Palli trăia un *ioga*[1]...

Vorbele povestitorului curgeau cadenţat, întrerupte din cînd în cînd doar de intervenţiile pline de spirit ale măscăriciului. Lui Raghu Rao i se părea că pribegeşte împreună cu eroii legendei — ioga cel înţelept şi prinţesa cea frumoasă — pe pămîntul străvechii Andhre, iar vattiii ascultau cu sufletul la gură această legendă minunată, care îi făcea să uite pentru o clipă de necazurile lor. Tatăl prinţesei se închina zeului Vişnu, iar ioga, zeului Şudji. Ioga venise pe

[1] Adept al unei caste mistice indiene care afirmă că prin autocontemplare şi autobiciuire se pot stăpîni forţele „supranaturale“.

această lume pentru ca oamenii să nu mai fie asupriți și pentru ca întreg universul să fie ocîrmuit de legi noi și drepte; în felul acesta o întîlnise pe prințesă...

Sunetele ectarei se stingeau încet în văzduh și înaintea ochilor măriți de plăcere ai ascultătorilor stăruia imaginea frumoasei prințese. Stelele licăreau blînd pe cer, iar pe întinderea lucie a lacului se oglindea lumina șovăitoare a felinarelor. Raghu Rao nici nu și-a dat seama cînd a adormit, dar își amintește limpede că s-a trezit din lumina viselor tocmai în zorii zilei, cînd razele blînde ale soarelui i-au mîngîiat pleoapele. S-a trezit și a sărit în picioare cît ai clipi din ochi. Tatăl său mai dormea încă, iar caii din grajd nechezau și băteau nerăbdători cu copitele în podeaua de scînduri...

Un timp, în viața lui Raghu Rao nu s-a mai petrecut nici un fapt mai deosebit. Zilele treceau una după alta, cu bucuriile și cu necazurile lor mărunte, fără să lase nici o urmă în amintirea lui, decît o clipă; știa că sînt dușmanii lui de moarte și la ura lor răspundea cu ură, și de aceea nu voia să se gîndească la evenimentele care-i aduceau aminte de ei.

Raghu Rao atingea în treacăt aceste monede, apoi le punea deoparte și trecea la altele. După amintirile din copilărie, se perindau prin fața ochilor săi amintirile din tinerețe, strîns legate de chipul prietenului său Naghișvar, care se afla

și el pe undeva pe-aproape, închis într-o celulă la fel de umedă și de întunecoasă.

Spre deosebire de Raghu Rao care era de statură mijlocie, Naghișvar măsura mai mult de șase picioare înălțime. Și potrivit cu statura lui era și toiagul său de cioban, din cale-afară de lung, precum și rîsul lui puternic și clocotitor. În timp ce păștea vitele în pădure, pe celălalt mal al rîului Bhugavati, Naghișvar avea obiceiul să cînte. Cînd Raghu Rao voia să scape de la lucru, se ascundea la Naghișvar. Cei doi prieteni aveau același dușman, și de aceea prietenia lor sporea zi de zi. Naghișvar îl ura pe zamindar, pentru că acesta îi cerea în fiecare an oi și capre și nu plătea nici o paisă, iar Raghu Rao îl ura pentru că atît el cît și tatăl său, Veriia, îi erau robi.

Într-o zi Veriia i-a povestit lui Raghu Rao că vattiii n-au fost întotdeauna robi. Cîndva, în vremuri străvechi, ei aveau pămînt, aveau turme de bivoli, baloturi de bumbac, snopi aurii de grîu și case împrejmuite de grădini. Copiii lor se jucau rîzînd prin grădini, iar femeiele lor cîntau tot felul de cîntece.

Apoi tatăl său i-a spus cu amărăciune și cu mînie în glas:

— Privește, fiule, la conacul zamindarului! Din pricina lui am pierdut noi totul și am ajuns ca niște vite de povară... Fiule, înainte de a muri, tatăl meu mi-a lăsat moștenire ura lui; acum tu ai crescut și vreau să ți-o trec ție. Alții lasă co-

piilor lor avere, case, pămînt. Eu unul n-am nimic în afară de ura asta a bunicului tău și ți-o încredințez ție. Munca grea m-a îmbătrînit înainte de vreme. Sînt istovit și cred că puterile mi-au secat pentru totdeauna. Totuși ura nu s-a șters din sufletul meu și acum vreau să ți-o trec ție, fiule. Dacă vei voi să cauți o altă cale în viață, ai tot dreptul s-o faci!

Raghu Rao a primit cu grijă de la tatăl său această ură sfîntă ca pe o relicvă de preț și de atunci a păstrat-o cu sfințenie în inima lui. Pe măsură ce experiența lui se îmbogățea, creștea și ura lui. Raghu Rao își dădea seama cu fiecare zi care trecea că zamindarul caută să-i facă rău. Nu numai lui, ci și sutelor de vattii ca el, lui Ramu, lui Sum Appa, lui Vincat Rao și familiilor lor. Zamindarul a pus stăpînire pe snopii lor de grîu, pe casele lor, pe ogoarele, pe florile și pe cîntecele lor, și din pricina lui soțiile și fiicele lor nu mai știu să zîmbească.

Da, Naghișvar și Raghu Rao aveau un dușman comun și de aceea prietenia lor devenea din zi în zi tot mai trainică. Ura pe care o purta în suflet l-a îndemnat pe Raghu Rao să gîndească într-un fel nou, să-și spună că cei de teapa lui Portab Reddi sînt puțini, în timp ce vattiii sînt mulți. Iar dacă vattiii ar strînge rîndurile și ar trece la fapte, zidurile conacului s-ar clătina din temelii. Raghu Rao n-a ajuns la acest fel de a gîndi dintr-o dată. El a pășit spre adevăr pe un drum lung și întortocheat și într-o bună zi în

mintea lui s-a făcut lumină. Totuși ura lui creștea nestăvilită, căci această ură clocotea în sufletul său, nu numai din pricina zamindarului, ci și pentru că iubea atît de mult viața.

Raghu Rao își desfăcu pumnul și printre monedele-amintiri care îi aminteau de ura lui aprinsă desluși una care arunca străluciri de aur. Fața lui se însenină pe neașteptate.

Ciundari...

Povestea asta s-a întîmplat cu trei ani în urmă. Raghu Rao lucra din zori și pînă seara tîrziu pe o plantație de bumbac, care de departe părea un cîmp acoperit cu omăt. Uneori printre capsulele de bumbac alb se nimereau capsule cafenii și pe acestea le punea într-un săculeț aparte. Avea pregătit un săculeț și pentru capsulele de bumbac mătăsos. Raghu Rao era obișnuit cu această muncă și mîinile lui lucrau repede și cu îndemînare. În ziua aceea tatăl lui era bolnav și în asemenea cazuri trebuia să muncească pentru amîndoi.

În timp ce lucra, Raghu Rao îngîna un cîntec. Dinspre capătul celălalt al ogorului înainta încet spre el un grup de fete care culegeau și ele bumbac. Raghu Rao nu cînta însă pentru aceste fete; voia pur și simplu să mai uite puțin de necazuri și de oboseală, și apoi, cînd cînți, muncești mai cu spor. Deodată își întrerupse însă cîntarea: două tufe bogate de bumbac se desfăcuseră pe neașteptate și în fața lui apăruse un chip feciorelnic, luminat de un zîmbet...

Raghu Rao închise ochii şi în întunericul celulei o văzu pe Ciundari aşa cum îi apăruse ea în ziua primei lor întîlniri.

Îşi amintea bine de gura ei fragedă, de dinţii ei albi ca perlele, care sclipeau printre buzele întredeschise, de bluza ei scurtă, de un roşu aprins, cusută cu mărgele de sticlă, lucioase. La un moment dat se aşezase în profil, lăsînd să i se vadă şnururile roşii ale bluzei care ieşeau la iveală pe umerii ei albi, întocmai ca nervurile pe o petală de trandafir. Apoi fata se întorsese pe neaşteptate spre el, părul îi era strîns într-o panglică purpurie de catifea cusută cu fluturaşi aurii, iar fusta largă, pe care şi-o îndreptase zîmbind cu sfială, avea un fir roşu, pictat cu măiestrie. *Sari*-ul[1] ei era cusut cu mărgele de sticlă, care scînteiau în bătaia soarelui. Fata rupse o capsulă de bumbac şi Raghu Rao zîmbi privindu-i inelul negru de os care-i lucea în deget. De asemenea, brăţări de aramă îi împodobeau braţele, de la palmă şi pînă la cot; pe unul din braţe era tatuat cu verde numele ei — Ciundari — iar pe frunte purta un desen: semnul castei din care făcea parte. Raghu Rao rămăsese nemişcat, fascinat de ochii verzi, puţin migdalaţi ai fetei... Ochi verzi migdalaţi... buze subţiri... pielea albă ca laptele... trup înalt şi mlădiu...

Ciundari!

Raghu Rao cuprinsese toate acestea într-o singură privire şi zîmbetul nu-i mai dispărea de pe buze. Clipa aceasta în care ochii lor se întîlniseră pentru întîia oară fusese pentru el cea mai minunată clipă din viaţa lui. De atunci Raghu Rao a rătăcit adesea prin păduri, s-a ascuns prin peşteri ca să scape de privirile poliţiştilor şi soldaţilor care-l urmăreau, a lucrat la o fabrică de hîrtie, unde slugile zamindarului îl băteau în fiecare zi cu cravaşa, a declarat greva foamei în închisoare, dar de fiecare dată chema în ajutor amintirea fetei aşa cum îi apăruse întîia oară. Uneori chipul duios şi gingaş al fetei îl făcea să se simtă mai puternic, alteori însă, imaginea ei îi întuneca gîndurile şi atunci o izgonea din închipuire. Chipul lui Ciundari îi apărea de cele mai multe ori în faţa ochilor ca un oaspe nepoftit, a cărui prezenţă îţi zdrobeşte sufletul. În astfel de clipe Raghu Rao se simţea ca un călător însetat, care a nimerit în mijlocul unui pustiu: în jurul lui nu se zăreşte nici un strop de apă, iar mirajul izvoarelor nu face decît să-i chinuiască sufletul. În zilele care au urmat primei lor întîlniri, Raghu Rao a cunoscut adeseori aceste chinuri şi acum, cînd îşi aminteşte din nou de chipul lui Ciundari, simte cum pe lîngă fericire i se revarsă în suflet şi multă, multă durere.

Ciundari, fiica lui Bhagiia, făcea parte din tribul nomad *lombaru*. În vara aceea nomazii îşi aşezaseră şatra pe malul rîului Bhugavati. Bumbacul era copt şi ei fuseseră tocmiţi să strîngă recolta. Raghu Rao o întîlnise pe Ciundari chiar

[1] Veşmînt femeiesc croit dintr-o singură bucată de stofă.

pe plantaţia de bumbac a zamindarului. De obicei fata umbla prin satele învecinate şi vindea răşină aromată sau nuiele de *şambalu,* pe care le culegea în pădure. Oamenii foloseau aceste nuiele la împletitul coşurilor. Seara, cînd se întorcea în şatră, Ciundari avea obiceiul să danseze în timp ce tatăl ei cînta, acompaniat de doira.[1]

După prima lor întîlnire au urmat altele. Raghu Rao şi Ciundari erau tineri şi tinereţea dă aripi uriaşe oamenilor. Uneori, cînd se întîlneau, cîntau împreună cîntece de dragoste, pline de duioşie, alteori însă întîlnirile lor erau întunecate de mici neînţelegeri; în astfel de clipe cei doi îndrăgostiţi se gîndeau să se despartă şi să uite unul de celălalt. Totuşi dragostea lor creştea din zi în zi, creştea nestăvilită, aşa cum cresc apele rîurilor şi ale torentelor în timpul primăverii. Şi într-o bună zi Ciundari l-a numit pe Raghu Rao logodnicul ei şi a venit să danseze anume pentru el. A fost un dans minunat. Ciundari n-a dansat nici în faţa mulţimii, nici în faţa nomazilor din tribul ei, ci numai pentru el, pentru Raghu Rao. A dansat în desişul pădurii, în faţa colibei lui Naghişvar, îmbrăcată în hainele ei de sărbătoare; fusta ei de lînă ţesută în casă şi cusută cu flori şi desene meşteşugite era tivită cu o bandă lată, argintie. În timp ce dansa, picioarele ei zvelte se mişcau neînchipuit de repede, curelele din piele de şarpe din jurul gleznelor subţiri fluturau neîncetat şi în răstimpuri se auzea clinchetul podoabelor ei de aramă, prinse de brăţări. Raghu Rao admira dansul lui Ciundari, dar în acelaşi timp vedea cu ochii închipuirii un palanchin nupţial, care semăna cu cel pe care îl văzuse în copilărie: palanchinul se legăna în ritmul muzicii, la ferestrele lui fluturau perdeluţe, dar nu era gol ca acela.

Acestei amintiri îi urmă o alta... Bumbacul fusese cules. Într-o zi, cam pe la amiază, Raghu Rao mergea pe malul lacului Bhugavatti, spre şatra lui Ciundari. Pe drum l-a întîlnit pe Ramlu Gaval; acesta i-a aruncat o privire piezişă şi, fără să zică nimic, a început să zîmbească. Raghu Rao nu s-a întrebat de ce zîmbeşte Ramlu, deşi desluşise în ochii lui sclipiri de batjocură. Şi-a văzut de drum şi după un timp s-a întîlnit cu moş Rangdu. Văzîndu-l, acesta i-a rîs în nas. Raghu Rao era prea fericit ca să ia în seamă purtarea acestor oameni, totuşi şi-a spus fără voia lui: „Te pomeneşti că bătrînul îşi rîde de dragostea mea. Nu-i place că am îndrăgit o fată din altă castă. Ei, dar la urma urmei n-are decît să rîdă."

Raghu Rao şi-a văzut mai departe de drumul său: umbla îngîndurat, cu ochii în pămînt, căutînd să se strecoare prin tufişurile pline de ţepi din calea sa. În cele din urmă ieşi la drumul mărginit de cactuşi, care ducea spre şatra tribului Lombaru şi după ce umblă cam vreo jumătate de milă, ajunse. În preajma corturilor păş-

[1] Un alt instrument muzical cu coarde.

teau cîţiva măgari. Ceva mai departe, se afla un grup de nomazi. Bărbaţii împleteau rogojini, iar femeile coşuri din nuiele mlădioase de şambalu. O bătrînă cînta cu glas piţigăiat un cîntec de dragoste, în timp ce femeile tinere o ascultau rîzînd.

Raghu Rao porni de-a dreptul spre cortul lui Bhaghiia. Bătrînul şedea lîngă vatră şi amesteca ceva în uleiul pe care-l topea.

— Ce faci acolo ? îl întrebă Raghu Rao.

Bhaghiia îi făcu un semn viclean cu ochiul :

— Ce să fac ? Amestec uleiul...

— Şi de ce nu vinzi ulei curat ?

— Pentru că nu se poate! Incearcă tu să-l vinzi curat. Uleiul curat e prea scump pentru buzunarul muşteriilor noştri. De aia îl subţiem şi-l vindem mai eftin.

— Ciundari nu-i acasă ?

— Trebuie să vină îndată. Stai jos.

— Dar unde s-a dus ?

— La conac. A trimis după ea fiul zemindarului.

Raghu Rao simţi că îi îngheaţă inima, totuşi întrebă cu un glas stăpînit :

— Dar ce treabă are cu ea Partab Reddi ?

— De unde vrei să ştiu ? răspunse Bhaghiia, amestecînd de zor uleiul cu o lingură de lemn. A plecat de dimineaţă. Cred că se va întoarce curînd. Stai jos.

Raghu Rao se aşeză pe pămînt.

Cînd Ciundari se înapoie la şatră, ziua era pe

sfîrşite, iar pe cer sclipeau ultimele raze de soare. Intîlnind privirea întunecată a lui Raghu Rao, ea îşi feri cu teamă ochii, apoi încercă să zîmbească şi se apropie de el.

— Ai venit de mult ?

Raghu Rao nu răspunse. Ciundari stătea în picioare lîngă el şi mototolea în mînă marginea brodată a fustei.

— Să-ţi dau un şerbet ? întrebă ea cu sfială.

— Nu !

— Poate vrei puţin lapte de cocos.

— Nu vreau nimic! spuse Raghu Rao supărat. Nu-mi trebuie nimic.

— Da ce-i cu tine ? Eşti supărat ?

— Unde ai fost ?

— M-a chemat Partab Redii.

— Şi de ce te-ai dus ?

Ciundari făcu ochii mari de uimire.

— Cum era să nu mă duc ? Insuşi stăpînul a trimis după mine.

— Şi... ce a fost acolo ?...

— Ce-a fost ? răspunse Ciundari plictisită, lăsîndu-se alături de el pe pămînt. Ceea ce se întîmplă întotdeauna...

— Tîrfă ! strigă Raghu Rao, ieşindu-şi din fire.

Ciundari se aprinse :

— Nu-i adevărat ! I-am spus aşa : fă cu mine ce vrei, dar n-am să-ţi dau voie să pui mîna pe pieptul meu.

— Cum adică?

Ciundari îi aruncă o privire plină de duioșie.

— Pieptul e a copilului care se va naște cîndva...

Raghu Rao își întoarse capul. În inima lui amărăciunea lupta cu durerea și cu mînia.

— Ciundari! exclamă el. Nu numai pieptul care hrănește copilul trebuie să fie curat, ci și pîntecele care-i dă viață, și buzele care murmură cîntecul de leagăn, și mîinile care-l leagănă. Ai fi putut să rămîi curată din cap pînă-n picioare, Ciundari! Pentru ce, pentru ce te-ai lăsat pîngărită?

Ciundari nu răspunse. Femeile din tribul ei erau obișnuite să îndure fără murmur toate jignirile și toate umilințele. Începu să plîngă și lacrimile i se prelingeau încet pe față, picurînd pe pămîntul uscat, care le înghițea cu lăcomie.

Raghu Rao ședea tăcut alături de Ciundari și se uita cum plînge. După cîteva clipe fata se ostoi din plîns și o dată cu lacrimile ei dispărură și urmele lor abia vizibile de pe pămînt. Pe neașteptate Raghu Rao se ridică în picioare; înțelese că nu cu lacrimi, ci numai cu sînge poți potoli setea pămîntului chinuit al Andhrei. Iar acum, cînd lucrul acesta îi era limpede, el încetă să se mai gîndească la dragostea lui. Devenise alt om.

Raghu Rao părăsi în aceeași noapte casa părintească și plecă din satul său pe drumul pe care mai mersese o dată, pe vremea cînd era

vatti. Acum însă nu mai era rob, ci un om liber, care a pornit să caute o nouă dreptate și o nouă logodnică, iar omul acesta vedea parcă înaintea ochilor săi un palanchin împodobit de sărbătoare...

Raghu Rao își amintea bine de ziua în care își părăsise satul, își amintea de fiecare întîmplare din viața lui, dar pînă acum, cînd se întorcea cu gîndul în trecut, nu reușea să stabilească o legătură între aceste fapte, ci le privea în mod izolat, ca și cum ele nu ar fi fost înșirate pe același fir care străbate viața omului de cînd se naște și pînă moare. Astăzi însă, cînd se gîndea la încercările prin care trecuse, nu mai putea să-și privească trecutul ca pe o grămadă de monede desperecheate. Fiecare întîmplare era legată de alta, fiecare amintire trăgea după ea un șir întreg de amintiri. În viața lui Raghu Rao au fost și înălțări și căderi, dar chiar și în perioada celor mai cumplite chinuri și umilințe el s-a lăsat condus de aceeași stea călăuzitoare. Fără ea poate că n-ar fi izbutit niciodată să țină piept încercărilor prin care fusese nevoit să treacă în ultimii trei ani. Cînd plecase din satul său, Raghu Rao nu știa nici unde se duce, nici ce va face. Avea idei dintre cele mai vagi despre viață și despre relațiile dintre oameni. Pînă acum văzuse în jurul său numai nedreptăți și cruzimi și fusese nevoit să muncească din greu — își amintea și acum de zilele petrecute la Suriapet, cînd trebuia să

spele vase de dimineață și pînă seara — și totuși dragostea lui de viață era mai vie ca oricînd.

Stăpîna cea nouă a lui Raghu Rao — soție de negustor — îl ținea să muncească fără odihnă și-l lăsa zile întregi să flămînzească.

La fel se purtase cu el și Djagan Nath Reddi. Cînd negustorul avea oaspeți, Raghu Rao se culca flămînd, întocmai ca pe vremuri. Din convorbirile dintre stăpînii săi el înțelegea că negustorul are pămînt și că se poartă cu gîndul să-și mărească proprietatea. Și în timp ce Raghu Rao spăla zi de zi vasele și curăța cratițele, sub ochii lui creștea un nou moșier, un nou Djagan Nath Reddi, care deocamdată nu avea nici casă mare și nici moșie.

Raghu Rao fusese înainte vatti, iar acum muncea ca slugă la oraș, dar pe zi ce trecea își dădea seama tot mai mult că între situația lui de astăzi și aceea din trecut nu este nici o deosebire. Și acum umbla flămînd, ca și atunci, și acum primea pentru munca lui o nimica toată. Încetul cu încetul, Raghu Rao a înțeles că și la oraș există vattii, după cum există și reddii, iar în ceea ce-i privește pe zemindari, nu Dumnezeu este acela care-i trimite pe pămînt: ei cresc singuri, pe nesimțite, la adăpostul întunericului.

Negustorul îl trimitea uneori pe Raghu Rao cu marfă la bursa neagră: astfel buzunarul stăpînului se umplea de bani, dar stomacul lui Raghu Rao rămînea mereu gol. Era limpede deci: unii se îmbogățesc, iar alții flămînzesc. Acum Raghu

Rao putea să-și privească dușmanul de aproape. Nu avusese niciodată prilejul să pășească pragul casei lui Djagan Nath Reddi și iată că acum îi fusese dat să locuiască în casa unui reddi de la oraș, în casa unui negustor pe care îl auzea vorbind zi și noapte cu soția lui despre pămînt și despre ciștiguri. Visau să se îmbogățească, dar nici prin gînd nu le-ar fi trecut să aibă grijă de sluga lor flămîndă.

Uneori Raghu Rao se întreba dacă nu este de datoria lui să împiedice aceste ticăloșii ale stăpînului său. Dar cum anume să le împiedice? Văzuse încă înainte de a-și părăsi satul cît de necinstiți sînt judecătorii. Văzuse cum perceptorul și polițistul lucrează mînă-n mînă. Știa toate acestea nu din coloanele ziarelor sau din spusele altora, ci încercase asuprirea și lipsa de drepturi pe propria lui piele. Raghu Rao a stat la Suriapet patru luni de zile, dar nici prin minte nu i-a trecut să-l reclame pe negustor la poliție. Se îndoia că judecătorul va îndrăzni să-l pedepsească pe un reddi.

Raghu Rao nu era singurul vatti de la oraș care spăla vasele. Mii de vattii veneau la oraș, din satele cele mai îndepărtate ale Hindustanului. Între vattiii care spălau vasele exista un fel de solidaritate: cînd stăpînii lor erau plecați, îi ocărau într-un singur glas, lucru pe care vattiii de la țară nu și l-ar fi îngăduit niciodată. Toate acestea nu ușurau însă cu nimic situația lui

Raghu Rao. Cînd înjuri, îţi descarci sufletul, dar nu-ţi potoleşti foamea.

Într-o zi, Raghu Rao îi mărturisi lui Vinkat — o slugă de prin vecini — că e nevoit să rabde de foame.

Vinkat izbucni în rîs.

— Mare nătărău mai eşti! Nu ştii să tragi nici un folos din slujba pe care o ai? Dacă vrei să fii sătul, trebuie să-ţi furi stăpînul, că doar şi el te fură pe tine! Fură-l cînd te duci după tîrguieli, fură-l la verdeaţă, la legume, la mazăre, la crupe, la betel, înşală-l mereu. Ia tot ce găseşti şi dacă ai prilejul, pune mîna pe bijuteriile stăpînei şi ia-o din loc! N-ar fi rău s-o iei şi pe ea cu tine, că doar eşti tînăr şi frumos! Nu-i mult de cînd ai venit de la ţară şi sîngele clocoteşte în tine!

Şi Vinkat îl bătu pe Raghu Rao pe umăr şi izbucni din nou în rîs.

Vinkat era conducătorul recunoscut al slugilor. Avea o experienţă bogată: pentru el era o nimica toată să-şi prade stăpînii şi să dispară la timp. Îşi schimbase numele de vreo douăzeci de ori şi, la nevoie, ar fi fost gata să şi-l schimbe de alte douăzeci de ori. Vinkat le cerea slugilor care stăteau prin apropiere şi se îndeletniceau cu mici furtişaguri, în casele stăpînilor, să-şi împartă prada cu el; mai mult decît atît: influenţa lui se extindea asupra întregului cartier. În timpul liber, slugile se adunau într-un loc pe care îl fixau dinainte. Cînd erau împreună, se îmbătau, fumau haşiş şi îşi ocărau stăpînii, iar după ce se întorceau acasă, se puneau din nou pe muncă, smeriţi şi supuşi.

Vinkat încercă să-l atragă pe Raghu Rao în banda lui, dar acesta încercă să scape. I-ar fi fost greu să spună ce anume îl scîrbea la aceşti vattii de la oraş. Casele bogătaşilor i se păreau o moară uriaşă, care îi macină zi de zi pe cei săraci, transformîndu-i în criminali. Raghu Rao se străduia să-i observe îndeaproape pe vattiii de la oraş, să observe moravurile lor, şi oamenii aceştia îi aminteau tot mai des de povestea lui Darghia şi Bhimiia, pe care o auzise de la tatăl său. Darghia şi Bhimiia fuseseră cîndva mici proprietari de pămînt, dar cu timpul se ruinaseră, din moşieri ajunseseră muncitori agricoli, iar din muncitori agricoli, vattii, ca şi tatăl lui Raghu Rao. În cele din urmă izbutiseră să intre în graţiile zemindarului şi deveniseră argaţii lui vrednici de dispreţ. Acum, sub ochii lui Raghu Rao se petrecea o transformare asemănătoare: vatţi de la oraş fumau haşişi, se ţineau de beţii, se îndopau cu opiu şi deveneau pe zi ce trece la fel de ticăloşi ca şi Bhimiia şi Darghia. Oamenii aceştia, care la început nu se deosebeau prea mult de Raghu Rao, se tăvăleau în noroi şi decădeau văzînd cu ochii. Oraşul distrugea tot ce aceşti flăcăi de la ţară aveau sănătos şi bun într-înşii. Raghu Rao îşi dădea seama de influenţa distrugătoare a oraşului, dar pentru moment nu-i putea opune decît îngrijorare, tristeţea şi ura lui

neîmpăcată. Şi poate că tocmai această ură l-a ajutat să rămînă acelaşi din totdeauna, l-a ajutat să scape de soarta celorlalţi vattii.

Pe vremea aceea, Raghu Rao, care era un adevărat ţăran, se gîndea mai mult la el decît la alţii. Nu voia să fure, aşa cum făceau ceilalţi, şi muncea din răsputeri, căutînd să le facă pe plac stăpînilor săi. Dar toate sforţările lui rămîneau zadarnice. Uneori stăpîna îi arunca o bucată de pîine în plus, ca o pomană, şi-i spunea cu îngăduinţă :

— Eşti un băiat muncitor !

Timp de cîteva zile era sătul, dar după aceea foamea îl chinuia din nou şi trebuia să se mulţumească cu resturile de la masă. Într-o zi dispăru de la bucătărie o tăviţă, şi bineînţeles bănuiala căzu asupra lui Raghu Rao. Stăpîna îl stîlci în bătaie, iar negustorul îl ameninţă cu poliţia, dar cineva descoperi pe neaşteptate obiectul chiar în odaia stăpînilor sub pat. Lucrurile se sfîrşiseră aici, dar stăpînului şi stăpînei nici nu le trecuse prin minte să-i ceară iertare lui Raghu Rao. Oamenii aceştia ar fi preferat să moară decît să se umilească în faţa unui vattii ! Raghu Rao însă era nevoit să le ceară iertare aproape în fiecare zi pentru greşeli dintre cele mai neinsemnate... Mă rog, nu degeaba era el slugă şi ei stăpîni !...

După învinuirea atît de gravă pe care i-o aduseseră stăpînii săi, Raghu Rao îşi pierdu cu desăvîrşire curajul. Ca să-l mai înveselească

puţin, Vinkat îi povesti o istorioară necuviincioasă, care, după părerea lui, se potrivea cu întîmplarea, dar văzînd că tînărul rămîne la fel de întunecat, îl sfătui să fumeze haşişi. Raghu Rao nu-i urmă însă sfatul şi atunci Vinkat, care ţinea cu tot dinadinsul să-l facă să-şi uite necazul, veni la el într-o noapte, îl aşteptă să-şi termine treaba şi-l duse aproape cu sila într-un cartier în care femeile îşi vindeau trupul.

Raghu Rao nu cunoştea acest cartier şi nici măcar nu bănuia unde merge, dar Vinkat îi povesti pe drum că există undeva un loc unde va uita pe dată de toate necazurile. Cînd ajunseră în faţa casei, Vinkat îl împinse pe uşă, iar el rămase în prag, Raghu Rao se pomeni într-o încăpere strîmtă, îmbîcsită cu fum de mahorcă şi atît de slab luminată încît îi trebui cîtva timp ca să desluşească silueta unei femei care stătea pe un pat acoperit cu o cuvertură de un galben aprins şi se silea să zîmbească. Raghu Rao îşi aţinti privirea asupra lui Vinkat :

— Unde sîntem aici ?

— Ţine aceste opt anná, fiule, şi înveseleşte-te, îi răspunse Vinkat, lăsîndu-l singur cu femeia.

— Stai o dată jos, i se adresă femeia, arătînd cu mîna spre pat.

Raghu Rao o privea în tăcere, fără să se urnească din loc.

— Ce stai în picioare şi te uiţi la mine ? Aşază-te pe pat.

Glasul femeii tremura supărat.

— Spune-mi, îmi este îngăduit să pun mîna pe pieptul tău? întrebă Raghu Rao, continuînd să rămînă în picioare.

Femeia se uită la el ca şi cum n-ar fi înţeles întrebarea. Apoi răspunse:

— Fireşte! Doar plăteşti pentru asta.

Raghu Rao tresări cu dezgust. Picioarele îl purtau parcă singure dincolo de această încăpere şi într-o clipă se pomeni în stradă. Zadarnic îl striga femeia din urmă, zadarnic îl striga Vinkat; el mergea înainte, mergea din ce în ce mai repede, fără să-şi întoarcă privirea. La un moment dat, Raghu Rao începu să alerge. Alerga şi îşi spunea că nu va mai rămîne în oraşul acesta nici măcar o singură zi. Femeia din satul lui încercase să-şi salveze cinstea măcar într-o privinţă, pe cînd aici femeia se vinde toată, în întregime. Nu, Raghu Rao nu se mai simţea în stare să rămînă la Suriapet.

Acum, cînd şedea în celula cufundată în beznă şi îşi amintea de motivele care îl îndemnaseră să părăsească Suriapetul, lui Raghu Rao îi venea să zîmbească. De la Sripuram fugise la Suriapet, iar de la Suriapet la Haiderabad... La Haiderabad se angajase să tragă rikşa. Avea braţe puternice, picioare vînjoase, plămîni sănătoşi: trăgea neobosit trăsurica la deal şi cobora dealul într-o clipă, fără să obosească. Îi plăceau străzile asfaltate, lampioanele electrice, clopoţelul care atîrna de hulubele trăsurii. Iar noaptea, cînd izbutea să mănînce pe săturate, era

gata să creadă că şi-a înfăptuit visul. Proprietarul trăsurii îi dăruise două schimburi de haine şi Raghu Rao era fericit. Trecuseră şase luni de zile de cînd alerga ca un cal arab pe străzile Haiderabadului. Se obişnuise cu munca asta şi nici prin minte nu-i trecea să se întrebe de ce unii oameni stau în trăsură, în timp ce alţii o trag? Uitase pentru ce venise la oraş. Acum, cînd avea două schimburi de haine, mîncare de două ori pe zi şi cîteva rupii în buzunar, viaţa i se părea minunată, iar în ziua în care i-a trimis douăzeci de rupii tatălui său, nu s-a aflat în tot Haiderabadul un om mai fericit decît Raghu Rao. De altfel la Haiderabad se găseau şi biri[1] bune. Era plăcut să fumezi o ţigară, dar şi mai plăcut era să mănînci carne pe săturate.

După aceste şase luni care au trecut pe neobservate — cînd eşti sătul, timpul trece repede — Raghu Rao s-a îmbolnăvit. La început nici nu şi-a dat seama că e bolnav, dar într-o zi, pe cînd urca un deal cu trăsura, a simţit că i se face rău şi că puterile îl părăsesc. După un timp, începu să tuşească. Seara îl luă cu frig.

„Am friguri, friguri obişnuite", îşi spunea el, dar boala nu-i trecea şi în cele din urmă căzu la pat. Patronul, care îl socotea drept cel mai bun muncitor al său, îi dădu ceva bani; de altfel Raghu Rao avea mici economii personale. După o lună se simţi mai bine, dar puterile de altădată

[1] Foi de tutun răsucite în formă de ţigară.

îl părăsiseră. Acum nu mai putea să alerge atît de repede, îl sîcîia tusea. Doctorul îl sfătui să se odihnească vreo două luni, dar oare unui vatti îi este îngăduit să se odihnească? Ca să te odihnești, trebuie să ai ce mînca. Și s-a înhămat din nou. Se sufoca într-una, trupul îi era scăldat în sudoare și i se părea că tusea e gata să-i spargă pieptul și că dintr-o clipă în alta, sîngele îi va țîșni pe nas și pe gură. Și totuși era nevoit să muncească. Veniseră iarăși vremuri grele.

Raghu Rao căzu pe gînduri... Parcă vedea trecînd pe dinaintea ochilor săi un șir lung de mușterii: funcționari de birou care se tocmeau pentru fiecare anná; studenți care-l zoreau mereu; bandiți cu pumnalul în mînă care atacau pietonii prin ulicioarele întunecoase, pentru ca după aceea să tremure de frica poliției; bărbați și femei desfrînate, care făceau dragoste pe ascuns... Cînd Raghu Rao începea să tușească, oamenii aceștia îl împroșcau cu înjurături și, fără să-i plătească nimic, angajau o altă rikșă. Printre mușterii se aflau *maulavi* [1] și negustori pentru care el nu era un om, ci un cal, se aflau și femei care considerau trăsura lui drept un fel de leagăn pentru copiii lor. Cu cine n-a avut de-a face Raghu Rao! Era obișnuit să sufere în tăcere încă de pe vremea cînd trăia la țară, dar aici, la oraș, trebuia să îndure toate ocările cu zîmbetul pe buze.

Intr-o seară, cam pe la ora nouă, Raghu Rao aștepta în fața trăsurii, pe Abdalla-Road, cînd

[1] Invățați musulmani.

pe neașteptate auzi că-l strigă cineva. Intorcînd capul, zări un bărbat care purta sub braț un pachet de cărți. Omul nu semăna de fel cu mușteriii care se perindau zi de zi prin fața lui. Și de aceea îi cîștigă îndată simpatia. Avea o față veselă și prietenoasă, vorbea simplu și nu încerca să-și dea importanță. Inainte de a se urca în trăsură, noul mușteriu fixă singur prețul cursei — un preț destul de bun, care îl scutea pe Raghu Rao de tocmeală — iar în timpul drumului nu-l plictisi cu discuții fără rost și cu întrebări prostești, așa cum obișnuiau ceilalți, cărora nici nu le trecea prin minte că un asemenea om nu poate să vorbească în timp ce trage trăsura. Dacă vorbește, i se taie respirația. Mușteriul lui Raghu Rao se arăta înțelegător și în această privință: nu-l întrebă nimic și numai la jumătatea drumului, cînd ajunseră la capătul Ziafi-Road-ului, îi spuse încet:

— Acum trebuie să cotim în Akhtar-Road.

Urcușul era destul de greu și Raghu Rao începu să gîfîie. Simțea cum îi zvîcnesc tîmplele și cum îl înecă tusea. Mușteriul i se adresă pe un ton politicos dar poruncitor:

— Rikșă, oprește-te!

— Nu, nu, sahib! se împotrivi Raghu Rao. Să n-ai nici o grijă. Acum mi-a trecut și pot să trag mai departe.

Mușteriul repetă pe același ton care nu îngăduia nici o împotrivire:

— Rikșă, stai!

Raghu Rao se opri. „Acum o să se înfurie, o să mă ocărască şi n-o să-mi dea nici un ban", gîndi el, dar muşteriul coborî din trăsură şi porni pe jos alături de dînsul.

— După ce o să se isprăvească panta, am să mă urc iarăşi, îi zise el. Eşti mulţumit ?

Raghu Rao se uită cu recunoştinţă la omul acesta cu faţa smeadă. Ochii lui mari şi luminoşi erau plini de compătimire.

— Tuşeşti de mult ?

— Cam de vreo lună...

— Unde stai ?

— In curtea lui Goband Ram.

— Faci parte din sindicat ?

— Cum adică? întrebă Raghu Rao, nedumerit.

Omul îşi lăsă mîna pe umărul lui Raghu Rao, tăcu un timp, apoi îşi reluă vorba :

— Tu nu eşti singurul om care trage rikşa pe pămîntul ăsta. Uite, chiar aici la noi în oraş se află mulţi oameni ca tine şi toţi au aceleaşi griji şi aceleaşi necazuri pe care le ai şi tu. Toţi oamenii aceştia suferă de aceeaşi boală, iar pentru această boală nu există decît un singur leac : cei ce lucrează cu rikşa să se organizeze şi să lupte uniţi în sindicatul lor.

Raghu Rao se uită cu neîncredere la interlocutorul său. Oare slugile care spălau vasele la Suriapet nu se organizaseră într-o bandă ca să-şi prade stăpînii ? Nemulţumit şi dezamăgit, el îndepărtă de pe umăr mîna însoţitorului său.

— Nu, sahib ! Nu fac parte din nici un sindicat şi nu vreau să intru în nici o bandă !

Omul merse cîtva timp în tăcere, apoi continuă să-i pună lui Raghu Rao tot felul de întrebări : voia să ştie cum îl cheamă, de unde e de fel, cît cîştigă, cum i se pare munca cu rikşa, în ce mod frînează trăsura cînd merge la vale, unde se poate mînca ieftin şi unde se poate găsi o locuinţă ieftină, dacă patronul are grijă de oamenii săi, dacă le dă hrană şi locuinţă. Era vorba de probleme serioase şi Raghu Rao deveni încetul cu încetul mai vorbăreţ. Prins în focul discuţiei, el nici nu băgă de seamă că între timp urcaseră dealul, că trecuseră prin tot felul de pieţe şi ulicioare întortocheate şi că acum se aflau în faţa unei case. În tot acest timp, muşteriul umblase pe jos. Îi plăti lui Raghu Rao şi-l rugă să intre în casă.

— Ai să iei un ceai cu noi şi pe urmă ai să-ţi vezi de drum !

Raghu Rao refuză.

— Dar intră o dată ! S-a făcut frig. Ceaiul o să te încălzească şi o să-ţi dea putere. Haide o dată !

Locuinţa necunoscutului — o căsuţă mică, dar curată şi îmbietoare — era compusă din două odăi învecinate, despărţite printr-o perdea pestriţă. In prima odaie erau trei scaune joase şi o bancă lungă, pe care se afla o pernă albastră. Pe jos era întins un covor gri, cu reflexe argintii, iar de-a lungul pereţilor se aflau rafturi cu cărţi.

Raghu Rao privea uimit prin încăperea aceasta cu totul nouă pentru el, dar pe neaşteptate zări în faţa lui o femeie înaltă, slabă şi negricioasă. Femeia intrase în odaie dînd perdeaua la o parte. În urma ei alerga o fetiţă, care, cînd îl văzu pe tovarăşul de drum al lui Raghu Rao, îi cuprinse genunchii cu mîinile.

— Să facem cunoştinţă! i se adresă lui Raghu Rao stăpînul casei, zîmbindu-i cu blîndeţe. Numele meu e Makbul. Aceasta e soţia mea, Sariia, iar aceasta, fiica mea, Amna. Şi luînd fetiţa în braţe, continuă: Iar acesta e prietenul nostru, tovarăşul Raghu Rao. Dă-i bună seara, fetiţă, şi roagă-l să te ia în braţe.

Amna întinse mînuţele spre Raghu Rao, care se grăbi s-o aşeze pe genunchi. Era uimit, dar şi tulburat în acelaşi timp.

Fetiţa îşi aţinti privirea asupra lui şi rosti cu glas răsunător:

— Salut roşu tovarăşului!

Raghu Rao se uită nedumerit la oamenii aceştia buni şi simpatici care îi zîmbeau cu prietenie, şi, încredinţat că fetiţa a repetat un salut pe care cineva obişnuia să-l spună în glumă, îi răspunse:

— Salut roşu!

Amna şi Sariia izbucniră în rîs, iar Makbul îi zise zîmbind soţiei sale:

— Tovarăşul are să mănînce cu noi.

Raghu Rao era din ce în ce mai mirat, dar de data aceasta nu răspunse nimic.

Pe jos era întins un *dastarhan* [1] şi toată lumea începu să mănînce din farfurioare chinezeşti. Raghu Rao simţea cum i se revarsă în suflet un val de căldură: fetiţa rămăsese la el în braţe şi îl mîngîia cu mînuţele întocmai ca pe tatăl ei, iar amfitrioana avea grijă să-i ofere tot ce era mai bun pe masă. Makbul mînca în tăcere şi Raghu Rao era nerăbdător să pună o mulţime de întrebări: voia să ştie cui anume i se adresează cuvîntul „tovarăşe", şi ce înseamnă „salut roşu"? Şi mai ales dorea să ştie de ce i se vorbeşte atît de simplu şi de prieteneşte ca de la egal la egal.

După masă Sariia strînse dastarhanul şi-i întinse musafirului o *piala* [2] cu cafea neagră. După ce-şi bău cafeaua, Raghu Rao se hotărî să deschidă vorba, dar Makbul i-o luă înainte:

— Cu tusea asta a ta n-ai voie să munceşti noaptea!

Raghu Rao tăcu.

— Sindicatul nostru are medic. Poţi să te tratezi la el în mod gratuit.

Raghu Rao nu răspunse nici de astă dată.

— Cum poţi să dormi pe un ger ca acesta sub cerul liber? Rămîi să dormi la noi!

— Ce înseamnă cuvîntul „tovarăş"? întrebă, în sfîrşit, Raghu Rao.

Makbul se ridică încet de pe scaun şi, fără să răspundă la întrebare, îi zise soţiei sale:

---

[1] Un fel de faţă de masă.

[2] Ceaşcă în formă de con răsturnat, fără toartă, folosită în Asia.

— Sariia, tovarăşul doarme la noi.

Stăpîna casei aduse din odaia de alături un maldăr de plăpumi şi de perne şi-i aşternu musafirului pe covor. După ce răsfoi cîteva cărţi, Makbul alese una din ele şi se întinse pe jos, alături de Raghu Rao.

Amîndoi se înfăşurară în plăpumi, apoi Makbul deschise cartea şi o aşeză în faţa musafirului. Fără să-şi dea seama, Raghu Rao începu să mîngîie filele albe, netede şi lucioase, peste care se revărsa lumina blîndă a lămpii. Îi plăcea hîrtia pe care erau imprimate literele suple ca mătasea şi-i părea nespus de rău că nu ştie să citească. După cîteva clipe îi întinse cartea lui Makbul care o deschise la prima pagină, unde era desenată harta lumii.

— Aceasta-i patria noastră, Hindustanul! începu el, arătînd cu degetul pe hartă.

Povestirea ţinu mult. Afară se lăsa întunericul. Mai tîrziu, Raghu Rao avea să-şi amintească de fiecare amănunt, de fiecare cuvînt al lui Makbul. Makbul îi spusese în noaptea aceea că visul de veacuri al omenirii, care era şi visul lui, nu este uşor de realizat. Dacă vattiii se vor uni însă, vor izbuti prin efortul lor comun să cucerească cetăţi mult mai puternice şi mai de temut decît vastele domenii ale lui Djagan Nath Reddi. Cuvintele lui Makbul curgeau lin şi nimeni pe lume n-ar fi fost în stare să le îngrădească drumul spre inima lui Raghu Rao!

În noaptea aceea întunecoasă, Raghu Rao

înţelesese în sfîrşit care este scopul vieţii sale. Fapte şi întîmplări care pînă atunci i se păreau confuze, i se dezvăluiau acum în adevărata lor însemnătate: pînă în clipa aceea se descurca printre lucruri orbeşte, pe dibuite, dar iată că ele i se înfăţişau pe neaşteptate într-o lumină nouă, strălucitoare. Raghu Rao îşi găsise în sfîrşit echilibrul.

„Sînt tînăr — îşi spusese el în noaptea aceea — iar adevărul pe care l-am aflat astăzi e şi el tînăr. Prin urmare, seminţele vor fi aruncate şi roadele vor fi culese!"

Acum, cînd era întemniţat, Raghu Rao îşi amintea din nou de noaptea aceea... El şi Makbul şedeau în capul oaselor, înfăşuraţi în plăpumi. Makbul vorbea; alături, pe covor, dormea Sariia, iar lîngă ea răsufla uşor micuţa Amna; mînuţa ei de copil ieşea mereu de sub plapumă; lumina blîndă a lămpii arunca pe pereţi umbre prietenoase...

Raghu Rao retrăia intens fiecare scenă şi fiecare amănunt, dar nu izbutea să-şi amintească nici de clipa în care adormise, nici de ora la care se deşteptase. Totuşi ţinea minte şi acum că în zori deschisese ochii şi o zărise pe Sariia, care îi învelea cu plapuma picioarele dezgolite. Era atîta duioşie în gestul acestei femei, încît lui Raghu Rao i se umpluseră ochii de lacrimi. După ce-l învelise pe el, Sariia îndreptase cu băgare de seamă plapuma lui Makbul şi cearşaful fetiţei, apoi adormise, răsuflînd uşurată, cu mîna

micuței Amna în mîna ei. Raghu Rao plîngea încetișor și nu-i era rușine că plînge, pentru că lacrimile lui erau lacrimi de bucurie. În noaptea aceea își făurise un cămin.

Zăngănitul zăvoarelor și scrîșnetul ușii alungară într-o clipă aceste viziuni din trecut: chipul lui Makbul, chipul Sariiei și al micuței Amna dispărură.

În celula lui Raghu Rao se aprinse lumina, o lumină orbitoare și directorul închisorii intră, însoțit de doi gardieni. Raghu Rao nu se ridică de pe scaun; de altfel, nici n-ar fi fost în stare să o facă, chiar dacă ar fi vrut. Gardienii îi desfăcură cătușele, iar directorul închisorii îi porunci să se ridice în picioare. Raghu Rao se ridică încet, răsuflă adînc și își îndreptă umerii. Cătușele grele îi alunecaseră pe genunchii răniți, pricinuindu-i o durere ascuțită. Totuși, se ridică în picioare și încercă să se țină drept.

Directorul închisorii desfăcu o coală mare de hîrtie și începu să citească sentința. Hîrtia îi tremura în mînă, iar pe fața lui de om josnic, apăruseră broboane de sudoare. Tribunalul suprem respinsese cererea de grațiere.

A doua zi, la orele 7 dimineața, va fi spînzurat.

Directorul închisorii își șterse fruntea cu batista, apoi îl întrebă pe Raghu Rao:

— Ai ceva de spus?

Raghu Rao răspunse printr-un zîmbet.

Directorul închisorii își aținti privirea asupra lui. Era prima oară cînd avea de-a face cu un

astfel de om. În cei treizeci de ani avusese prilejul să vadă nenumărați pușcăriași. Printre ei se aflau bandiți de un curaj nemaiîntîlnit. Oamenii aceștia știau dinainte ce-i așteaptă pentru faptele lor și totuși, cînd auzeau sentința de condamnare la moarte, izbucneau în blesteme la adresa ocîrmuirii și a judecătorilor. Unii plîngeau, leșinau sau se mîniau, alții își frîngeau mîinile, încercau să-și pună capăt vieții și cădeau în genunchi rugîndu-se la Dumnezeu, dar nu se întîmplase încă niciodată ca un condamnat la moarte să primească sentința cu zîmbetul pe buze.

Directorul închisorii se uita drept în ochii lui Raghu Rao și încerca să-i ghicească gîndurile. De ce zîmbea condamnatul? Se simțea slab, îi era frică de moarte, sau poate că avea vreo dorință pe care nu îndrăznea s-o exprime?

Directorul închisorii își frămînta mintea în zadar. În viața lui avusese de-a face numai cu criminali înrăiți și nici prin minte nu-i trecea că un om — un om în adevăratul înțeles al cuvîntului — poate zîmbi și din mîndrie.

Și rușinat, sau poate chiar dezamăgit, se grăbi să părăsească celula.

Gardienii rămaseră locului în tăcere, apoi începură să se sfătuiască în șoaptă. În cele din urmă, unul din ei, care părea mai mare în grad, se apropie de condamnat și-i spuse:

— Ni s-a poruncit să-ți punem cătușele, dar

noi nu vrem. Şi nici nu te vom lega de zid. Poţi să te plimbi prin celulă.

— Dacă vă e frică să nesocotiţi porunca, n-aveţi decît să-mi puneţi iarăşi cătuşele, răspunse Raghu Rao.

— Nuu ! Nu ne e frică !

Gardianul şef întrebă cu glasul pe jumătate :

— Nu vrei să mănînci ceva ? Sau să bei ?... Poate doreşti ceva dulce, un şerbet ? N-ai decît să ne spui şi-ţi aducem.

— Nu-mi trebuie nimic, răspunse Raghu Rao. Aş vrea să ştiu numai cît e ceasul.

Gardianul ieşi pe sală, se uită la ceasornicul care atîrna de perete, în camera de gardă şi, înapoindu-se, spuse :

— E ora cinci. Îndată o să se întunece.

Raghu Rao tăcea. Temnicierii părăsiră celula, cu capul în pămînt. Din nou scrîşni uşa, din nou zăngăniră zăvoarele care se închideau, şi zăngănitul acesta semăna cu zgomotul pe care îl face un bolovan atunci cînd se rostogoleşte într-o groapă.

Apoi se lăsă în jur o linişte desăvîrşită, o linişte de mormînt.

Raghu Rao se plimba încet prin celulă, căutînd să ţină picioarele cît mai departe unul de altul : în felul acesta lanţul se întindea şi nu mai venea în atingere cu rănile.

De la un zid la altul erau patru paşi... Unul, doi, trei, patru... Unul, doi, trei, patru... Pe urmă

te întorceai şi porneai înapoi, pînă la zidul opus: exact patru paşi !

Raghu Rao îşi controla fiecare mişcare cu un sentiment nou, ciudat, ca şi cum nu ar fi fost vorba despre el, ci despre un altul. Faţa, nasul, urechile, pieptul său mai erau încă vii, dar mîine în zori viaţa într-însul, senzaţiile, gîndirea, mişcarea vor înceta să mai existe... Nu, toate acestea nu vor mai exista niciodată...

Nu-i era frică de moarte.

Naşterea omului, copilăria, tinereţea, maturitatea, ofilirea treptată, bătrîneţea şi moartea i se păreau lui Raghu Rao lucruri dintre cele mai fireşti, şi totuşi în mintea lui îşi croia drum o întrebare : oare de ce-i fusese hărăzit să moară tocmai acum ? Pînă la bătrîneţe mai avea de străbătut un drum lung, iar trupul său era departe de a fi ofilit. Viaţa lui era ca o grădină în prag de primăvară : pomii încă n-au înflorit, peste crengile lor nu s-au abătut ploile repezi de vară, curcubeul multicolor nu s-a arătat pe cer, în frunzişul copacilor încă n-a răsunat cîntecul privighetorii. Şi dacă într-o grădină nu cîntă privighetoarea, parcă îi lipseşte ceva...

Raghu Rao se aplecă ; de jos venea frig şi umezeală ; îşi sprijini bărbia în mînă şi căzu pe gînduri...

...Dacă Makbul nu l-ar fi trimis la doctor, nu s-ar fi făcut bine niciodată. Makbul l-a ajutat să-şi refacă forţele, Makbul l-a învăţat să scrie şi să citească şi tot el i-a găsit de lucru la o

fabrică de hîrtie, îndreptîndu-l în felul acesta spre o muncă mai puţin vătămătoare pentru sănătatea lui.

La fabrică, Raghu Rao a înţeles pe deplin mecanismul complotului inuman la care iau parte atît marii capitalişti de la oraşe, cît şi moşierii de la sate. Mrejele acestui complot cuprinseseră toate domeniile vieţii şi pentru a-l elibera pe om, pentru a-l face mai bun, pentru a înnoi şi schimba această viaţă, trebuia să învingi rezistenţa lumii vechi, care şi-a trăit traiul. În fabrică Raghu Rao a învăţat să lupte, dar a aflat mai ales multe lucruri noi. A aflat cum celuloza şi cîrpele vechi şi murdare sînt prelucrate şi dau hîrtie mătăsoasă, albă ca zăpada ; cum se transformă minereul de fier într-o maşinărie care duduie cadenţat, ca o inimă caldă, uriaşă ; cum acelaşi minereu, topit din nou, se transformă în pluguri, în piese puternice de maşini sau în ace subţiri şi lucioase.

Acum, cînd trăia această viaţă nouă şi neasemuit de frumoasă, Raghu Rao devenise dornic să cunoască prefacerile petrecute în vremurile de demult. Voia să afle cum s-au format cărbunii de piatră, de unde a apărut petrolul în pămînt şi ce energie ascunde radiul şi, după ce a aflat toate acestea, şi-a înălţat capul cu mîndrie : acum era egal cu tovarăşii săi şi putea să păşească în rînd cu ei. Acum, cînd îşi dădea seama că numai mîinile lor harnice sînt în stare să smulgă din adîncuri comorile pe care pămîn-

tul le păstrează cu atîta zel, se simţea legat de ei pentru totdeauna. Da, lui Raghu Rao îi era limpede că nu negustorii şi oamenii lacomi de aur fac viaţa mai bună şi mai frumoasă, ci muncitorii, constructori ai unei vieţi noi.

Dacă Raghu Rao ar fi muncit zece ani în altă parte, n-ar fi aflat atîtea lucruri noi cîte a aflat în anul pe care l-a petrecut la fabrică. Nu lupta singur, nu se bizuia numai pe propriile lui forţe, ştia cum trebuie condusă o grevă şi nu se descuraja atunci cînd i se întîmpla să sufere o înfrîngere. Uneori avea de-a face cu slugile patronului, care nu se deosebeau prin nimic de servitorii zemindarului şi o dată a trebuit să se apere de oamenii tocmiţi de patron, care-l atacaseră cu cuţitul şi cu bîta. Apoi a fost concediat de la fabrică şi a stat patru luni la închisoare.

Raghu Rao nu se aştepta să-l întîlnească la închisoare tocmai pe ciobanul Naghişvar, care era din acelaşi sat cu el. Naghişvar i-a povestit despre schimbările petrecute în satul lui de baştină, Sripuram. Şi în viaţa satului începuse să se schimbe ceva şi asta nu-l surprindea cîtuşi de puţin pe Raghu Rao. Vattiii, care răbdaseră smeriţi o asuprire de veacuri, muncitorii agricoli, ciobanii şi locuitorii pădurilor din tribul koja, cu alte cuvinte toţi oamenii lipsiţi de pămînt, se grupaseră într-o uniune, iar după aceea îi ceruseră lui Djagan Nath Reddi, stăpînul a patruzeci de sate, să le înapoieze pămîntul. La Sripuram aveau loc tot felul de tulburări, poli-

ţiştii îi arestau pe vattii, îi azvîrleau în temniţă şi îşi băteau joc de ei. Focul însă izbucnise şi vattiii luptau cu dîrzenie. Pe alocuri începuseră să cultive terenurile neînsămînţate, fără să mai ceară învoirea zemindarului, fapt de care se făcuse vinovat şi Naghişvar.

Aceste veşti îl bucurau nespus de mult pe Raghu Rao. Nici nu-i venea să creadă că pînă şi cei din tribul koja, care trăiau prin păduri ca sălbaticii, au început să se desmeticească şi au cutezat să se ridice împotriva robiei.

— Cei din tribul koja sînt cei mai dîrji prin părţile noastre, povestea Naghişvar. Dacă i-ai vedea cît sînt de uniţi, nici nu ţi-ar veni să-ţi crezi ochilor! Dar şi noi, ciobanii, v-am luat-o înainte, vouă, vattiilor. Acuma să te ţii!

Naghişvar izbucni în rîs şi îşi trecu mîna prin păr, dar după o clipă faţa lui se întunecă.

— Ce-i cu tine? îl întrebă Raghu Rao.

Naghişvar lăsă capul în jos: de la frunte şi pînă în creştetul capului se întindea o cicatrice adîncă, cu marginile roşiatice. Pe locul acela nu mai rămăsese nici un fir de păr, ca după o arsură.

— Cine te-a schilodit în halul ăsta? întrebă uimit Raghu Rao.

— Toţi arestaţii au fost închişi în grajdul zemindarului, răspunse Naghişvar, cu oboseală în glas. Pe mine m-au închis în altă parte... Două zile nu mi-au dat de mîncare. Şi m-au bătut, dar eu n-am vrut să dau în vileag numele tova-

răşilor mei. Atunci mi-au ars părul şi mi-au zgîriat pielea de pe cap cu un cui... Rîdeau şi spuneau: „Croim pe capul tău drumul spre Moscova. Pe drumul ăsta e sigur că ai să ajungi acolo, ai înţeles?“ Ce să înţeleg?... Am simţit o durere atît de cumplită, încît am leşinat...

Raghu Rao era atît de uimit încît nu-şi găsea cuvintele. Naghişvar tăcu şi el un timp, apoi îşi trecu mîna peste cicatrice şi zise îngîndurat:

— Tare aş vrea să ştiu şi eu ce-i aceea Moscova.

— Se poate să nu ştii?

— Nu ştiu, dragul meu, răspunse Naghişvar, clătinînd din cap.

— Moscova e un oraş, zise Raghu Rao şi, după o clipă de gîndire, adăugă: Mai mult decît atît: Moscova e însăşi Ideea.

Naghişvar clătină neputincios din cap.

— Eu nu ştiu carte, dragul meu — zise el — eu sînt un biet cioban care trăieşte în pădure. Atîta ştiu: că nici eu, nici tatăl meu, nici tatăl tatălui meu n-au avut niciodată pămînt. Acum însă tragem nădejde să primim pămînt, şi atîta timp cît sîntem vii, va trăi în inimile noastre şi nădejdea asta.

— Nădejdea ta poartă numele de Moscova!

— Dacă-i aşa — vorbi cu hotărîre Naghişvar — pot să-mi sfîşie tot trupul, dar nădejdea mea tot n-am s-o părăsesc!

Raghu Rao strînse cu putere mîna lui Naghişvar.

— Numai să ne dea drumul, şi vom pleca împreună în sat!

Nu li se dădu însă drumul. Naghişvar rămase pentru mai multă vreme la închisoare şi Raghu Rao hotărî să plece îndată la drum.

La poarta închisorii îl aştepta Makbul cu tovarăşii. Raghu Rao îi vorbi lui Makbul despre intenţia sa şi acesta îl aprobă de îndată: era şi el de părere că a sosit timpul ca Raghu Rao să se întoarcă la el în sat şi să conducă mişcarea ţărănească.

— Situaţia s-a agravat, zise Makbul. Poliţia *nizamului*[1] nu mai e în stare să ţină piept ţăranilor cu propriile ei forţe şi de aceea a chemat în ajutor o armată întreagă de *razakari*[2]. Acum încearcă împreună să înăbuşe răscoala care a izbucnit pe domeniile lui Djagan Nath Reddi.

— Cum se poate? Djagan Nath Reddi e hindus, iar frăţia razakarilor e o organizaţie musulmană. Ce au ele comun?

— Bogătaşii şi asupritorii au acelaşi Dumnezeu. Cînd forţele reacţionare din ţara noastră sînt ameninţate de o înfrîngere, ele nu mai ţin seama de dezbinarea religioasă, răspunse Makbul.

Makbul îi dădu lui Raghu Rao adresele unor oameni care aveau să-l găzduiască, iar tovarăşii

---

[1] Titulatura suveranului fostului principat Haiderabad.
[2] Organizaţie militară de voluntari, creată în principatul Haiderabad în 1948, pentru asuprirea hinduşilor şi înăbuşirea răscoalei ţărăneşti.

săi, care cunoşteau bine situaţia locală, îi dădură numeroase sfaturi. După ce învăţă pe dinafară adresele, Raghu Rao îl îmbrăţişă pe Makbul, se despărţi de el şi porni la drum.

Pe măsură ce se depărta de Haiderabad, Raghu Rao întîlnea în drumul său tot mai multe ruine şi sate pîrjolite; nenorocirea care se abătuse asupra ţării sale lua proporţii îngrijorătoare. Raghu Rao zărea din cînd în cînd silueta unui ţăran care lucra la cîmp, dar pe măsură ce se îndepărta de capitala principatului, regiunea devenea din ce în ce mai pustie.

Nimi, smochini, salcîmi, lanuri de mei, tufişuri, iar de amîndouă părţile drumului grămezi de stînci negre, azvîrlite parcă în joacă de mîinile unor copii uriaşi... Raghu Rao cunoştea această privelişte încă din copilărie, o cunoştea în amănunt şi totuşi ea i se părea astăzi ciudată. Nu-i vedea aici nici pe cei care seamănă mei pe ogoare, nici pe cei care sădesc *undami* pe haturi, nici pe cei care sapă şi bătătoresc potecile din sat pînă la ogoare. Detaliile tabloului rămăseseră neschimbate — aceleaşi culori şi aceleaşi proporţii — dar din el lipsea tocmai elementul principal: omul, care transformă natura şi-i dă viaţă şi înţeles. Ai fi zis că în centrul unui tablou care îţi era familiar se căscase un gol, o gaură făcută de cineva din răutate.

Cînd Raghu Rao ajunse în satul Kerim-Nagar, unde urma să se întîlnească cu ţăranul Illa

Redi, nu mai găsi acolo decît scrum. Înainte satul număra cincizeci-șaizeci de case, dar acum de-abia dacă se mai zărea ici-colo cîte un perete de lut. Deși fără etaj, casa lui Illa Redi, casă de om înstărit, era mai trainică decît casele celorlalți, dar nici din ea nu mai rămăseseră acum decît zidurile. În curtea pavată cu piatră de Șahhabad, lîngă șanțul pentru scurgerea apei, se aflau doi bolovani și o cană. Zidurile casei mai fumegau încă. În mijlocul curții zăcea trupul decapitat al lui Illa Redi. Capul se rostogolise într-o parte. Raghu Rao își dezlipi cu greu privirea de la ochii aceia bulbucați și lipsiți de viață și porni abătut mai departe.

Lui Illa Redi nu-i fusese sortit să citească scrisoarea pe care o aducea Raghu Rao din partea lui Makbul. Dar moartea lui dovedea că era vrednic de încrederea acestuia.

Din satul pîrjolit Raghu Rao se îndreptă spre pădurea Budjan. În fața lui se întindeau lanuri de mei distruse de foc. Deodată apăru de undeva un șacal care o zbughi într-o clipă în tufele de la marginea drumului. Ceva mai departe, se zărea cadavrul unei fete. Raghu Rao îl ridică, îl duse la marginea ogorului, unde se afla o movilită și scormonind pămîntul cu mîinile îl acoperi cu lut și pietriș.

După ce se scutură de pămînt, Raghu Rao porni mai departe. Avea ochii injectați și gîtul uscat, îi era sete. Ar fi băut orice, numai să-și potolească setea aceea chinuitoare.

În semiîntunericul răcoros al pădurii Budjan se simți mai liniștit. Prin frunzișul copacilor umbroși ciripeau păsările, iar tăcerea din jur nu era tulburată decît de zgomotul pașilor săi și de foșnetul lighioanelor care se pitulau prin tufe. În fața lui șerpuia o potecă abia vizibilă, care se afunda în desiș. Raghu Rao umbla cu băgare de seamă; îi era parcă teamă, dar în același timp nădăjduia să dea de urma oamenilor de care avea nevoie și de aceea își pleca urechea la orice zgomot. Privea mereu în jurul său și uneori i se părea că cineva îl urmărește de după copaci, gata să sară asupra lui cu pumnii. Dar pădurea era pustie.

După un timp, în tăcerea din jur răsună un strigăt:

— Stai! și Raghu Rao încremeni pe loc. În vîrful unui colnic uriaș, năpădit de tufe, apăruse o femeie înaltă, cu părul cărunt și cu fața negricioasă și zbîrcită. Femeia ținea în mînă o pușcă.

Raghu Rao o recunoscu.

— Kașamma!

Femeia lăsă arma jos și, ducînd mîna streașină la ochi, se uită țintă la el.

— Nu mă recunoști? Sînt Raghu Rao! Raghu Rao, tovarășul lui Makbul!

Kașamma coborî povîrnișul în grabă, urmată de un grup de oameni înarmați, și cînd se află la un pas de Raghu Rao, îl recunoscu.

— De ce ai slăbit așa, fiule? întrebă ea,

mîngîindu-l pe frunte. Mai, mai să nu te recunosc.

— La închisoare nu-i ca acasă, mătuşico!

— Ai scăpat de mult?

— De-abia alaltăieri mi-au dat drumul.

— Makbul e sănătos?

Glasul acestei femei bune şi miloase trăda îngrijorarea şi Raghu Rao era atît de mişcat, încît nu-şi găsea cuvintele.

Kaşamma, mama lui Illa Redi, se interesa despre munca lor şi despre sănătatea lui Makbul, ca şi cum nimic nu s-ar fi întîmplat, ca şi cum fiul ei n-ar fi murit de curînd, apărînd drepturile ţăranilor. Raghu Rao nu putea să uite nici acum ochii lui, lipsiţi de viaţă.

— Cînd s-a întîmplat asta? întrebă el într-un tîrziu.

Kaşamma ocoli un răspuns direct.

— Aşa s-a întîmplat peste tot, aşa s-a întîmplat în toate satele în care uniunile ţărăneşti n-au vrut să plătească dările către moşier. Satul nostru a fost atacat noaptea. Dacă ar fi venit ziua, am fi păţit-o şi mai rău cu toţii, dar cînd s-a lăsat întunericul, mulţi au izbutit să fugă în pădure. E multă lume cu mine aici.

Kaşamma vorbea cu glas stăpînit şi chipul ei nu trăda nici urmă de deznădejde. Raghu Rao ştia de la Naghişvar cît de dreaptă şi curajoasă se arătase această femeie. La adunările uniunii ţărăneşti, Kaşamma se ridicase uneori împotriva propriului ei fiu, iar cînd Illa Redi avea

alte păreri decît majoritatea sărăcimii, ea căuta să-i arate greşelile. Cînd se uita la faţa înţeleaptă, acoperită de zbîrcituri, a Kaşammei, lui Raghu Rao îi veneau în minte ciudatele zicale din limba *telugu*, în care poporul proslăveşte femeia.

„Femeia bună — glăsuieşte una din aceste zicale — e sclavă la muncă, vizir la sfat, preoteasă în dragoste şi mamă lîngă leagăn."

„Ba uneori e şi soldat în luptă", îşi spuse Raghu Rao căci sosise timpul altor zicale şi proverbe. În satele din Andhra, din mijlocul poporului, se nasc acum zicale şi proverbe noi.

— Ce-i de făcut? întrebă Kaşamma. Ţăranii s-au împrăştiat şi se ascund prin păduri...

— Şi Makbul şi alţi tovarăşi sînt de părere că uniunile ţărăneşti trebuie să treacă de îndată la împărţirea pămîntului între ţăranii săraci, răspunse Raghu Rao. E drept că oamenii nu mai plătesc dările către nizam şi dijma către moşier, dar cu asta n-au făcut prea mare lucru. Ce rost are să stăm în pădure şi să aşteptăm? Trebuie să ne întoarcem în satele noastre şi să le apărăm. E timpul să se dea pămînt ţăranilor!

— Are dreptate! observă unul dintre însoţitorii Kaşammei. Şi noi, cei din tribul koja, avem nevoie de pămînt! E timpul să se dea pămînt locuitorilor de prin păduri! Atunci prietenia dintre noi şi ţărani va fi mai trainică!

— Da, voi aveţi dreptul de a avea pămînt, îl asigură Raghu Rao.

Locuitorii pădurilor Andhrei luptau din vremuri străvechi împotriva cotropitorilor străini și erau gata în orice clipă să-și verse sîngele pentru pămîntul lor. Pînă și copiii auziseră despre Aluri Sita Ram Radju, conducătorul triburilor din păduri, iar legenda potrivit căreia Aluri Sita mai trăiește și astăzi în pădurile Andhrei trecea din gură în gură, însuflețindu-i pe vitejii koja în lupta lor împotriva asupritorilor.

Printre cei care făcuseră cerc în jurul Kașammei se afla un *ceamar* [1] și un *malu* [2].

— Așa e! vorbi unul din ei. Numai să poftească cineva să ne ia pămîntul, atunci cînd va fi al nostru. Va trebui să ni se dea și nouă partea noastră!

— Vi se va da, răspunse Raghu Rao. Pămîntul va aparține numai acelora care-l muncesc, nu-i așa?

După ce se gîndi puțin, Kașamma i se adresă unui koja care stătea în spatele ei:

— Ramul, vestește pe toți oamenii din pădure că ne întoarcem în Kerim-Nagar ca să împărțim pămîntul.

Ramul împreună cu ceamarul și malu-ul porniră de îndată să ducă oamenilor îmbucurătoarea veste a împărțirii pămîntului.

— Mi-e tare sete, zise Raghu Rao, întorcîndu-se spre Kașamma.

[1] Membru al castei pielarilor.
[2] Muncitor agricol.

Femeia aduse un ulcior cu apă și Raghu Rao își lipi buzele de marginile lui.

— Mătușico — vorbi el, după ce își potoli setea — eu cred că ai să te descurci și singură, dar dacă vrei, rămîn să te ajut.

— Nu, Raghu Rao — răspunse Kașamma — acum poți să pleci. Știu eu ce am de făcut, să n-ai nici o grijă!

Raghu Rao plecă, dar după ce făcu doi-trei pași, întoarse capul și privi în urmă. Kașamma ședea în vîrful colnicului, cu arma pe genunchi și se uita la el; fața ei căpătase o expresie nouă, de teamă și de încordare. Raghu Rao își văzu de drum, fără să dea importanță acestui fapt, dar Kașamma îl strigă din urmă:

— Ascultă, Raghu Rao!

Raghu Rao se opri. Kașamma ședea tăcută, cu ochii duși în zări. După cîteva clipe îl întrebă, aproape în șoaptă:

— Spune-mi, ochii i-au rămas... deschiși?

În mintea lui Raghu Rao răsări din nou, cu o limpezime uimitoare, priveliștea pe care o văzuse de curînd: zidurile goale înnegrite de fum, curtea pavată cu piatră de Șahabad, trupul decapitat, care zăcea în mijlocul curții, capul care se rostogolise într-o parte, ochii larg deschiși, în care încremenise parcă o întrebare...

Raghu Rao își plecă privirea, fără să răspundă un singur cuvînt.

Kașamma tăcea și ea, cu ochii ațintiți în gol. Deodată își lăsă capul pe genunchi, părul ei

alb i se împrăștie pe umeri și ochii i se umplură de lacrimi — lacrimi grele care picurau necontenit pe țeava armei.

Lui Raghu Rao îi era milă de această femeie, totuși încercă să se stăpînească și porni mai departe. Nu devenise nepăsător: în sufletul lui sălășluia ca și înainte dragostea față de prieteni și compătimirea față de durerea mamei, dar acum judeca lucrurile într-un fel nou, acum își dădea seama că drumul spre viitor va fi un drum greu și chinuitor. Se va vărsa mult sînge și multe lacrimi înainte de a face măcar un singur pas, o jumătate de pas sau poate chiar un sfert de pas pe acest drum!

Cît despre Kașamma, Raghu Rao își dădea seama că femeia aceasta nu mai seamănă cu cea de odinioară. Kașamma era îndurerată pînă în adîncul sufletului, dar asta n-o va împiedica nici pe ea, nici pe celelalte mame care și-au pierdut copiii, să pășească pe un drum nou și să-și reverse dragostea asupra miilor de orfani. Nu, Raghu Rao nu era îngrijorat de soarta Kașammei și de aceea nu se opri din drum ca s-o mîngîie pe această femeie care plîngea în hohote.

În clipa aceea Raghu Rao luase o nouă hotărîre; la această amintire chipul i se însenină și acum, în ajunul execuției. Nu voise să rămînă un simplu vestitor, care le aduce oamenilor fericita știre a împărțirii pămîntului, el voia să și participe la această acțiune. Va împărți el însuși pămîntul, ca să vadă cu ochii lui cum se

luminează de fericire fețele acestor oameni care n-au cunoscut decît lacrimi și durere.

Raghu Rao își amintea și acum de satul Bilam Palli, primul sat în care luase parte la împărțirea pămîntului. Țăranii dezmoșteniți și lipsiți de adăpost recăpătau încrederea în forțele lor, încrederea în viitor. Casele renășteau din ruine văzînd cu ochii și se umpleau de viață, în satul reînnoit se măturau ulițele, se strîngeau gunoaiele, se săpau șanțuri pentru scurgerea apei. Plugul ara din nou pămîntul. Țăranii răsuflau în voie. Tiranii și asupritorii erau îngroziți. Despoții de eri, care domniseră timp de veacuri în mod absolut pe proprietățile lor, fugeau acum pe ascuns de mînia poporului și așteptau la orașe să treacă primejdia. Țăranii din Bilam Palli organizaseră un detașament special, care îi ajuta lui Raghu Rao să împartă pămîntul și în celelalte sate. Pe măsură ce Raghu Rao trecea dintr-un sat în altul, mulțimea de țărani care îl urma creștea mereu, creștea ca un torent cu neputință de stăvilit, care își revarsă apele pe tot întinsul. Dacă înainte țăranul pășea spre ținta lui cu pași de melc, acum el se îndrepta spre această țintă cu pașii uriașului din poveste. Capul lui atingea cerul, iar cîntecul lui făcea întreg pămîntul să răsune. Plugarul își luase acum soarta în mîini și temeliile conacurilor moșierești se sfărîmau una după alta.

De la Bilam Palli pînă la Patti Padu și de la Patti Padu pînă la Sripuram, pe tot pămîntul

nostru scump, răsunau astăzi cîntece de sărbătoare.

Lui Raghu Rao i se părea că vede prin ungherele celulei cufundate în beznă licărul luminilor acelea sărbătorești. Ai fi zis că o furtună ar fi spart zidurile închisorii și-o aripă de vînt l-ar fi purtat pe Raghu Rao în îndepărtatul Sripuram. Și Raghu Rao se lăsă purtat, așa cum te lași purtat de valurile înspumate ale mării, și mai făcu o dată drumul de la Patti Padu la Sripuram...

Iată măreața procesiune a țăranilor! În fruntea ei se află un grup format din indieni ai tribului koja, iar în urma lor pășesc ciobanii, vattiii, stegarii, trîmbițașii, tobоșarii...

În mijlocul procesiunii plutește un palanchin închis, în culori vii, cu perdeluțe purpurii la ferestre. În palanchinul acesta se află actele confiscate de la moșieri: ipoteci asupra pămîntului, ipoteci asupra vieții și onoarei oamenilor. Pe unele moșii nici n-a fost nevoie ca aceste acte să fie confiscate: zemindarii fugiseră, lăsînd în părăsire cuiburile lor de tîlhari, casele lor cu ziduri ca de cetate — adevărate cetăți ale jafului și violenței.

În urma primului palanchin, se zăresc alte două palanchine deschise. Într-unul din ele se afla Raghu Rao, iar în celălalt, Naghișvar, care între timp ieșise din închisoare și își ajunsese din urmă prietenul în satul Patti Padu. Cei doi prieteni ar fi dorit să meargă pe jos, împreună

cu ceilalți, dar țăranii îi siliseră să se urce în palanchine. În urma lor pășește mulțimea, în mijlocul căreia se zăresc toboșarii și dansatorii. Glasuri vesele rostesc lozinci. Copii, bătrîni, femei, tineri, orbi, șchiopi, invalizi, toți ieșiseră astăzi în stradă. Ușile caselor nu mai erau zăvorîte: hoții și criminalii își luaseră tălpășița și oamenii erau din nou stăpîni pe pămîntul lor.

Procesiunea se oprește la conacul zemindarului. Oamenii poartă în curte palanchinul închis, cu perdeluțe purpurii la ferestre și îl lasă jos, iar femeile, care au venit acolo din timp, ca să-i facă o primire solemnă, săvîrșesc în cinstea lui ritualul *arti*[1], îl presară cu flori și cu bănuți de aramă și îl slăvesc cu imnuri pline de bucurie...

Raghu Rao era ca vrăjit de această priveliște. În satul său se desfășura astăzi revoluția cea mult așteptată, dar avea cu totul alt chip decît acela pe care îl plăsmuise imaginația lui. Revoluția aceasta nu arăta ca un iureș care mătură totul în calea sa, așa cum o văzuse de atîtea ori Raghu Rao cu ochii închipuirii, nu arăta ca o puternică armată populară sau ca o pădure de baionete înroșite de sîngele dușmanului, ci avea chipul unei mirese sfioase care călătorește într-un palanchin închis, împodobit cu perdeluțe roșii. Mulțimea o întîmpină cu cîntece de slavă, iar pe armele țăranilor-ostași, încrustate cu semnele purpurii ale castei lor, nu se zărește

[1] Procesiune religioasă cu făclii.

nici urmă de sînge.

Raghu Rao înţelegea acum că ideile pe care şi le făcuse despre revoluţie erau greşite. Revoluţia din India va fi o revoluţie indiană în formă, o revoluţie indisolubil legată de cultura indiană, de civilizaţia indiană, de datinile indiene; ea va împrăştia în jurul ei mireasma patriei noastre, va fi întîmpinată de cîntecele poporului nostru şi se va deosebi cu totul de revoluţiile care se desfăşoară dincolo de hotarele Indiei: ea va avea specificul ei, ne va vorbi pe limba noastră şi o vom recunoaşte de la prima vedere:

— Da, aceasta este revoluţia noastră!

Pe neaşteptate Raghu Rao îşi întrerupse firul gîndurilor: Naraian, unul dintre cei mai bătrîni ţărani din sat, venise să-i înmîneze *djaribul* [1], pe care pînă astăzi îl folosea numai patvariul.

— Haide, fiule! i se adresă Naraian. E timpul să împarţi pămîntul!

Raghu Rao luă djaribul din mîna bătrînului, apoi se întoarse cu faţa spre ţărani:

— De astă dată nu mă pot lipsi de patvari, glumi el. Unde-i cinstitul Rama Puntlu?

Oamenii izbucniră în rîs.

— Rama Puntlu e patvariul moşierului, se auzi un glas din mulţime. Cei de teapa lui mai bine se spînzură decît să meargă cu sărăcimea! În mîinile lui Rama, djaribul ar lucra pentru zemindar. De altfel a şi fugit împreună cu el.

— Dar Şri Şia Ram Şastri, preotul satului,

[1] Frînghie specială cu care se măsoară pămîntul.

unde se află? întrebă Raghu Rao. Ce se va alege de solemnitatea noastră fără rugăciunile cuviosului bătrîn?

Ascultătorii izbucniseră din nou în rîs. În locul lor răspunse Naghişvar:

— Slujitorul minciunii, Şri Şia Ram Şastri, ar fi venit aici fără întîrziere, dacă ar fi fost vorba să sfinţească puterea zemindarului, dar astăzi se sfinţeşte puterea ţăranilor!

În mulţime se auziră glasuri care clocoteau de nerăbdare:

— De ce nu ne împarţi pămîntul, Raghu Rao? N-avem nevoie nici de patvari, nici de preot! Aşteptăm ziua aceasta de veacuri, şi răbdarea noastră a ajuns la capăt!

Raghu Rao ridică djaribul deasupra capului.

— Dacă-i aşa — începu el — toboşarii să bată tobele şi trîmbiţaşii să sune din trîmbiţe! Înainte, la cîmp! A început o viaţă nouă pentru ţăranii din Sripuram!

Raghu Rao mergea în frunte. Tobele băteau cadenţat în ritmul paşilor săi. Fericirea oamenilor nu mai cunoştea margini. Bătrînii cu bărbile albe rîdeau şi plîngeau în acelaşi timp. Mulţimea porni să cînte un imn de laudă. La început se auziră vocile subţiri ale femeilor, apoi răsună în văzduh glasul clocotitor al bărbaţilor şi deasupra ogoarelor din Sripuram se înălţa un cîntec puternic, cîntat de sute de voci:

Fiii Andhrei nu cunosc
Nici teama, nici mişelia.
Popor, pentru tine venit-a
O zi de ispită, o zi de-ncercare.
Să treacă al Libertăţii alai!
Sculaţi, dar, voi oameni, laolaltă vă strîngeţi

Raghu Rao îşi acoperi cu palmele ochii umezi...

În cele cinci zile pe care le petrecuse la Sripuram cu prilejul împărţirii pămîntului cunoscuse fericirea.

În zilele acelea s-au iscat, aşa cum e firesc, destule certuri şi neînţelegeri. Unii ţărani nu voiau să primească decît un anumit lot pe care îşi puseseră ochii, alţii ascundeau că au pămînt, sau cereau să li se dea un lot prea mare pe care ştiau dinainte că nu vor putea să-l lucreze. Raghu Rao se vedea nevoit să-i cheme în ajutor pe bătrîni sau membrii panceaiatului[1], care cunoşteau fiecare petic de pămînt din satul lor. În cele din urmă toate aceste neînţelegeri fuseseră risipite prin bună înţelegere... Raghu Rao îşi amintea bine de necazurile pe care i le pricinuise atunci tatălui său. În urma hotărîrii lui, bătrînul trebuia să-şi primească lotul ultimul, din pămîntul care ar fi prisosit. Doar nu se putea altfel! Veriia însă nu voia să ştie de nimic. Se ţinea ca scaiul de Raghu Rao, îl rugă să-i dea un lot, plîngea cu sughiţuri ca un copil, şi cînd îl vedea că zîmbeşte în tăcere şi continuă să măsoare cu

[1] Sfat al conducătorilor satului.

meticulozitate lot după lot, alerga nedumerit de la un grup la altul şi se plîngea în gura mare de nepăsare fiului său. Oamenii încercau atunci să-l înduplece pe Raghu Rao şi-i ofereau bătrînului să-şi aleagă primul lotul, dar Raghu Rao continua să zîmbească. În cele din urmă, membrii panceaiatului îşi dăduseră seama că pe bătrîn îl apucă desperarea şi îi repartizară şi lui un lot fără să mai ceară învoirea lui Raghu Rao. Bătrînul Veriia nici nu visase vreodată să capete atîta pămînt. Acum avea pămînt şi pentru el, şi pentru Raghu Rao, şi pentru viitoarea soţie a lui Raghu Rao, şi pentru viitorii lor copii.

Veriia ieşi în mijlocul ogorului său, luă în mînă un bolovan de pămînt negru şi gras, îl aruncă în văzduh şi striga, jucînd de bucurie:

— E pămîntul meu! Al meu!

Apoi se repezi spre fiul său, îl îmbrăţişă şi izbucni în plîns.

În cea de a cincea zi împărţeala luă sfîrşit şi pămîntul intră în stăpînirea acelora care îl munceau. Raghu Rao simţea nevoia să se odihnească şi să pribegească prin împrejurimile Sripuramului. Se apropia seara. Crîngurile de palmieri se umpleau de ciripitul păsărilor. Luate de vînt, frunzele veştede se învîrtejeau în văzduh, apoi se împrăştiau prin iarbă, cu foşnet moale. Raghu Rao mergea fără grabă, adîncit în gînduri, fără să privească în jur. Satul rămăsese în urmă. Picioarele îl purtau parcă sin-

gure spre gîrlă. Cînd ajunse, în sfîrşit, pe malul rîului Bhugavati, ultimele raze ale asfinţitului de-abea mai pîlpîiau pe cer.

Raghu Rao era copleşit de amintiri. Se aşeză pe o piatră neagră, la marginea apei şi îşi lăsă gîndurile să rătăcească în trecut. Din vîrtejul de imagini care se perindau prin faţa lui se desprindea una mai vie decît toate: chipul lui Ciundari. Raghu Rao parcă vedea aievea ochii ei verzi, luminaţi de dragoste, zîmbetul ei ghiduş, buclele ei legate cu o panglică şi brăţările de aramă care îi împodobeau braţele. Chipul ei gingaş i se furişase în minte pe neaşteptate şi nici el singur nu-şi dădea seama de ce îşi amintea cu atîta emoţie de fiecare trăsătură a ei şi de ce făptura ei punea din nou stăpînire pe inima lui.

Şi Raghu Rao i se adresă în gînd:

— Unde eşti acum, Ciundari? Pe malul cărui rîu te plimbi sau pe cine aştepţi în faţa unui cort? Spune: eşti singură ca şi înainte, sau poate că ai întîlnit un om care ţi-a cucerit inima?

Raghu Rao înţelegea în clipa aceasta că o va aştepta toată viaţa pe Ciundari, că nu va izbuti niciodată să şteargă chipul ei din amintirea lui. E greu să uiţi o dragoste nefericită. Sentimentul lui Raghu Rao pentru Ciundari nu era, la drept vorbind, o pasiune înălţătoare, neobişnuită, care mistuia totul şi pentru care eşti gata să primeşti moartea, dar se întîmplă uneori să nu iubeşti decît o singură dată în viaţă. Oriunde te-ai afla, orice ai face, în timpul lucrului sau al odihnei,

în vis sau aievea, în mijlocul unei mulţimi zgomotoase sau în timpul unei discuţii liniştite, îţi apare mereu în faţa ochilor acelaşi chip cunoscut. Il vezi fără să-l priveşti, îţi îndrepţi fără să vrei toate gîndurile spre el, încerci să nu-ţi mai aminteşti de el, dar totul e în zadar. Chiar în ultimele clipe ale vieţii, ţi se înfăţişează în faţa ochilor acelaşi chip minunat de care sînt legate cele mai felurite amintiri.

Raghu Rao credea că s-a despărţit de Ciundari pentru totdeauna, că dragostea pentru pămîntul natal a şters din inima lui dragostea pentru femeie, dar acum îşi dădea seama că s-a înşelat şi că aceste două sentimente atît de diferite între ele, nu se exclud unul pe celălalt. Şi pentru că pe malul rîului Bhugavati nu se mai afla acum cortul lui Ciundari, Raghu Rao se simţea neliniştit, trist şi îndurerat. Nu ştia nici el singur ce are de făcut. Pămîntul poţi să-l împarţi şi să-l măsori, dar dragostea nu poţi nici s-o măsori, nici s-o tai în bucăţele.

În ziua în care o părăsise pe Ciundari, Raghu Rao nu cunoştea viaţa. Ciundari plîngea, dar el era orbit de furie şi nici prin minte nu-i trecea să se gîndească la soarta ei. Oamenii din tribul ei erau nişte proscrişi, care nu aveau nici pămînt, nici avere, nici adăpost. Oamenii aceştia depindeau în totul de stăpînii lor şi trăiau mai rău decît vattiii, mai rău decît vitele.

Raghu Rao ştia toate acestea, cunoştea viaţa grea a fetei şi totuşi o insultase, numind-o

tîrfă. Cine ştie! Poate că fata aceea cu ochii plini de lacrimi şi cu inima învăpăiată de flacăra dragostei, fata aceea care îşi plîngea visul neîmplinit al vieţii noi, era mai bună şi mai curată decît el, Raghu Rao!

Nomazii din triburile koja şi lombaru, triburi peste măsură de înapoiate, pribegii lipsiţi de adăpost şi cerşetorii de prin sate primiseră şi ei pămînt şi Raghu Rao îşi dădea seama că tovarăşii săi au avut dreptate cînd s-au gîndit să le repartizeze şi acestor oameni cîte un lot. Tovarăşii săi cunoşteau suferinţele lui Ciundari şi ale femeilor de o seamă cu ea şi ştiau că dragostea pentru pămîntul natal se înrudeşte de aproape cu celelalte sentimente ale omului. Ea le ajută, le creşte şi le îngrijeşte, ca o soră mai mare. Cînd femeile ca Ciundari vor avea pămîntul lor, ele vor deveni cinstite şi curate şi nu-şi vor pleca fruntea în faţa nimănui.

Raghu Rao nu ştia dacă avea s-o mai întîlnească vreodată pe Ciundari. Poate că nu-i era dat să se căsătorească cu ea şi poate că nu va avea niciodată prilejul să-i mîngîie pe copiii pe care-i va naşte ea. Raghu Rao se gîndea că poate lui nu-i este sortit să ducă o viaţă plăcută şi uşoară ca mătasea pe care o admirase la iarmaroc, cînd era copil — negustorul Ramia Siti îl ocărîse atunci de faţă cu toată lumea şi-l izgonise din faţa tarabei — dar era sigur că rînduielile cele noi din satul lui sînt drepte şi urmările lor binefăcătoare vor cuprinde viaţa în

întregime, aşa ca femeile din tribul lombaru să nu mai fie nevoite să-şi plîngă, pe malul rîului Bhugavati, cinstea pîngărită.

La gîndul acesta, Raghu Rao se simţi mai liniştit. Se gîndea mereu la Ciundari şi soarta ei îl îngrijora totuşi, se ridică în picioare şi porni spre sat. Dragostea lui pentru Ciundari era un sentiment personal, care-l făcea să uite de treburile obşteşti.

Zamindarul fugise, conacul său rămăsese şi oamenii nu ştiau cum să-l folosească. Era prima oară cînd ţăranii aveau prilejul să intre în casa lui Djagan Nath Reddi. Ei nu cunoşteau decît poarta înaltă şi curtea pavată în care intrau ca să-şi plătească impozitele şi dările feudale în natură, sau ca să afle unde vor munci. Acolo erau judecaţi şi osîndiţi, acolo erau bătuţi, acolo li se lua pămîntul. Ce-i drept, cîţiva ţărani ajunseseră cîndva în pragul camerei de primire a zamindarului şi unele femei trecuseră din nefericire prin odaia lui, dar nici unul din locuitorii satului n-ar fi putut să bănuiască ce se petrece în dosul zidurilor înalte, în casa aceea mare, cu verande acoperite; nici unul nu şi-ar fi închipuit că încăperile acestei clădiri sînt pardosite cu plăci de marmură şi că tavanul lor se sprijină pe coloane zvelte.

Preocupaţi de împărţirea pămîntului, ţăranii uitaseră pentru o clipă de existenţa acestui conac blestemat, dar după ce totul se isprăvi, îşi luară nevestele şi porniră, cu copiii în frunte, spre casa

zamindarului. În timp ce părinții lor cercetau clădirea pe dinăuntru și pe dinafară, copii alergau voioși în jurul coloanelor, se întindeau pe pardoselele de marmură, băteau din palme prin sălile spațioase și cu tavan înalt și rîdeau fericiți ori de cîte ori le răspundea ecoul. Pînă și bătrînii priveau curioși în jur și cercetau cu luare-aminte fiecare colțișor, de parcă s-ar fi aflat într-un muzeu. În realitate conacul zamindarului nu reprezenta nimic deosebit : în asemenea case locuiau mulți moșieri din Andhra. Fiecare cărămidă din zidurile acestor clădiri era plămădită cu sîngele țăranilor...

După ce vizitară conacul, femeile hotărîră să-l folosească în felul următor : odăile rezervate femeilor din conac aveau să fie preluate de organizația lor „Istri Sabha". În timpul lor liber, membrele organizației se vor strînge acolo pentru lucru manual.

Sala de primire a zamindarului, o încăpere mare și răcoroasă, urma să fie dată în folosința membrilor *panceaiat*-ului, care aveau să-și țină acolo adunările lor. Înainte, aceste adunări se țineau sub cerul liber, pe un colnic pavat, din mijlocul satului, unde soarele dogorea atît de tare, încît ți-era greu să și gîndești.

În hambarele zamindarului urmau să fie depozitate grînele țăranilor.

— În camera de culcare a zamindarului trebuie deschisă o școală pentru copiii din sat, propusese Raghu Rao. E o cameră mare și luminoasă.

— Și cine o să-i învețe pe copii ? întrebă bătrîna Pujamma.

Era greu să răspunzi la această întrebare. În afară de învățător, numai zamindarul și cei din clica lui (Polițistul, patelul, patvariul și preotul) erau socotiți în sat drept oameni instruiți. După fuga lor nu mai rămăsese la Sripuram nici un om știutor de carte. Zamindarul susținea că învățătura este o adevărată pacoste pentru țărani : după părerea lui, țăranii care învățau să citească își însușeau tot felul de idei primejdioase și nu se mai gîndeau decît la răzvrătire și la revoluție. Și nu-i de mirare că zamindarul gîndea în felul acesta : lui nu-i trebuiau oameni știutori de carte, ci vite de povară, care să muncească neîncetat la teascul de ulei. Țăranul care învață să citească, spunea el, își ridică fruntea și se închipuie om.

— Să aducem un învățător de la Haiderabad ! zise Raghu Rao.

— Și pînă atunci cine o să-i învețe pe copii ? întrebă bătrîna Pujamma.

— Pînă atunci o să-i învăț eu !

Bătrîna dădu din cap în semn de încuviințare. Ochii ei străluceau de bucurie.

— De ce te bucuri, mătușico ? se miră Raghu Rao. După cîte știu n-ai copii, așa că ce nevoie ai de școală ?

— Apoi și eu vreau să învăț carte ! răspunse bătrîna.

...Raghu Rao se ridică de pe pardoaseala rece de

piatră, se îndreptă din umeri, începu să se plimbe prin celulă, cu capul în pămînt. În satul lui se mai petrecuseră şi alte evenimente, şi acum cînd îşi amintea de ele, Raghu Rao simţea cum i se strînge inima.

Sute de sate urmaseră pilda Sripuramului şi în trei-patru luni ţăranii primiseră aproape un milion de acri de pămînt. Zamindarul şi slugile lor fugiţi la oraşe chemau în ajutor trupele nizamului, ale poliţiei şi ale detaşamentelor de razakarii şi porneau la atac împotriva satelor. Djagan Nath Reddi încercase în două rînduri să atace Sripuramul, dar ţăranii îi ţinuseră piept de fiecare dată şi zamindarul fusese nevoit să bată în retragere, cu pierderi mari. Oamenii îşi apăraseră gospodăriile cu bărbăţie şi nu îngăduiră duşmanului să-şi bată joc de nevestele şi de fiicele lor. Mulţi ţărani îşi pierduseră viaţa cu prilejul acestor atacuri, iar Raghu Rao fusese rănit.

Apoi se zvoni la Sripuram că guvernul concentrează trupe la Haiderabad. Ţăranii erau îngrijoraţi şi într-o bună zi se auzi în depărtare bîzîitul unui motor. Şi deasupra satului apăru un avion. Se roti un timp prin văzduh, împrăştie peste întinsuri o mulţime de manifeste, apoi se înălţă şi dispăru. Totul în jur era plin de manifeste. Oamenii se repezeau să le adune de prin copaci şi de pe acoperişurile colibelor, iar copiii le strîngeau de pe cîmp. Un manifest căzuse drept în poala unei femei. Apropiindu-se de Raghu

Rao, femeia i-l întinse. În scurt timp se aflau în faţa lui sute de manifeste.

— Ce scrie aici, Raghu Rao, îl întreba cîte un ţăran.

— Dar în hîrtia asta a mea, ce scrie ?

Sute de mîini se întindeau spre Raghu Rao.

După ce parcurse cu privirea cîteva manifeste, Raghu Rao li se adresă oamenilor :

— Hîrtiile astea au fost aruncate de către autorităţi. Toate sînt la fel şi în ele stă scris acelaşi lucru.

— Şi ce anume ? Citeşte mai repede !

— În ele scrie că zamindarii îi roagă pe ţărani „fraţii lor buni", să le înapoieze pămîntul. Un frate, spun ei, nu trebuie să rîvnească la bunurile fratelui său. Ţăranii sînt rugaţi să le înapoieze pămîntul de bunăvoie.

Raghu Rao citi un manifest şi îşi trecu privirea peste feţele celor adunaţi în jurul său. Părea că mulţimea încremenise. În cele din urmă, un ţăran vorbi cu aprindere :

— Pămîntul aparţine acelora care-l ară, care-l lucrează, care muncesc pe el ! Aceia care-i calcă în picioare şi-i jefuiesc pe ţărani ca să-şi clădească palate, nu au nici un drept la pămînt. Nouă ni se cere să le înapoiem pămîntul, dar lor de ce nu li se cere nimic ? Zamindarii au stăpînit pămîntul nostru veacuri în şir şi călcîiul lor ne-a apăsat destul grumajii...

— Zamindarii sînt fraţii tăi, aşa scrie în hîr-

-ţiile astea, zise Raghu Rao, zîmbind cu amărăciune.

— Fraţi cu noi? Asta e bună, strigă cineva din mulţime. Nouă ne sînt duşmani, nu fraţi!

— N-au decît să spună ce vor! zise bătrîna Pujamma, fulgerîndu-i pe cei din jur cu privirea. N-au decît să trimită aici cu avionul chiar şi pe Cel de sus! Eu una nu dau pămîntul meu zamindarului! Şi bătrîna se repezi furioasă spre poarta conacului, smulse de pe gard un lampion aprins, îşi făcu vînt şi-l izbi de pămînt. Apoi începu să stingă şi celelalte lampioane.

Conacul se cufundă în întuneric. După cîteva clipe nu mai ardea în sat nici un felinar. Ţăranii umblau ca buimaci şi nu ştiau ce hotărîre să ia.

Cîteva zile mai tîrziu, năvăli în sat un detaşament de poliţişti, însoţiţi de trupe. În urma lor veneau Djagan Nath Reddi şi fiul său Partab Reddi. Raghu Rao se afla la şcoală, cu copiii... Oamenii zamindarului au intrat în clasă, l-au ridicat şi l-au arestat.

Raghu Rao a fost dat în judecată pentru că a ucis un razakar. A fost dat în judecată şi condamnat la moarte prin spînzurătoare...

Mîine, la orele şapte dimineaţa...

Să fie oare cu adevărat un ucigaş? Nu, cuvîntul acesta nu i se potriveşte! Acela care săvîrşeşte o crimă îşi aminteşte uneori de ea cu groază şi cu dezgust. Un om poate să ucidă din răzbunare, din ură sau din gelozie, dar cu el lucrurile se petrecuseră altfel. Razakarii, soldaţii şi

poliţiştii se folosiseră de întunericul nopţii ca să atace satul. Oamenii aceştia se purtau cu ţăranii ca nişte fiare şi cruzimea lor îi amintea lui Raghu Rao de toate grozăviile pe care le văzuse pînă atunci. În faţa ochilor săi reînviau satele cuprinse de flăcări, ogoarele pîrjolite, ochii încremeniţi ai lui Illa Reddi, mormanele de cadavre din care se înfruptau şacalii, casele prefăcute în scrum, pe care le întîlnise în drumul său. Toate aceste barbarii, toate aceste fărădelegi comise faţă de oameni lipsiţi de apărare îl mîhneau pe Raghu Rao pînă în adîncul sufletului şi de aceea era hotărît să le pună capăt. Aceasta este oare o crimă? Deasupra satului său, care suferise veacuri în şir de pe urma asupririi şi a bunului plac, se adunaseră nori negri... Cum ar fi putut Raghu Rao să rămînă deoparte? Dar dacă legea nu-ţi îngăduia să te aperi atunci cînd eşti atacat, dacă atunci cînd aperi viaţa şi onoarea mamei tale şi cînd încerci să stingi flăcările care au cuprins snopii aurii de grîu de pe ogoarele tale, comiţi o crimă, înseamnă că însăşi viaţa ta este o crimă, că pînă şi răsuflarea ta şi bătăile inimii tale sînt criminale!

Raghu Rao nu-şi spunea toate acestea pentru prima oară, dar astăzi încerca să-şi cîntărească din nou faptele, încerca zadarnic să descopere în trecutul său o crimă cît de neînsemnată. Nu, nu avea nici o vină, şi nu-i era ruşine de faptele sale. Povestea vieţii sale nu mai cuprindea decît o singură pagină. Se va opri asupra ei şi apoi se

va duce să întîmpine moartea. Era sigur că acum putea s-o privească în față, cu neînfricare.

...Ușa celulei se întredeschise și Raghu Rao zări prin crăpătura îngustă fața suptă, brăzdată de zbîrcituri, a tatălui său. În spatele bătrînului se afla un paznic bătrîn, care ținea în mînă un felinar. Ochii lui Veriia erau umezi de lacrimi. Sfios, el se îndreptă spre feciorul său și se opri nehotărît în fața lui.

Raghu Rao își înclină capul, în semn de salut și rosti cu glas domol:

— Sezi, *bapu.*[1]

Bătrînul se așeză pe jos, alături de fiul său. De emoție, îi tremurau buzele, iar degetele i se strîngeau și se desfăceau convulsiv. Avea să-i spună multe fiului său, foarte multe, dar nu era în stare să rostească un singur cuvînt. Raghu Rao își dădea seama cît de îndurerat este tatăl său și-i era milă de el, dar nu voia să-și trădeze sentimentele.

— Cum merg treburile în sat? îl întrebă el pe bătrîn.

— Acum n-a mai rămas aproape nimeni acolo. Cei tineri au fost arestați, iar aceia care au scăpat s-au ascuns prin păduri. Soldații și polițiștii cutreieră ținutul zi și noapte ca să-i găsească pe fugari. Noaptea, cînd răsună în pădure cîte un foc de armă, bătrîna Pujamma spune răzînd: „Iată, au mai ucis pe unul."

— Vorbești despre mătușica Pujamma?

[1] Tată, părinte.

— Da. Și-a pierdut mințile.

— Dar Djagan Nath Reddi unde se află? întrebă Raghu Rao după un răstimp de tăcere.

— Zamindarul nici nu mai scoate nasul din conac! Stă acolo sub paza soldaților și a poliției. Au fost puse posturi de pază, prin toate colțurile satului... Acum și barierele sînt păzite, așa că vattiii nu mai pot să umble dintr-un sat într-altul.

Tăcură din nou. Apoi bătrînul începu să vorbească cu glas domol. Buzele îi tremurau și mai puternic:

— La noi în sat s-a zvonit că cererea ta de grațiere a fost respinsă...

— E adevărat.

— Zamindarul spune că dacă te căiești, dacă îi ceri iertare, o să pună o vorbă pentru tine ca să fii grațiat... Știu asta de la Ramnu Dhobi...

— Să mă căiesc? De ce? întrebă Raghu Rao cu mînie în glas.

— Eu nu zic nimic. Așa mi-a povestit Rambu...

— Dar tu cum crezi, bapu? întrebă Raghu Rao, de data aceasta mai calm.

Bătrînul nu-și găsea cuvintele:

— Uneori mi se pare că... tot ce-ai făcut e bine. Dar altă dată mă gîndesc că n-am decît un singur fecior... răspunse el cu greu, plecîndu-și capul.

Raghu Rao își trecu mîna peste capul tatălui său.

— Vrei să-mi alungi ura din suflet, bapu? Doar tu m-ai învățat să urăsc!

— Nu! — se grăbi să spună Veriia — dar cum să-ți spun? Eu nu sînt decît un țăran prost, eu nu știu carte. Mă gîndesc mereu și nu pot să înțeleg: de ce trebuie să-l pierd pe singurul meu fecior? Tu nu știi cît de neagră și de apăsătoare mi se pare noaptea, cînd aud împușcături în pădure!

Raghu Rao îl îmbrățișă cu putere pe bătrîn apoi începu să-i vorbească aproape în șoaptă. Fiecare cuvînt al lui era plin de înțeles.

— Îți aduci aminte, bapu, cînd m-ai luat cu tine la iarmaroc? M-am oprit atunci lîngă taraba lui Ramia Siti și am atins cu mîna o țesătură de mătase. Ramia Siti ne-a ocărît și tu m-ai tras în grabă de lîngă tejghea. Oare n-ai ghicit atunci la ce rîvnește inima fiului tău? Visam o cămașă de mătase, așa cum purta fiul zamindarului, Partab Reddi. Tu socoteai, de bună seamă, că mătasea nu este făcută pentru vattii. Pentru noi era destul de bună și pînza groasă, țesută în casă, nu-i așa? Ei să se îmbrace în mătăsuri, ei să culeagă toată recolta, ei să se bucure de toată cinstea, iar noi să răbdăm de foame și să îndurăm toate umilințele... Fiul tău are o singură vină, bapu, aceea de a fi îndrăznit să atingă mătasea! Fiul tău știe că cei ce muncesc duc dorul unui spic de grîu, al unui petic de pămînt, al unei gogoși de mătase și a luptat pentru ca toate astea să treacă în mîinile lor cu un ceas mai devreme... Și pentru că fiul tău a îndrăznit să privească prea departe în viitor, mîine dimineață, la orele șapte, va fi spînzurat... Iată toată vina mea!...

Veriia plîngea.

— Tată! exclamă Raghu Rao. Ce vor crede oamenii cînd vor afla că plîngi? Ce vor spune țăranii noștri? Zamindarul și slugile lui se vor bucura cînd îți vor vedea lacrimile!

Bătrînul își șterse ochii. Raghu Rao se străduia să-i aline durerea. Niciodată nu-i mai vorbise cu atîta căldură, niciodată nu mai pusese atîta dragoste în cuvintele sale. Voia să-i insufle tatălui său dorința de a lupta pentru același țel, voia să-i transmită visurile și gîndurile sale și era încredințat că acum, cînd îi amintise de întîmplarea aceea de demult, bătrînul îl va înțelege mai lesne. Apoi Raghu Rao începu să-i vorbească tatălui său despre viața pe care o ducea la Haiderabad, unde se angajase să tragă rikșa, în nădejdea că într-o bună zi va putea să-și cumpere cămașa de mătase la care visa încă din copilărie. Munca lui nu era însă plătită și marea lui dorință, de altfel atît de modestă, nu s-a împlinit nici pînă astăzi. O bucată de pîine, o cămașă de mătase, o rază de bucurie, o picătură de respect — iată ceea ce dorea el, dar toate acestea nu erau cu putință în lumea întunecată, fără de speranțe, în care trăiau vattiii. Cît timp vor mai răbda? Oare e drept ca unii să rabde de foame și să trăiască în mizerie, în timp ce alții să se îmbrace în mătăsuri? Vattiii trebuie să înțeleagă că dacă nu vor lupta din răsputeri

pentru o viață omenească, soarta lor nu se va schimba niciodată.

Bătrînul asculta cu luare-aminte vorbele lui Raghu Rao. Ședeau unul lîngă celălalt și discutau în voie, de parcă nu s-ar fi aflat într-o închisoare, ci la ei acasă. Pe neașteptate, ușa celulei se deschise însă din nou și bătrînul paznic intră înăuntru, întorcîndu-i la realitate...

— Schimbul meu se isprăvește curînd, zise el, încercînd parcă să se dezvinovățească. Veriia va trebui să plece. Dacă vine celălalt paznic și-l găsește aici, va fi vai de el. E un om rău.

Bătrînul se ridică în picioare, îl îmbrățișă cu putere pe Raghu Rao și-i făgădui că se va întoarce a doua zi în zori; va trage o fugă pînă în sat și se va înapoia de îndată...

— De ce să te mai duci în sat? Mai bine caută-ți o gazdă prin apropierea închisorii, îi propuse Raghu Rao.

— Nu — răspunse bătrînul hotărît — mă duc acasă și mă întorc mîine dimineața. Vreau să umblu pe jos toată noaptea, pentru că altfel...

Și Veriia plecă fără să isprăvească fraza.

...Satul era cufundat în întuneric și numai în coliba bătrînei Pujamma licărea o luminiță. Veriia aruncă o privire prin ușa întredeschisă. Bătrîna nu dormea. Ochii ei exprimau o tristețe fără de margini.

Zărindu-l pe Veriia, ea se dădu jos din pat și îi ieși în întîmpinare.

— Cum o mai duce fiul meu pe acolo? întrebă bătrîna în șoaptă, privind neliniștită în jur.

— Raghu Rao nu te-a uitat... Întreabă mereu de dumneata.

— Așadar trăiește!... Dragul de el! exclamă bătrîna cu un oftat de ușurare, care se transformă pe neașteptate într-un hohot de rîs înspăimîntător și stupid. Veriia se uita la ea, uimit.

— Să nu crezi că mi-am pierdut mințile, Veriia — zise ea cu amărăciune — dar dacă n-aș rîde, biata mea inimă s-ar opri în loc de durere!...

Veriia nu răspunse.

— Pe tine te frămîntă ceva, zise bătrîna, privindu-l drept în ochi. Mie nu poți să-mi ascunzi nimic... Ia spune: ce s-a întîmplat?

— Nu s-a întîmplat nimic, mătușico! De ce m-aș ascunde de dumneata?

— Dacă nu-mi spui adevărul, să știi că încep iarăși să rîd.

— Uite, mătușico — începu Veriia, bîlbîindu-se — mi se pare că înainte de a muri feciorul meu vrea să-și pună o cămașă de mătase.

— Cămașă de mătase? întrebă bătrîna uimită. Cămașă de mătase ce tot îndrugi tu acolo? Oare Raghu Rao te-a rugat asta?

— Firește că nu, mătușico. El nu mi-a spus nimic. Eu singur cred așa. Cred că dacă i-aș aduce o cămașă de mătase, i-ar veni mai ușor să moară.

— Cămașă de mătase! exclamă bătrîna, izbucnind în rîs. Dar știi că ai haz! Așadar cauți

o cămaşă de mătase? Prost ai fost, măi omule, şi prost ai rămas! Să dai orice şi nu găseşti aşa ceva la noi în sat! urmă ea rîzînd în hohote.

— Tu nu poţi să înţelegi inima mea de tată, zise Veriia pe un ton vinovat şi sfios. O dată i-am dăruit lui Raghu Rao un fluier făcut de mine. Ei bine, n-am uitat nici pînă astăzi privirea lui recunoscătoare. Îmi aduc aminte de toate jucăriile lui. Ştii şi tu că vattiilor nu le dă mîna să-şi răsfeţe copiii: copiii noştri, săracii, nu prea au parte de jucării... Copilul meu... băiatul meu... Raghu Rao al meu, care n-are decît douăzeci şi doi de ani, a vorbit despre o cămaşă de mătase, şi în timp ce vorbea îi străluceau ochii întocmai ca pe vremea cînd era copil şi-l ispitea cîte o jucărie pe care nu puteam să i-o cumpăr. Îmi sîngerează inima, Pujamma! Tu, care ai avut copii, ai putea să mă înţelegi!

— Copiii mei au murit, zise Pujamma plecîndu-şi capul. Unul a murit de foame, altul de holeră, altul a putrezit în închisoare. Ceilalţi au pierit din pricina zamindarului... Mi-au murit toţi copiii, Veriia... şi acum nu mai ştiu nimic, nu mai ştiu nimic...

— Poate că pînă la urmă găsim la cineva o cămaşă de mătase! zise Veriia fără să-şi piardă nădejdea. Bătrîna se porni din nou pe rîs. Rîdea atît de tare încît locatarii colibelor învecinate se treziră din somn şi veniră să vadă ce s-a

întîmplat. Zărindu-l pe Veriia, prinseră curaj.

— Ce se petrece aici? De ce rîde nebuna?

— Nu ştiu care din noi doi şi-a pierdut minţile! zise bătrîna. Veriia caută o cămaşă de mătase pentru feciorul lui!

Veriia le explică de îndată ţăranilor pentru ce-i trebuie cămaşa.

— Noi te înţelegem Veriia — zise unul din ei, privind cu frică în jur — dar la noi în sat nu are nimeni cămaşă de mătase, aşa că ce rost are să ne pierdem timpul de pomană? Mîine în zori băiatul tău va merge la moarte, iar tu vrei să-i duci o cămaşă de mătase! Dac-ar şti cum te-ai purtat în ultimele clipe ale vieţii lui, Raghu Rao s-ar supăra pe tine!

— Guramma are de gînd să se însoare — zise un ţăran — să mergem la taică-său. Poate că o fi pregătit ceva mătase pentru nunta băiatului. Atunci dorinţa lui Veriia s-ar împlini.

— Nici pomeneală! sări cu gura alt ţăran. De unde vrei să ia Guramma bani pentru mătase?

— Totuşi, e mai bine să încercăm, zise Veriia cu tremur în glas.

Cîţiva ţărani se oferiră să-l însoţească pe Veriia la tatăl lui Guramma.

— Şi ce se întîmplă dacă vin poliţiştii şi află ce puneţi la cale? întrebă un ţăran bătrîn.

— Las'că le arătăm noi poliţiştilor, n-avea grijă! răspunse alt ţăran. Hai să mergem la Guramma!

Pe drum li se alăturară şi alţi ţărani şi toţi

vorbeau numai despre cămaşa de mătase. Cînd Veriia ajunse împreună cu însoţitorii săi la coliba lui Guramma, tatăl tînărului, care ştia despre ce e vorba, le ieşi în întîmpinare.

— Iată — zise el, desfăcîndu-şi mîinile într-un gest larg — am aşezat pe pat toate darurile de nuntă, aşa că puteţi să le vedeţi. N-am mătase! Dacă nu mă credeţi, duceţi-vă şi căutaţi prin toată casa. Pentru Raghu Rao mi-aş da şi viaţa, darmite o bucată de mătase!

Ţăranii porniră mai departe, fără să-şi piardă nădejdea. Intrau din casă în casă şi băteau la toate uşile, trezindu-i pe oameni din somn. Cel mai mult se osteneau bătrînii, dar nici tinerii, care socoteau ideia lui Veriia drept o absurditate, nu stăteau de o parte. La un moment dat, Veriia îl zări pe Ramlu Dhobi, care alerga spre el, cu o legăturică în mînă.

— Am aici două cămăşi de mătase, zise Ramlu. Una e a lui Djagan Nath Reddi, iar cealaltă a lui Partab Reddi.

— Băiatul meu să îmbrace cămaşa zemindarului ?! exclamă Veriia cu ură şi dezgust. Îţi dai seama ce spui, Ramlu ?

— La noi în sat e greu să găseşti o cămaşă de mătase, răspunse Ramlu ruşinat.

Veriia nu răspunse nimic. Vattiii se întorceau unul după altul cu mîinile goale. Pe neaşteptate Veriia îşi aduse aminte de cufărul de lemn în care îşi ţinea zestrea nevastă-sa, şi fără să mai stea pe gînduri, alergă spre casă şi-l deschise. Cufărul era plin de vechituri, dar printre ele se afla şi o cuvertură de mătase pe care mama lui Raghu Rao o păstra pentru viitoarea ei noră.

Din cînd în cînd avea obiceiul s-o scoată din cufăr şi să i-o arate bărbatului ei :

„Priveşte ! — spunea ea, cu mîndrie — care soţie de vatti mai are o cuvertură atît de frumoasă ! Cînd o fi să se-nsoare băiatul, am să i-o dau în dar nevesti-si."

Veriia scoase cu băgare de seamă de pe fundul cufărului cuvertura mototolită — o cuvertură minunată, de culoarea purpurei, care strălucea orbitor la lumina lămpii.

— S-a găsit !, S-a găsit ! strigau ţăranii într-un glas, de parcă ar fi luat cu asalt o fortăreaţă inamică.

— Oare o să iasă o cămaşă din ea ? întrebă Veriia cu îndoială.

— Sigur că o să iasă ! trebuie să-l chemăm chiar acum pe Sum Appa croitorul. Nu mai avem timp de pierdut.

Un ţăran alergă după croitor. După ce întoarse cuvertura pe toate feţele, Sum Appa zise :

— E cam puţin. O cămaşă ca lumea nu iese, dar cred că o bandi [1] am de unde să scot.

— Atunci fă-i o bandi, hotărîră oamenii. Dar vezi să i-o faci cît mai repede.

— Dacă ştiam, luam cu mine maşina de cusut, zise Sum Appa.

[1] Cămaşă scurtă fără mîneci.

Cîţiva flăcăi plecară după maşina de cusut. Între timp croitorul desfăcu din nou cuvertura şi o cercetă cu luare-aminte. În cîteva locuri, ţesătura era găurită.

— Ce zici, Sum Appa? întreba Veriia, îngrijorat.

— Las' pe mine, răspunse croitorul zîmbind. Am s-o croiesc în aşa fel ca să iasă fără găuri.

După ce flăcăii sosiră cu maşina de cusut, Sum Appa croi cămaşa cu băgare de seamă, apoi luă un ac cu aţă şi se puse pe treabă. Jumătate din sat îi urmărea lucrul. Sum Appa nu mai avusese prilejul să coasă o cămaşă atît de minunată şi i se părea că fiecare cusătură ascunde în ea durerea nemărginită a ţăranilor, că fiecare cută vorbeşte despre năzuinţele şi despre speranţele lor. La un moment dat mătasea, fiind prea întinsă, plesni în dreptul unei cusături şi din sutele de piepturi ieşi un geamăt puternic, de parcă inimile celor de faţă s-ar fi rupt în bucăţi. Văzînd îngrijorarea oamenilor, croitorul începu să lucreze cu mai multă băgare de seamă.

— Dă-i zor, Sum Appa, i se adresă o femeie. Nu uita că trebuie să coasem cămaşa cu flori.

Toţi se uitau miraţi la femeia care vorbise.

— Aşa a hotărît „Istri Sabha", îi lămuri ea.

Fiul lui Veriia devenise pe neaşteptate fiul întregului sat şi toţi aveau grijă de cămaşa cu flori şi frunze — semnul castei lor — îi brodară pe piept o cunună din spice de grîu, în mijlocul căreia se afla secera şi ciocanul, apoi împletiră

cîteva ghirlande de flori şi o aşezară pe ele.

Cămaşa nu era însă călcată. Nici măcar Sum Appa nu avea fier de călcat. Ce era de făcut? Numai croitorul care lucra pentru zamindar avea fier de călcat, dar casa lui era departe, dincolo de conac, iar alături de conac se afla sediul poliţiei şi oamenii nu îndrăzneau să se abată pe acolo.

Printre cei de faţă se găsiră însă doi vattii cărora nu le era frică de poliţie. După plecarea lor, Rangdu se adresă mulţimii:

— Trebuie să vestiţi toţi locuitorii satelor de prin împrejurimi că vom duce cămaşa asta la poarta închisorii.

Curînd după aceea ţăranii din localitate se adunară cu făclii aprinse în piaţa satului. Acum nimeni nu se mai temea de zamindar şi slugile sale. Cînd cei doi vattii sosiră cu fierul de călcat, cineva băgă de seamă că unul din ei e rănit la un picior. Faptul acesta avu darul să întărîte mulţimea. Apelurile la unire răsunau din ce în ce mai puternic şi treceau din gură în gură înfierbîntînd mulţimea. Cămaşa călcată era purtată cu grijă pe ghirlande de flori. Între timp începură să sosească din Patti Padu grupuri de ţărani, însoţiţi de toboşari şi de povestitori.

Amintirea acestei nopţi va trăi veşnic. Cinci mii de oameni se apropiau de conacul zamindarului şi fiecare din ei ţinea în mînă cîte o torţă aprinsă. La conac nu mai era nimeni. Zamindarul fugise împreună cu slugile lui. Procesiunea

porni mai departe; era o procesiune cu totul neobişnuită care trecea dintr-un sat într-altul şi oamenii se alăturau pînă la unul. Glasul ţăranilor devenea din ce în ce mai ameninţător, zamindarii se grăbeau să-şi părăsească moşiile şi procesiunea înainta apropiindu-se tot mai mult de închisoarea situată la două ore de drum de Sripuram.

...În zorii zilei, cămaşa ajunse în sfîrşit în mîinile condamnatului. Raghu Rao se uită nedumerit la tatăl său, dar cînd bătrînul îi povesti că ţăranii se adunaseră cu miile ca să ducă la poarta închisorii această cămaşă croită cu atîta trudă, inima îi tresăltă de bucurie şi de recunoştinţă, iar în privirea lui străluci speranţa şi încrederea — încrederea în viitor, în biruinţa forţelor luminii. Raghu Rao îşi lăsă capul pe umărul tatălui său, ca pe vremuri cînd era copil şi bătrînul îl îmbrăţişă cu putere.

— S-a făcut ziuă şi nu mai avem timp, zise Veriia. Pune-ţi cămaşa. Aşa vreau eu! Aşa vor toţi ţăranii! Şi, dacă trebuie, pune-ţi peste ea haina de puşcăriaş.

Raghu Rao îşi scoase, zîmbind haina de deţinut şi îşi îmbrăcă, cu băgare de seamă, cămaşa de mătase purpurie. Bătrînul îşi privea feciorul cu mîndrie. Raghu Rao era peste măsură de mişcat: Îşi dădea seama că aceasta nu era o cămaşă obişnuită: ea reprezenta steagul poporului său, simbolul măreţ al sîngelui vărsat în lupte, simbolul pămîntului natal şi al dragostei

părinteşti. Raghu Rao se simţea fericit. Degetele lui mîngîiau mătasea subţire şi gingaşe, şi i se părea că în celula lui întunecoasă pătrunde foşnetul frunzelor de duzi, i se părea că între zidurile ei se revarsă un val de veşti bune: acum era încredinţat că nenumăratele dorinţe (care sclipesc în inima omului întocmai ca nişte fire de mătase argintii) aveau să se împlinească. Raghu Rao mîngîia cămaşa uşoară şi se uita la tatăl său cu o dragoste nemărginită.

Afară se lumina de ziua şi lui Raghu Rao i se părea că lumina soarelui n-a fost niciodată atît de puternică şi de strălucitoare. Închisoarea arăta astăzi ca o torţă uriaşă: uşa de fier se topea văzînd cu ochii, zidurile de piatră se prăbuşeau unul după altul şi se prefăceau în mormane de moloz şi de metal topit, pe deasupra cărora se înălţa soarele.

— Priveşte, bapu! exclamă Raghu Rao. Zidurile închisorii n-au fost în stare să oprească soarele!

Pe faţa brăzdată de zbîrcituri a bătrînului, şiroiau lacrimile — lacrimi sfinte pe care el nici nu încerca să le oprească. Înconjurat de străjeri, fiul său, Raghu Rao se ducea la spînzurătoare; pe fruntea lui tînără strălucea roua dimineţii, şi soarele îi încălzea inima cu razele lui.

În văzduh răsuna un cîntec şi cîntecul acesta se revărsa nestăvilit peste zidurile închisorii, aşa cum se revarsă valurile mării în timpul fluxului.

Odi, godi go!
Priveşte, frate al meu
Întreaga Telingana se ridică.
Odi godi go!
Bateţi, bateţi tobele!
Ascultă cum răsună pasul
Alaiului libertăţii în mers.
Deasupra Andhrei fîlfîie flamura roşie
Ridică-te! Înainte, spre izbîndă!

Cînta Veriia... Cîntecul lui străbătea zidurile închisorii şi se avînta în înaltul cerului, iar bătrînului vatti i se părea că deasupra capului său fîlfîie un steag pe care strălucesc, în mijlocul unei cununi de spice aurii, chipurile luptătorilor morţi pentru fericirea poporului. Veriia cînta şi în sufletul lui creştea încrederea în viitor: atîta timp cît va trăi ţăranul din Andhra, va trăi şi cîntecul, va flutura şi steagul înroşit de sîngele inimii lui, va trăi veşnic şi Raghu Rao, iar zamindarul nu se va mai întoarce niciodată în satul lor de baştină!

CUPRINS

T. 1123

Responsabil de carte: Florin Chirițescu
Tehnoredactor: Artemisa Crișan
Corector: Ion Arsenic

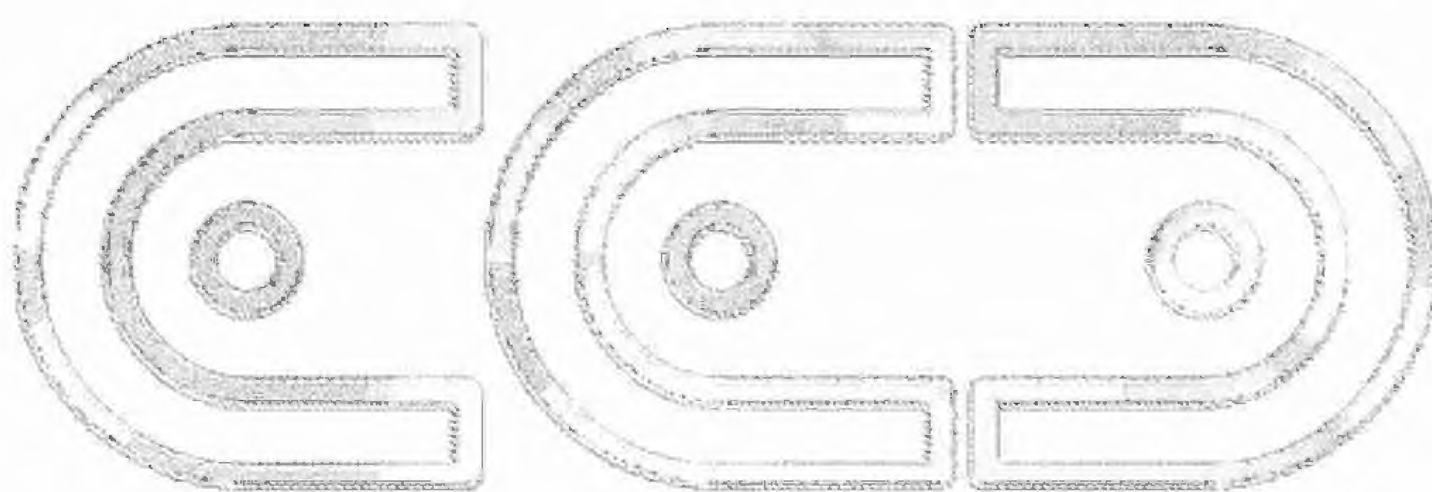
Dat la cules 14.03.56. Bun de tipar 22.05.56. Tiraj 20.100 ex. Hîrtie cărți școlare de 65 gr. m.p. Ft. 700×1000/32. Coli ed. 6.84. Coli de tipar 6. Ediția I. Comanda 2.519. A. nr. 0961. Pentru bibliotecile mici indicele de clasificare 8 A—32=R.

Tiparul executat sub com. Nr. 405 la Combinatul Poligrafic Casa Scînteii „I. V. Stalin", București — R.P.R.

Scanare și prelucrare digitală

AVENTURA

de

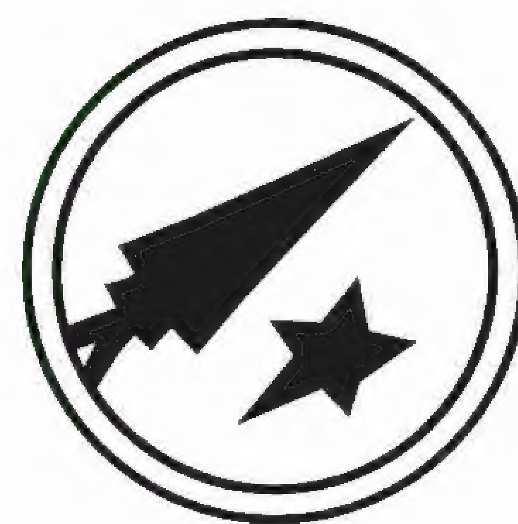

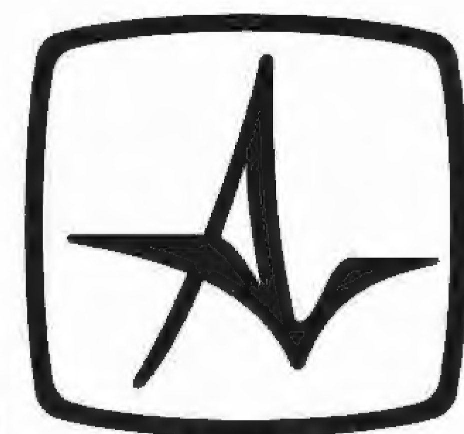
Anonim

și

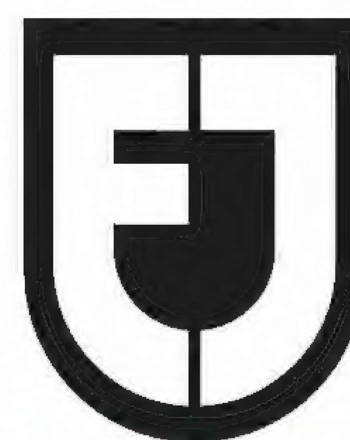
CAT Graur

Antwerpen

2023

